

KIRINYAGA WEST

102/1

KISWAHILI

KARATASI 1

INSHA

1. **Insha ya lazima.**

Ukiwa gavana wa kaunti mojawapo hapa nchini, umeandaa kikao na mbunge na afisa wa masuala ya kiusalama jimboni ili kujadili mikakati ya kupambana na visa vya ukosefu wa usalama. Andika mazungumzo yenu.

2. Uhuru unaopewa vijana leo katika nchi yetu una madhara zaidi kuliko faida. Jadili.

3. Andika insha itakayodhihirisha maana ya methali:-
Mtaka cha mvunguni sharti ainame.

4. Andika insha itakayokamilika kwa manano haya:-
... Mstakiwa alimwalia hakimu kwa macho ya huruma kisha akamwalia mke na wanawe akatamani kuwaomba msamaha lakini hukumu ilikuwa imetolewa.

102/2

KISWAHILI

KARATASI 2

(Ufahamu, Ufupisho, Sarufi na Isimujamii)

1. **UFAHAMU (alama 15)**

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.

Joto kuhusu kashfa mbalimbali katika Hospitali ya Rufaa ya Kenyatta huenda limetulia kufuatia kisa cha upasuaji wa kimakosa uliofanyika majuzi. Hata hivyo, hatuwezi kuepuka ukweli kuwa, Kenyatta bado ni hospitali kubwa na muhimu sana katika nchi yetu na nje ya mipaka yetu. Kwa sababu hiyo inastahili kuboreshwa kwa kila namna. Kwa sababu hiyo inastahili kuboreshwa kwa kila namna ili iweze kutumikia idadi kubwa ya watu ambao hubujika huko kupokea matibabu ya kitaalamu.

Kwanza, ni muhimu kutambua kuwa Hospitali ya Rufaa ya Kenyatta ni mojawapo ya hospitali kubwa nchini na katika ukanda wa Afrika Mashariki ambayo inajivunia wataalamu katika nyanja zote za utabibu. Hospitali hiyo inajivunia wataalamu wa moyo, figo, upasuaji, ngozi miongoni mwa wataalamu wengine wanaohusika katika kusuluhisha magonjwa ya wanadamu. Kwa sababu hiyo, inatumiwa katika mafunzo ya wanafunzi wanaosomea vyuo vikuu vilivyopo Nairobi na hata cha Kenyatta. Wanafunzi wazamifu pia hufanyia mazoezi yao katika hospitali hii. Wengi wao huwa wanafunzi wa kimataifa waliovutiwa na ubora wa hospitali hiyo. Mashine muhimu za kupiga picha za ubongo na viungo vya mwili, za kusafisha mkojo, za kufanyia upasuaji na za kupima magonjwa kama vile saratani zinapatikana katika hospitali hii. Kwa hakika, hivyo ndivyo vigezo vya hospitali bora.

Nionavyo, washikadau wanafaa kuanza mjadala kuhusu jinsi ya kuboresha huduma katika hospitali hiyo ili iweze kukidhi mahitaji ya wateja wengi wanaoitengea. Hii ni kwa sababu katika siku za hivi majuzi, hospitali hiyo imekuwa ikihusishwa na maovu. Awali kulikuwa na shtuma kwamba wahudumu wa mochari walikuwa wakijaribu kuwanajisi akina mama ambao walikuwa wamejifungulia kwenye hospitali hiyo. Bila shaka shtuma kama hizo lazima zichafue jina kubwa la hospitali hiyo hata kama waliohusika walikuwa wachache tu. Lakini kisa cha upasuaji wa makosa ndicho kilichodhihirisha wazi kuwa hospitali hii inahitaji kupigwa msasa kadiri ya kina na uketo wake ili kubaini chanzo cha shida iliyopo kuna uwezekano wafanyakazi wa hospitali hii wana matatizo fulani yaliyowazonga japo hawajapata njia mfuti ya kuyawasilisha. Kwa hivyo, wanaweza kutumia mbinu mbadala ama kulipiza kisasi au kuichafulia jina hospitali hiyo.

Kumekuwa na malalamishi kuwa hospitali hii haina dawa za kutosha kwamba wagonjwa wanaotumwa kwenye hospitali hiyo hulazimika kununua dawa zao wenyewe na hivyo kupandisha gharama za matibabu. Huenda hali hiyo

ikawatamausha baadhi ya wagonjwa walalahoi ambao wanalindwa na katiba kupokea matibabu bora na ya lazima. Hospitali hii inafaa pia kutafuta mbinu za kuzuia msongamano wa wagonjwa. Msongamano huenda ni ishara ya kuwepo kwa wafanyakazi wachache au kutolewa kwa huduma duni kugatuliwa kwa huduma za afya kuliniwa kumaliza tatizo hilo ingawaje hospitali nyingi za rufaa kwenye majimbo mbalimbali bado zinajengwa na zilizojengwa tayari hazina dawa na vifaa. Hapo ndipo serikali inafaa kuingilia kati ili Kenyatta itoe huduma bila shinikizo nyingi.

Maswali

- (a) Hospitali ya Rufaa ya Kenyatta ina umaarufu wa kipekee. Thibitisha. (alama 2)
- (b) Bali na utabibu ni huduma nyingine gani hutolewa katika hospitali hii. (alama 2)
- (c) Hospitali ya Rufaa ya Kenyatta imefikia kiwango cha hospitali bora. Fafanua. (alama 3)
- (d) Taja kashfa mbalimbali zilizozua joto katika hospitali hii ya Kenyatta. (alama 3)
- (e) Washikadau katika hospitali ya Rufaa ya Kenyatta wana wajibu upi katika kuboresha huduma katika hospitali hii? (alama 3)
- (f) Eleza maana za maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika kifungu. (alama 2)
 - (i) Utatibu
 - (ii) Hospitali ya Rufaa

2. UFUPISHO (alama 15)

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.

Katika dunia ya leo, ni muhali siku kupita bila kupokea habari kwenye vyombo vya habari kama vile redio, runinga, gazeti ama mtandao, kuhusu maafa yanayoifanya dunia kuvuja usaha. Hii ni kutokana na ongezeko la visa vya utovu wa usalama na ugaidi ambavyo kufikia sasa vimekuwa donda sugu kwa sababu ya idadi kubwa ya watu ambao huangamizwa katika vitendo vya ugaidi. Miongoni mwao, wapo ambao hufariki katika uvamizi ama mashambulizi, aidha ya moja kwa moja kwa kutumia bunduki, bastola, mizinga na mabomu au kupitia walipuaji wa kujitoa mhanga wanaotumia vilipuzi vya kujitengeneza.

Katika nchi ya Somalia, tangu kupinduliwa kwa aliyekuwa rais wa nchi hiyo Mohamed Siad Barre mnamo tarehe 26 Januari 1991, taifa hilo limeshuhudia msambaratiko, utovu wa usalama na vita. utovu huu wa usalama ukawa mwanzo wa uharamia wa kutekwa nyara kwa meli katika ghuba la Edeni, kisha maharamia kuitisha kikombozi kutoka kwa wamiliki wa meli hizo. Ingawa takwimu za hivi karibuni zaonyesha kuwa idadi ya meli zinazotekwa nyara kila mwaka katika ghuba la Edeni zimepungua, hali ingali tete. Hali hii ilifanya nchi mbalimbali zinazotumia Bahari ya Hindi kuweka mikakati kadha, ikiwemo kuwatuma wanajeshi wao kushika doria baharini ili kuwadhibiti maharamia, pamoja na kubuniwa kwa mahakama maalum nchini Kenya kusikiza kesi za maharamia hao.

Eneo la Afrika Mashariki, Kenya na Tanzania zimewahi kushuhudia milipuko ya mabomu katika balozi za Marekani mnamo mwaka wa 1998 huku Kenya ikiathirika zaidi wakati hoteli ya Kikambala mjini Mombasa ilipolipuliwa mnamo mwaka wa 2002. Hivi karibuni, Kenya imeshuhudia misururu ya mashambulizi mabaya zaidi yakiwa yale ya duka la Westgate na eneo la Mpeketoni katika kaunti ya Lamu. Naijeria pia ilishambuliwa mwaka wa 2014 wakati mashabiki wa kabumbu wakishuhudia mchuano wa kombe la Dunia.

Kutokea kwa mashambulizi hayo huwaacha watu na taathira mbalimbali. Wapo watu wanaoachwa wajane na mayatima kwa kuuawa kwa jamaa zao na wale ambao hupatwa na ulemavu wa maisha kama vile kuvunjika viungo vya mwili kama miguu na mikono au uti wa mgongo. Isitoshe, kuna wale ambao hupoteza kabisa uwezo wa kuona au kusikia. Wapo pia wanaopoteza mali ya thamani ya pesa nyingi kutokana na kuteketea kwa majengo yaliyoshambuliwa na hivyo kusababisha hasara ya kiuchumi sio tu kwa wananchi bali pia kwa serikali. Aidha, serekali na mashirika ya kiserikali na yale yasiyo ya kiserikali, hospitali, mabalozi na asasi nyingine za umma aghalabu hupoteza kiasi kikubwa cha pesa na raslimali katika kuwahudumia wahanga wa mashambulizi ya aina hii na hivyo kudumaza ustawi wao.

Kutokana na hasara za kiwango cha juu, mataifa mengi yamezidisha ari na chadi za kuangamiza ugaidi na jinai duniani ili kuhakikisha tunaishi katika dunia iliyo salama. Kinachobaki kwa raia wa nchi mbalimbali ni kuona ufanisi utakaotokana na hatua hizi.

Maswali.

- (a) Fupisha aya mbili za kwanza kwa maneno (60 - 65) (alama 8, 1 utiririko)
(b) Kwa kutumia maneno (45 - 50) eleza madhara ya ugaidi. (alama 5, 1 utiririko)

3. Matumizi ya lugha. (alama 40)

- (a) **Andika sauti zenye sifa zifuatazo.** (alama 2)
(i) Kiyeyusho cha mdomo
(ii) Irabu ya mbele juu
(iii) Kipasuo ghuna cha kaakaa laini
(iv) Kikwamizo sighuna cha menoni
- (b) **Onyesha muundo wa silabi katika maneno yafuatayo.** (alama 2)
(i) igwa
(ii) mchwa
- (c) **Ainisha viungo vya kisarufi katika sentensi hii.** (alama 2)
Alani
- (d) **Weka vitenzi katika hali ya kuamrisha kwa wingi.** (alama 2)
(i) -nywa
(ii) Tubu
- (e) **Geuza sentensi hii katika usemi wa taarifa.** (alama 3)
-Sitakuja shuleni kesho,” mwalimu mkuu akasema, -Nitaenda kuhudhuria mkutano Mombasa.”
- (f) **Kanusha bila kutumia amba** (alama 2)
Nitavaa viatu ambavyo ni safi.
- (g) **Tunga sentensi ukitumia kiwakilishi cha pekee katika ngeli ya:-** (alama 2)
U - U
- (h) **Andika kwa udogo.** (alama 2)
Ng’ombe hao walichinjiwa karibu na mji ule.
- (i) **Bainisha miundo miwili ya kirai kivumishi.** (alama 2)
- (j) **Andika upya sentensi zifuatazo ukitumia visawe vya maneno yaliyopigiwa mstari.** (alama 2)
(i) Babangu hapendi kunywa pombe
(ii) Mgeni alipofika ukumbini, sherehe zilikuwa zimeanza tayari.
- (k) **Andika sentensi ifuatayo upya kwa kufuata maagizo.** (alama 2)
Yaya alimpikia mtoto chakula kitamu. (Anza kwa: Chakula ...)
- (l) **Tumia neno jana kutungia sentensi kama.** (alama 2)
(i) Nomino
(ii) Kielezi
- (m) **Tunga sentensi mbili kuonyesha matumizi tofauti ya alama ya kinyota.** (alama 2)
- (n) **Onyesha yambwa katika sentensi ifuatayo.** (alama 3)
Mwajuma alitumia ufunguo kumfungulia Amina mlango.
- (o) **Tunga sentensi katika wakati uliopo hali isiyothihirika.** (alama 2)
- (p) **Changanua sentensi ifuatayo kwa kielelezo cha matawi.** (alama 4)
Mama alimtembelea mwanawe aliyekuwa mgonjwa.
- (q) **Tunga sentensi kuonyesha jinsi kiambishi -ndi- kinavyoweza kutumiwa pamoja na nomino ifuatayo.** (alama 2)
mapambo
- (r) **Fafanua maana mbili zinazojitokeza katika sentensi hii:-** (alama 2)
Alitukimbilia sana

4. Isimu Jamii. (alama 10)

- (a) Eleza sababu **tano** zinazomfanya mtu kufanya makosa ya matamshi na sarufi katika mazungumzo

- yake. (alama 5)
(b) Eleza sababu **tano** zinazowafanya vijana kupenda kutumia misimu katika mawasiliano yao. (alama 5)

102/3

KISWAHILI
KARATASI 3
FASIHI

SEHEMU A: HADITHI FUPI
SHIBE INATUMALIZA - Salma Omar Hamad.

1. **Lazima.** (alama 20)
—Hatwezi kumaliza kula, kila leo tunakula”
(a) Eleza mukadha wa dondoo hili. (alama 4)
(b) Fafanua tamathali ya usemi iliyotumika. (alama 2)
(c) Eleza umuhimu wa mnenaji. (alama 4)
(d) —Takini nakwambia tena, kula kunatumaliza” Kwa kudokeza hoja kumi, jadili ukweli wa kauli hii. (alama 10)

SEHEMU B: RIWAYA
K. WALIBORA. KIDAGAA KIMEMWOZEA.

Jibu swali la 2 au 3.

2. — ... kurejea tena na kumpasulia mbarika ... Ndugu usinifikirie mwendawazimu wala mlevi ...”
(a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
(b) Eleza tamathali ya usemi uliyotumika. (alama 2)
(c) —Ardhndicho kichocheo kikubwa cha unyama wa binadamu: Kwa kudondoa hoja kumi na nne, thibitisha ukweli wa kauli hii kwa kurejelea riwaya ya Kidagaa Kimemwozea. (alama 14)
3. —Ndoto ya uhuru barani Afrika imegeuka kuwa jinamizi, jinamizi inayowafanya wazalendo kulia”
Kwa kudokeza hoja ishirini, eleza jinamizi hili linalowafanya wazalendo kulia. (alama 20)

SEHEMU C : TAMTHILIA

Pauline Kea: Kigogo

Jibu swali la 4 au 5.

4. —Sika hamsini zako wewe ... Hatutaki kufanya nira na mtu ...”
(a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
(b) Eleza tamathali ya usemi iliyotumika. (alama 2)
(c) Uongozi wa Majoka umesheheni sumu ya nyoka.
Thibitisha kwa kudokeza hoja kumi na nne. (alama 14)
5. Utawala mbaya ni tatizo sugu linalozikumba nchi nyingi za kiafrika.
Jadili, kwa kurejelea matukio ishirini katika tamthilia ya Kigogo. (alama 20)

SEHEMU D : USHAIRI

Jibu swali la 6 au 7.

6. **Soma shairi hii kisha ujibu maswali.**
Naingia ukumbini, nyote kuwakariria,
Ushairi niwapeni, hoja nitawaachia,

Mnipe masikioni, shike nachoelezea,
Taifa sio taifa, pasi kuwa maadili.

Naanza kwa usalendo, nchi yetu tuipe,
Yadhahirishe matendo, nchi yetu tuilinde,
Wa kila mtu muwendo, usije kawa mpinde,
Taifa sio taifa, pasi kuwa maadili.

Wote tuwe na umoja, tuuache ukabila,
Kabila lisiwe hoja, mwenzu kumnyima hela,
Taifa letu ni moja, Mkenya ndilo kabla,
Taifa sio taifa, pasi kuwa maadili.

Linda demokrasia, uongozi tushiriki,
Haki kujielezea, wachotaka na hutaki,
Changu naweza tetea, demokrasia haki,
Taifa sio taifa, pasi kuwa maadili.

Tena adili usawa, mgao rasilimali,
Bajeti inapogawa, isawazishe ratili,
Idara zilizoundwa, faidi kila mahali,
Taifa sio taifa, pasi kuwa maadili.

Tuwe na uadilifu, twache tamaa ya hongo,
Tusiwe na udhaifu, wa kuwa watu waongo,
Tukomeshe uhalifu, kisha tuache maringo,
Taifa sio taifa, pasi kuwa maadili.

Ubinafsi si adili, ila ni kusaidiwa,
Ukiwa nayo maali, asiyenacho patiya,
Kama mtu mswahili, ubinafsi achiya,
Taifa sio taifa, pasi kuwa maadili.

Na inavyoelezea, katiba ni kielezi,
Tutii kwa mazoea, hadi kijacho kizazi,
Kwa hayo nitawachia, hiyo ya ziada kazi,
Taifa sio taifa, pasi kuwa maadili.

Maswali.

- (a) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu. (alama 2)
- (b) (i) Onyesha aina mbili za uhuru wa kishairi uliotumiwa katika shairi hili. (alama 2)
(ii) Bainisha umuhimu wa uhuru wa kishairi uliotaja hapo juu. (i) (alama 2)
- (c) Bainisha kipengele kifuatacho cha kimtindo katika shairi hili. (alama 1)
Usambamba
- (d) Eleza toni ya shairi hili. (alama 1)
- (e) Bainisha nafsineni katika shairi hili. (alama 1)
- (f) Ainisha shairi hili kulingana na:- (alama 2)
(i) Mpangilio wa vina.
(ii) Idadi ya vipande katika ubeti.
- (g) Changanua muundo wa ubeti wa nne. (alama 3)
- (h) Eleza aina mbili za urudiaji katika shairi hili. (alama 2)
- (i) Andika ubeti wa pili kwa lugha nathari. (alama 4)

7. **Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.**

Hukuja hapa kwa wingi,
Vitimbi vya kila namna,
Kunambia nikuruzuku,
Kimwana awe mwenzio,
Hukumtwaa mwanangu,
Kisema mno walavu,
Vipi wangeuza ngoma,
Mapepo wampigia?

Siwe uloandaa,
Harusi ya kukata na shoka,
Masafu ya magari, yakilalama jua kali,
Hadi kanisani kungia, mimbari wa kusimama,
Kasema utamuezi, hadi yenu mauko?
Vipi jicho lageukia, mitaani vipaa mwitu?

Hukunabia we fidhuli,
Mwanangu utamtunza?
Taandamana naye daima,
Ja chanda na pete?
Hukumwonjesha tamu, ya ulaghai huyuno?
Midisko wampleka, kizingizia mapenzi,
Vipi wamtezea shere, mwanangu kumliza?

Lini taacha dhuluma hizino humfanyiazo,
Tuchukua lini majukumu,
Ya kumlea na vifaranga?
Huachi kulia u waya.
Wanao kitelekeza
Nadhiri zako za nitakipu promisi,
Zi wapi mwana balaa?

Lini tafumbua maozi, uone huyu nduli,
Alotwala wengi wapendi,
Kwa jicho la nje kuwangia,
Imeanguka miamba mingapi, nayo ngangania kufia dodani,
Zinduka mwana zinduka,
Ailayo waangamiza.

Maswali.

- (a) Hili ni shairi huru. Thibitisha. (alama 2)
- (b) Mwandishi anaibusha masuala kadhaa ya kijamii. Yadokeze. (alama 2)
- (c) Bainisha nafsini katika shairi hili. (alama 1)
- (d) Eleza toni ya utungo huu. (alama 1)
- (e) Bainisha matumizi ya:- (alama 2)
- (i) Mistari mishata.
- (ii) Mistari kifu.
- (f) Eleza kwa kutoa mifano mbinu za kifasihi zilizotumika katika ushairi huu. (alama 3)
- (g) Eleza vile mshairi alivyotumia idhini ya kishairi katika utungo huu. (alama 3)
- (h) Bainisha umuhimu wa maswali ya balagha yaliyotumika katika ushairi huu. (alama 2)
- (i) Andika ubeti wa tatu kwa lugha tutumbi. (alama 4)

SEHEMU E FASIHI SIMULIZI

8. Ewe malaika wangu
Uloshuka toka mbinguni
Mbingu kapasua kwa heri
Siku nipokukopoa
Ulinitia furaha iliyopasua kifua
Tabasamu kipajini pako
Ilinitia tumaini, ikanisahaulisha zingizi
Ikayayeyusha madhila, ya utasa wa miaka kumi
Ikapeperusha mbali, cheko la ukewenza.

Sasa napolia, wanitonesha jeraha
Wanirejesha misri, kwa vitimbi vya Firauni
Kwa vitisho vya muhebi
Talaka kuahidiwa, hadi mbingu
Lipofungua milango ya heri.

Silie mwana silie, walimwengu watakusuta,
Tangu hapo tanabahi
Vidume humu mwenu
Kulia havikuumbiwa,
Machozi na kekevu ni za kike fahamu,
Jogoo halii daima huwika
Nikikuona kigugumika hivi wanitia hangaiko
Tumaini kuzima
Udhaifu kiandama
Moyo kutia hamaniko,
Ananipigania nani?
Watesi king'ang'ania
Changu kujitwalia?

Maswali.

- (a) Thibitisha aina ya utungo huu. (alama 2)
- (b) (i) Bainisha jinsia inayoongolewa kwenye utungo huu. (alama 1)
(ii) Thibitisha jibu lako la hapo juu (i) (alama 1)
- (c) (i) Elesha nafsineni katika utungo huu. (alama 1)
(ii) Toa sababu mbili kuthibitisha jibu lako la hapo juu (i) (alama 1)
- (d) Eleza sifa **tano** za utungo huu. (alama 5)
- (e) Huku ukitoa mifano, bainisha vipengele sita vya kimtindo ambapo nafsineni imetumia kufanikisha uwasilishaji wa utungo huu. (alama 6)
- (f) Eleza majumumu **tano** ya utungo huu. (alama 5)

GATUNDU SOUTH
102/1 KARATASI YA 1
INSHA
KIDATO CHA NNE
JULAI 2018

MAAGIZO

1. Katika kijiji cha Jikaze pamekuwa na ongezeko la visa vya vijana walio katika ndoa kujiua na kuwaua wapenzi wao. Umealikwa na Chifu wa kijiji hiki kuwahutubia vijana kuhusu suala hili. Andika hotuba utakayoitoa ukiangazia vyanzo na suluhu kwa tatizo hili.
2. Pikipiki (bodaboda) zina faida na hasara. Jadili.
3. Tunga kisa kitakachodhihirisha maana ya methali ifuatayo:
—Aaniwaye akakataa hujionea mwenyewe. ”
4. Andika insha itakayoanza kwa maneno haya:
Mshtakiwa alimwangukia hakimu kwa macho ya huruma, kisha akamwangukia mkewe na wanawe akatamani kuwaomba msamaha lakini hukumu ilikuwa imetolowa ...

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

1. UFAHAMU (ALAMA 15)

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.

Kweli, taarifa zimeonekana katika vyombo vya habari kuwa vijana wetu wanajua mengi kutushinda. Wengi wameshiriki ngono ilhali tukiwa nyumbani sisi wazazi tunawaona malaika.

Kwa kweli taarifa hizo ni sawa na mbiu ya mgambo kuwa tuzungumze na watoto wetu kuhusu suala hili. Ni vyema wajue kutoka kwetu kuliko kufahamu kutoka kwa wengine ambao badala ya kuwaelekeza wanawapotosha. Mara nyingi wakiwa katikati ya marika, wao hushinikizana kujaribu na wengi wanaamini kuwa kufanya mara moja sio tatizo. Lakini kile ambacho hawaelewi ni kuwa hiyo mara moja inaweza kuwabebecha mimba ama kuwaambukiza ukimwi na maradhi ya zinaa. Aidha, utu huumbuliwa na hivyo kupotoka kimaadili. Hayo ni masuala ambayo wazazi hawafai kuyaonea haya tena kwa sababu watoto wetu wanayafahamu lakini cha msingi ni kujua ukweli na hatari zilizopo.

Wazazi wengi wamewatelekeza watoto wao. Wengi husema kuwa wanawatimizia kila hitaji. Hii inamaanisha kuwa unalipa karo kwa wakati unaofaa, kuna chakula cha kutosha nyumbani, mavazi wako nayo na pia pesa za mfukoni wanazo. Lakini kile ambacho hawana ni muda wa kuwa na watoto wao. Baadhi ya matatizo tunayokumbana nayo yanaweza kutatuliwa ikiwa wazazi watatenga muda wa kuzungumza ana kwa ana na watoto wao.

Ni kweli wengi wamesingizia kazi kwa sababu wanaamka mapema na kurudi usiku. Lakini hiyo kazi ina maana gani ikiwa kesho utajipata na mjukuu wa kulea bila kutarajia? Kwa hivyo, wazazi lazima waache kuwaachia wafanyikazi wa nyumbani jukumu lao ama kuwapeleka katika shule za bweni mapema kwa sababu wanawaona kuwa mzigo. Pia kuna wale ambao huwachwa hata vilabuni kwa madai kuwa wanakutana tu na marafiki zao.

Baadhi ya mavazi, ingawaje huwafanya watoto wao kuonekana kama wanaoenda na wakati ama ya kisasa, huwa hayafai. Lazima wafunzwe tangu wakiwa wachanga kuhusu suala la kujiheshimu. Haifai kufikiria kwamba kwa sababu ni mtoto anaweza kuvaa chochote kile. Mtoto anafaa kuvishwa mavazi ya heshima. Pia, wazazi wachunge mavazi yao wenyewe.

Maswali

- Eleza dhamira ya mwandishi wa makala haya. (alama 2)
- Kushiriki ngono mapema kwa vijana kuna athari gani kulingana na makala haya? (Alama 4)
- Wazazi wamechangia vipi shida zinazokumba vijana chipukizi? (Alama 4)
- Taja majukumu manne makuu ya wazazi kulingana na makala haya. (Alama 4)
- Eleza maana ya maneno haya kimuktadha.
 - Madai (alama 1)
 - Mbiu ya mgambo (alama 1)

2. UFUPISHO

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.

Katika kipindi cha mwongo mmoja uliopita, tumeshuhudia mabadiliko na maendeleo makubwa kuhusu vyombo vya habari nchini Kenya. Hapo awali, redio ndicho chombo cha habari cha kipekee kilichotamalaki kote nchini. Familia nyingi ziliweza kumiliki chombo hiki. Runinga ilikua miliki ya wachache, hasa mabwenyenye. Sasa hivi hata akina yahe nchini na mashambani wanamiliki chombo hiki.

Runinga kama kifaa kingine chochote cha mawasiliano kina manufaa yake. Kwanza kabisa ni nyenzo mwafaka ya kufundisha. Vipindi vinavyopeperushwa katika runinga huwa na mafunzo kemkem kwa mtu wa kila rika. Hali kadhalika, runinga huweza kuleta vipindi ambavyo huwafahamisha watu mambo yanayoendelea katika mazingira yao na duniani. Aidha, runinga ikitumika pamoja na michezo ya video, hasa ya kielimu, huwafanya watu kujenga umakini pamoja na kuchua misuli ya ubongo na kuwafanya watu kuwa macho wanapofanya kazi.

Fauka ya hayo, televisheni ni chemichemi bora ya kutumbuiza na kuchangamsha. Hakuna mtu asiyependa kuchangamshwa na kuburudishwa. Televisheni ni mojawapo ya vyombo mwafaka vya kutekeleza hayo kutokana na vipindi vyake. Uburudishaji huu huwa ni liwazo kutokana na shinikizo na migogoro tunayokabiliana nayo kila siku. Uburudishaji huu hupatikana kwa urahisi majumbani mwetu.

Vivyo hivyo, runinga hutumika kama nyenzo ya kuendeleza utamaduni, kaida na amali za jamii. Vingi vya vipindi vya runinga huwa ni kioo ambacho huakisi mikakati na amali za jamii.

Kwa upande mwingine, hakuna kizuri kisichokuwa na dosari. Licha ya manufaa yake, televisheni imedhihirika kuwa na udhaifu wake. Kwanza, baadhi ya vipindi vya runinga na video hujumuisha ujumbe usio na maadili, kama vile – matumizi ya mabavu, ngono za kiholela, lugha isiyo na adabu, ubaya wa kimavazi na maonevu ya rangi, dini, jinsia, kabila na utamaduni. Si ajabu kuwa baadhi ya vijana wetu wanaiga baadhi ya mambo haya. Vijana wetu siku hizi wameingilia ulevi wa pombe na afyuni, ngono za mapema kabla ya ndoa na mavazi yanayowaacha takribani uchi wa mnyama. Wengi wamekopa na kuyaiga haya kutoka katika runinga. Ukiwauliza wafanyacho, watakujiibu kuwa ni ustaarabu kwani wameupata katika runinga.

Matumizi ya runinga na michezo ya video yasiyodhibitiwa, huweza kuwa kikwazo cha mawasiliano bora miongoni mwa familia. Matumizi kama haya huwapa wanafamilia fursa ya kujitenga. Imedhihirika kuwa runinga haichangii kujenga uhusiano bora wa kijamii. Ukilinganisha na vyombo vingine vya burudani ambavyo hutoa nafasi ya watu kutangamana na kujenga uhusiano bora, televisheni haichangii haya. Badala yake tajriba ya televisheni huwa ya kibinafsi. Hali hii inapotokea katika kiwango cha familia televisheni inaweza kutenganisha wazazi na watoto wao.

Halikadhalika, runinga na video aghalabu hueneza maadili yasiyofaa. Mathalani baadhi ya vipindi vya televisheni huendeleza hulka ya kuhadaa, ngono za kiholela, kuvunjika kwa ndoa, n.k. hulka hizi zisizoendeleza maadili ya kijamii huchukuliwa kama zinazofaa na zinafuatwa na waliostaraabika. Huu ni upotovu.

Isitoshe, baadhi ya matangazo huhimiza matumizi ya madawa ya kulevya kama tembo na sigara. Vitu hivi vinapotangazwa, hupambwa kwa kila hali na udanganyifu mwingi ambao huwavutia vijana na watoto wengi. Si ajabu mtu anapowauliza wanaotumia vileo hivi walivyoanza, watajiibu kutokana na athari na matangazo katika runinga na vyombo vingine.

Utafiti umeonyesha kuwa vipindi vya runinga na video ni chanzo cha matumizi ya nguvu za mabavu miongoni mwa wanafunzi. Wazazi wengi huchukulia vibonzo katika televisheni kuwa vinalenga kuburudisha tu na havina ubaya wowote. Lakini ukweli ni kuwa, vipindi vingi vya vibonzo hushirikisha matumizi ya hila na nguvu za mabavu. Haya huibusha hamu ya vijana na watoto huyaiga.

Kwa hivyo, ni muhimu wazazi na jamii kutambua madhara ya televisheni. Utambuzi huu utawafanya wawaelekeze vijana na watoto jinsi ya kutumia televisheni na video ili kuepukana na madhara yake.

Maswali

- (a) Kwa kuzingatia habari uliyosoma eleza manufaa ya runinga kama chombo cha mawasiliano. (maneno 50-60)alama 5
- (b) Kwa maneno kati ya 60-70, fupisha taarifa hii kuanzia aya ya tano hadi mwisho. (alama 8)

3. MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)

- (a) Silabi ni nini? (alama 2)
- (b) Andika kinyume cha:
Msichana aliingia darasani kwa haraka. (alama 2)
- (c) Tambua viambishi awali na tamati katika kitenzi:
Aliyemlia (alama 2)
- (d) Akifisha:
sikiliza bwana mdogo siku hizi tunaishi katika jamii ambayo imebadilika hayo mawazo yako ya zama kongwe hayatakufikisha popote alifoka abdi (alama 3)
- (e) Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia matawi. (alama 4)
Wote warefu ni wanafunzi.
- (f) Onyesha kishazi huru na kishazi tegemezi katika sentensi hii:
Nyumba iliyojengwa jana imebomolewa. (alama 2)
- (g) Tunga sentensi sahihi ukitumia vitenzi vifuatavyo katika kauli zilizoko kwenye mabano.
(i) –fa(fanyia) (alama 1)
(ii) soma (tendesheana) (alama 1)
- (h) Ainisha vielezi katika sentensi ifuatayo:
Juma alitukumbusha alivyotutembelea mara kadha mwaka jana. (alama 2)

- (i) Onyesha aina ya shamirisho katika sentensi:
Mzazi alimbebea mtoto vitabu kwa mkoba. (alama 3)
- (j) Tambua aina ya vitenzi katika sentensi:
Amekuwa akilala kwa vile yu mgonjwa. (alama 3)
- (k) Taja na utofautishe vipasuo vya ufizi. . (alama 2)
- (l) Andika sentensi ifuatayo upya kwa kutumia visawe vya maneno yaliyopigiwa mstari.
Amegura mjini kwa sababu ya mvulana huyo. . (alama 3)
- (m) Yakinisha:
Hajanivunjia mlango wala kuniibia. (alama 2)
- (n) Onyesha aina za nomino katika sentensi ifuatayo na utambue zimo katika ngeli gani.
Kamati iliushuku werevu wake. (alama 2)
- (o) Toa maana mbili za sentensi:
Alisimamisha gari njiani. (alama 2)
- (p) Eleza matumizi ya ~~na~~” katika sentensi:
Njambi na Halima wanaandaliwa chakula na Hamedi. (alama 3)
- (q) Tumia mzizi ~~eye~~” katika sentensi kama kiwakilishi. (alama 1)
4. ISIMU JAMII
- (a) Eleza sababu TANO zinazowafanya watu kuchanganya msimbo. (alama 5)
- (b) Kwa kutolea mifano mwafaka eleza sifa TANO bainifu za sajili ya maabadini. (alama 5)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

102/3

KISWAHILI

KARATASI YA 3

FASIHI

SEHEMU A: Hadithi fupi- Tumbo lisiloshiha

Alifa Chokocho na Damu Kayanda

SWali la lazima

1. Ukitumia hadithi fupi ya Tumbo Lisiloshiha na Shibe Inatumaliza, jadili maudhui ya uongozi mbaya. (alama 20)

SEHEMU B: Riwaya- Kidagaa Kimemwozea -Ken Walibora

Jibu swali la 2 au la 3

2. —...aliyoyarithi toka kwa bwana wake mzungu yalikuwa mengi, hayahesabiki”

(a) Eleza muktadha wa maneno haya. (alama 4)

(b) Eleza wasifu wa anayerejelewa. (alama 4)

(c) Thibitisha kwa kutoa mifano **kumi na mbili** ukweli wa kauli kuwa —aliyoyarithi kutoka kwa bwana wake mzungu yalikuwa mengi hayahesabiki” (alama 12)

3. Kwa kutoa mifano mwafaka, fafania vile usemi, — **ku**mba kuinamako ndiko kuinukako,” unavyoona na Riwaya ya Kidagaa Kimemwozea huku ukimrejelea mhusika Amani na DJ. (alama 20)

SEHEMU C: TAMTHILIA- KIGOGO

PAULINE KEA

Jibu swali la 4 au la 5

4. —udong haubishani na mfinyanzi”

(a) Eleza muktadha wa maneno haya. (alama 4)

(b) Taja na ueleze wahusika wengine **watatu** kutoka tamthilia hii waliokuwa upande wa msemaji. (alama 6)

(c) Thibitisha kwa kutoa **mifano kumi** kuonyesha ukweli wa kauli kuwa udongo haubishani na mfinyanzi. (alama 10)

5. —Hawakuvunja mguu wa kitamathali...”

(a) Fafania muktadha wa dondoo hili. (alama 4)

(b) Tamko hili linamaanisha nini na ni tamathali ipi ya usemi imetumika. (alama 4)

(c) Taja na ueleze sifa **sita** za anayelengwa katika tamko hili. (alama 6)

(d) Eleza umuhimu wa anayerejelewa katika tamko hili. (alama 6)

SEHEMU D: USHAIRI Jibu swali la 6 au la 7

6. **Soma shairi hili kisha ujibu maswali**

Wana-haramu

Hebu nikuulize Mama Afrika

Kwa nini.....

Mimba change ukajichukulia

Ya haramu sana ilotepetea

Ukaza wana walojahilia

Wasiojijua, wala yao njia?

Kuzururua ukamalizikia

Bila muruwa, heba kukupotea

Ukawa ganda la kupita njia

Usiye maoni ya kuonelea

Kwa nini.....
Ukazaa kizazi kilo kiwete
Kilichopagawa kwa kini kite
Hata utu wake ukakipotewa?

Ah moyo waumia!
Hupigwa na mshangao
Niwafikiriapo

Wale barobaro wanao
Wasaliti wanati walo na vyeo
Walomdhidi mama mzazi wao
Kwa muradi wao

Lakini sijali
Sijali kwani najua
Siku moja itawadia
Wana-haramu watajihalalia
Kila cha haramu kukuondolea
Na kukutakasa

Mama wasikia?
Hiyo siku itakapofika
Kila la dhuluma litajikatika
Na kila mahali utadhihirika
Mwisho wa salata na uharamia.
Mama wasikia?

Maswali

- (a) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu. (alama 2)
(b) Andika maudhui manne katika shairi hili. (alama 4)
(c) Andika ubeti wa nne kwa lugha natharia. (alama 4)
(d) Eleza tamathali 3 za lugha na utoe mifano kutoka kwenye shairi. (alama 6)
(e) Eleza maana ya fungu hili la maneno
—~~uk~~zaa kizazi kilo kiwete” (alama 2)
(f) Eleza maana ya neno hili:
Jahili (alama 2)

7. KUJITEGEMEA

1. Nchi ni ile ambayo imekita ardhini
Siyo ile iombayo, ghaibu na majirani
Taratibu siyo hiyo, wananchi twambizaneni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
2. Chumo lote na mitaji, leo limo maganjani
Bepari na wanyonyaji, wasalie maguguni
Shime utekelezaji, vingine havifanani
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
3. Twaishije tujihoji, wanachi humu nchini
Kila tunachohitaji, kupatakwe ugenini
Hiyo ni tete haviji, tongo tupangusaneni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

4. Kuomba wataalamu, ni mwendo haulingani
Tupate wa humu humu, wajuzi wa kila fani
Mbele washike hatamu, kwa mapimo na makini
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
5. Tuufuate wongozi, pamwe na nyingi imani
Tushiriki kila kazi, na mambo yalomkini
Mikopo ina kinyezi, si kitu cha tumaini
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
6. Yote hatuyatimizi, alotimiza ni nani
Lakini tuwe maizi, tusizurure mijini
Tukamshabihi kozi, kipanga au kunguni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
7. Shujaa itakiwavyo, aonekane vitani
Na sisi vita tunavyo, roho kwa roho ugani
—~~ku~~tegemea” vilivyo, kondo tujiamueni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

Maswali

- (a) Mtunzi wa shairi hili ana dhamira gani? (alama 2)
- (b) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu zako. (alama 2)
- (c) Eleza mambo matatu ambayo mshairi anashauri nchi ifanye ili kujitegemea. (alama 3)
- (d) Taja aina moja ya idhini ya kishairi iliyojitokeza kwa wingi zaidi katika shairi na utoe mifano ya matumizi yake. (alama 7)
- (e) Andika ubeti wa kwanza kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- (f) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumiwa katika shairi. (alama 2)
- (i) Ghaibu
- (ii) Tukamshabihi

SEHEMU E: FASIHI SIMULIZI

8. (a) miviga ni nini? (alama 2)
- (b) Eleza sifa zozote **nane** za miviga. (alama 8)
- (c) miviga ina hasara katika jamii. Thibitisha kwa kutoa mifano minne. (alama 4)
- (d) Miviga haipaswi kuangamizwa katika jamii. Toa sababu sita kutetea hoja hii. (alama 6)

CEKENA PRE-MOCK
102/1
KIDATO CHA NNE
KARATASI YA INSHA

MAAGIZO:

1. Jibu maswali mawili
2. Swali la kwanza ni la lazima
3. Swali la pili lichaguliwe kutoka kwa maswali matatu yaliyobaki
4. Kila swali lina alama 20
5. Insha iandikwe kwa lugha ya Kiswahili.
6. Kila insha isipungue maneno mia nne (400)

Swali la kwanza (lazima)

1. Andika tahariri kwa gazeti la Wajuzi kuhusu mada ifuatayo.
Polisi kukabiliana na uhalifu (alama 20)
2. Hivi karibuni, serikali imeteua baadhi ya shule za bwani kuwa na kitengo cha wanafunzi wa kutwa. Jadili (alama 20)
3. Andika insha yenye kichwa kifuatacho.
(Mchelea mwana kulia hulia mwenyewe) (alama20)
4. Umweso ulimweka ghafla na kuyakatiza maongezi yetu, radi ya kutisha ilifuatia. Mioyo ilitupiga kwa kishindo na kutisha.....(Endeleza kisa hiki (alama 20)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

1. Ufahamu: (alama 20)**Soma taarifa ifuatayo kasha ujibu maswali.**

Inasemekana kuwa uongozi hutoka kwa Maulana. Siku hizi, kauli hii inaonekana kinyume na inapingwa vikali na mahuluki wengi. Hali hii imetokana na ukweli kuwa viongozi wengi wamekuwa katili. Wengi wao hutekeleza maovu bila kujali wala kubali. Kiongozi yeyote Yule anayedai kuwa mwema hana budi kuwa **mwongofu** na wa kuaminika; anafaa kuwa kielelezo kwa wafuasi wake. Hili lisipotendeka, **urumai** huzuka miongoni mwa watu.

Kiongozi bora sharti awe mnyenyekevu. Mtu mwenye mashauo si kiongozi bora. Kiongozi wa aina hii huwahudumia watu kwa moyo wake wote. Jambo hili huwafanya watu waridhike. Watu wengi hawapendi viongozi wanaojipigia debe kila wakati. Viongozi kama hawa huwachosha na hata kuwachusha wafuasi wao. Matokeo ya haya yote huwa ni majuto kwa raia huku wakijiuliza kilichowafanya wawachague.

Maadili ni sifa nyingine inayomtambulisha kiongozi bora. Kiongozi wa aina hii hafai kujihusisha na vitendo vya kikatili kama matumizi ya mabavu, mauaji na hata ufisadi. Anafaa kuwajibika kazini na kuwa tayari kuyasikilza malalmishi ya watu anaohudumia. Inamlazimu kiongozi bora kuwaheshimu wananchi bila kuzingatia vyeo vyao; asidharau maoni yao kuhusu jinsi ya kuuboresha uongozi wake.

Pia, kiongozi bora anastahili kuwa na huruma. Hii inamaanisha kuwa anafaa kuwa tayari kuwaonea **kite** wananchi wanaotatizika maishani. Anafaa kubuni mikakati ya **kuwaaumi** watu kama hawa. Hali hii huwafanya watu waongeze imani yao kwa kiongozi kama huyu. Ikiwa kiongozi atajitia hamnazo anapofahamishwa kuhusu **masaibuya** wananchi, watu watatamani siku ya kumtoa mamlakani ama kwa kupiga kura au kumwomba Jalali ahitimishe uongozi wake haraka iwezekanavyo.

Utetezi wa kazi za wanyonge ni sifa nyingine muruwa ya kiongozi bora. Kiongozi kama huyu anapaswa kuwa tayari kuhakikisha kuwa sheria inafuatwa katika himaya yake. Hali hii huwafanya wanajamii kupata haki zao bila **kubughudhiwa**. Wale wasiopata haki wanazostahili wanastahili kuchungiwa maslahi na kiongozi kama huyu.

Hakuna mtu anayestahili kuitwa kiongozi bora kama si mpenda amani. Kiongozi anayepalilia rabsha katika jamii hafaulu hata kidogo kuitwa kiongozi bora. Ni wajibu wa viongozi kusuluhisha ugomvi wowote uliomo miongoni mwa wanajamii. Jambo hili huifanya kunawiri na kuzagaa kote kote. Wanajamii wakiishi katika mazingira yenye amani huweza kutekeleza shughuli zao bila hofu wala kindubwendubwe.

Kiongozi bora anastahili kujitenga na ubaguzi kama ardhi na mbingu. Ni ukweli usiopingika kuwa baadhi ya viongozi huwabagua wananchi kwa misingi ya kitabaka, kijinsia na kikabila. Ni muhimu kwa kiongozi yeyote yule kuhakikisha kuwa kuna umoja wa wananchi katika jamii. Hii ni kutokana na ukweli kuwa jifya moja haliwezi kuinjika chungu. Astahili kuhubiri umoja katika hatamu ya uongozi wake. Nao wananchi humkumbuka daima dawamu.

Uwajibikaji ni kitambulishi kingine cha kiongozi aali. Kiongozi bora anafaa kuwajibika kazini. Kiongozi anayestahili niyule ambaye anatekeleza majukumu yake kikamilifu. Suala la upigaji zohali ni muhali kwa kiongozi wa aina hii. Ni mtu anayefanya kazi kimhanga ili kuboresha maisha yake naya wateja wake.

Kiongozi yeyote asiye na hulka tulizozungumzia huishia kuwa hasimu wa watu. Viongozi wote wanastahili kuyapa kipaumbele maslahi ya umma. Hawafai kuwa wabinafsi. Ni watu wenye utu, maarifa, waongofu na wenye bidii. Wananchi wana wajibu wa kuwachagua viongozi wanaofaa bila kupofushwa na ahadi za uongo.

Maswali

- a) Kwa nini kauli kuwa, uongozi hutoka kwa Maulana‘, yaonekana kinaya na kupingwa na watu wengi? (alama 1)
- b) Eleza kiini cha watu wengi kuchukia viongozi wanaojisifu kila wakakti. (alama 2)
- c) Eleza matokeo ya kiongozi kuwasaidia wananchi wanaotatizika maishani. (alama 1)
- d) Taja misingi mitatu inayotumiwa na baadhi ya viongozi kuwabagua wananchi (alama 3)
- e) Eleza maoni ya mwandishi kuhusu jukumu la wananchi kuhakikisha kuwa uongozi bora umedumu (alama 1)
- f) Taja vitambulishi vinne vya kiongozi bora. (alama 4)
- g) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika ufahamu.
- (i) Mwingofu
- (ii) Kuwaauni
- (iii) Kite

2. Ufupisho.

Swala la nidhamu ni nyeti sana ambalo lafaa kushughulikiwa ipasavyo ili mambo ya we shwari katika ulimwengu. Nidhamu inapodumishwa basi maswala mengine huwa rahisi kutekeleza popote pale. Katika Biblia, ni dhahiri kuwa Bwana Mungu aliumba mwanadamu kamilifu, Adamu, akamweka katika bustani ya Edeni ili atawale viumbe wengine. Mungu alimpa Adamu uhuru wa kula chochote alichotaka katika bustani ya Edeni lakini akamkataza kula matunda kutoka kwa mti uliokuwa katikati ya bustani hiyo. Baadaye Mungu akagundua kuwa Adamu alikuwa na kitwea cha ajabu kasha akaamua kuumba Hawa ili awe msaidizi wake. Bila shaka Adamu alifurahi kwa hatua hii. Hata hivyo, Hawa alindanganywa na shetani aliyekuja kwa mfano wa nyoka, akala tunda walilokatazwa na Mungu na hatimaye akampelekea Adamu naye akala. Matokeo yalikuwa kwamba walijipata uchi kisha Mungu akakasirika nao na kuwafukuza kutoka kwa bustani na kuwapa adhabu.

Mwanamume aliambiwa kuwa angefanya kazi na kutokwa na jasho ili apate chakula. Mke naye aliambiwa kuwa kujifungua kungekuwa nauchungu mwingi. Naye nyoka akaambiwa atakuwa na uadui mkubwa kati yake na mwanadamu na angekuwa akifa kwa kugongwa kwenye kichwa. Hata hivyo Mungu hakuwatekeleza wanadamu kabisa. Bwana Mungu alimtuma Yesu akafa mtini ili kila amwaminiye asije akaangamia, bali aweze kupata uzima wa milele. Ni dhahiri kuwa Mungu alikosewa sana na wanadamu aliowaumba lakini hakuwatupa kabisa bali aliwajalia nafasi nyingine ya kuwa wana wake. Ikiwa Mungu alifanya haya, sembuse sisi binadamu?

Kila mwanadamu hukosea nani vyema njia mwafaka zifuatwe katika kutekeleza adhabu ili anayeadhibiwa aweze kubadilika na kuona makosa yake. Adhabu inapotolewa nivyema kwanza kuchunguza cha kitendo, sababu zinazopelekea kutendeka kwa kitendo hicho, dhamira ya mtendaji na athari za kitendo husika. Baada ya haya, mhusika atakuwa katika hali bora ya kutekeleza adhabu.

Katika nchi yetu kwa mfano, adhabu hutolewa katika asasi mbalimbali kama vile shule, vyuo, ndoa kanisa msikiti miongoni mwa asasi nyingine. Katika ndoa kwa mfano, mke anapokosea mumewe adhabu lazima iambatane na era za kijamii na kimataifa. Kwa mfano, swala la kuwapiga wanawake au wanaume katika ndoa halifai kabisa katika ndoa yoyote hata kama mtu amefanya kosa gani! Kuna njia mwafaka za kuleta masikilizano katika ndoa kama vile kushauriana, kuomba ushauri, nasaha au pia kwenda kanisani. Pia mambo yamezidi sana ambapo wanawake wakidhulumiwa wanaishia kuwaumiza waume zao sana au hata kuwaua! Swali ni je, ukiua mtu umesuluhisha tatizo lolote? Adhabu yoyote lazima iambatane na uzito wa kosa na pia athari zake kwa mhusika lazima zichunguzwe kabla ya adhabu yenyewe kutolewa.

MASWALI

- a) Fupisha aya mbili za kwanza. (maneno 60-80) (alama 10, moja ya utiririko)
b) Fupisha aya ya tatu (alama 5, Moja ya utiririko)

3. Matumizi ya lugha

- a) Andika sifa zozote mbili za sauti zifuatazo. (alama 2)
(i) /u/
(ii) /ch/
- b) Andika maneno yenye miundo ifuatayo. (alama 2)
(i) Konsonanti, Konsonanti, irabu, irabu, konsonanti, irabu
(ii) Konsonanti, irabu, konsonanti, irabu, konsonanti, konsonanti, irabu
- c) Tunga sentensi mbili kuonyesha matumizi tofauti ya kiakifishi yifungo (alama 2)
- d) Tambua ngeli za nomino zifuatazo (alama 2)
(i) Kithembe
(ii) Pango
- e) Tunga sentensi ukitumia (alama 2)
(i) Kihusishi cha ulinganisho
(ii) Kihisishi cha hasira
- f) Ainisha virai vilivyopigwa mstari katika sentensi ifuatayo (alama 2)
Mwalimu mrefu mwembamba atawatuza wanafunzi kesho asubuhi
- g) Ainisha mofimu katika neno awaye (alama 2)
- h) Andika sentensi ifuatayo katika usemi wa taarifa. (alama 3)
—Eleza maelezo katika kitabu ili kuhakiki majibu yako, mwalimu alimwambia mwanafunzi (alama 2)
- i) Unda nomino kutokana na vitenzi vifuatavyo. (alama 2)
(i) Thibiti
(ii) Dhoofisha
- j) Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia mtindo wa matawi (alama 4)
Ambao walipewa zawadi walicheza vizuri sana
- k) Kwa kutunga sentensi mbili, onyesha matumizi mawili ya kiambishi ku (alama 2)
- l) Tunga sentensi moja yenye kivumishi cha idadi jumla na kielezi cha idadi jumla (alama 2)
- m) Andika sentensi ifuatayo kwa kufuata maagizo. (alama 2)
Nyanya alifurahia matokeo ya mjukuu wake
Anza: Matokeo.....
- n) Eleza maana mbili za sentensi ifuatayo (alama 2)
Anita alisema kuwa angeenda kwao
- o) Kanusha sentensi ifuatayo katika hali ya udogo wingi (alama 2)
Mbwa wake ana meno makali
- p) Andika visawe vya maneno haya (alama 2)
(i) Cheki
(ii) Ndoa
- q) Tunga sentensi kwa kuzingatia kauli zifuatazo
(i) Kauli ya kutendeshea
(ii) Kauli ya kutendua
- r) Andika maana ya nahau zifuatazo (alama 2)
(i) Bugia chumvi
(ii) Meza mrututu
- s) Andika methali inayoafiki maelezo yafuatayo (alama 1)

Heri kidogo ulichonacho kuliko kingi unachoahidiwa

4. Isimujamii

- (i) Eleza maana ya Lafudhi (alama 2)
(ii) Eleza sababu nane zinazosababisha Lafudhi (alama 8)

102/3

**KIDATO CHA NNE
FASIHI**

SEHEMU A: USHAIRI

LAZIMA

Soma mashairi haya kasha ujibu maswali

SHAIRI: A

MWANAMKE

1. Namwona yu nyumbani
Na jembe mikononi,
Analima,
Mwanamama,
Mavuno si yake
Ni ya mume wake
2. Namwona viwandani,
Pia maofisini,
Yu kazini,
Hamkani,
Anabaguliwa,
Na anaonewa.
3. Namwona yu nyumbani,
Mpishi wa jikoni,
Yaya yeye,
Dobi yeye,
Hakuna malipo,
Likizo haipo.
4. Namwona kitandani,
Yu uchi maungoni,
Ni mrembo,
Kama chombo
Chenye ushawishi,
Mzima utashi.
5. Namwona mkekani,
Yuwamo uzazini,
Apumua,
Augua,
Kilio cha kite,
Chapa mpiga pute.
6. Kwa nini mwanamke,

SHAIRI B

WANAWAKE

1. Wanawake ni wavyazi
Na wao ndio walezi,
Kwetu sisi wapumbavu,
Kutupumbaza pumbaa.
2. Ndio wao waadhamu
Watutowao hamumu
Tunaposhidwa na ghamu
Ya mambo yakituvaa.
3. Hakika Ukiwatunda
Huna budi kuwapenda
Na wendapo kuwadanda
Lazima utawavaa.
4. Kwa hakika mwanamke
Ni kiumbe kilo pweke
Na waume mupulike
Wana mengi manufaa.
5. Kwa ufupi nakueleza
Haya basi nisikiza
La kwanza hututuliza
Wapo nyumbani mwakaa.
6. Chakula ukikileta
Mcheleo au nyata
Hupika pasi matata
Vikaiva kwa hawaa.
7. Au tuseme muhogo
Na vijisamaki ngogo
Uutuwapo mzigo
Kama huo kwa jamaa.
8. Huyu hufanya haraka

Ni yeye peke yake,
Anyimwaye,
Heshimaye,
Haki anakosa,
Kwa kweli ni kosa.

Ikawa tahangaika
Kushughulika kupika
Chakula kukiandaa.

9. Atafazaika sana
Kukupikia kimwana
Kwa sababu yako bwana
Kwa kujuwa yako njaa.
10. Unapotoka kazini
Au mwanawe shuleni
Ajuwa wa taabani
Kwa tumbo kukamaa.
11. Pili ndiye mkombozi
Wa kuteteza uzazi
Wa kuongeza mizizi
Udugu na ujamaa.
12. pindi unapouguwa
Kwakowe hujisumbuwa
Kukutafutia dawa
Hana dakika kukaa
13. Huituza nyumba yako
Hunadhifu nguo zako
Na zaidi vilo vyako
Ambavo vya manufaa.
14. Yataka tuwahesimu
Mno sana tufahamu
Yafaa tuwakarimu
Kamba nipa wee twaa.
15. Kaditama wasalamu
Zatosha niloazimu
Kuwaletia muhimu
Hapa basi ninakaa.

- (i) Yalinganue na kulinganisha mashairi A na B kimuundo (alama 4)
- (ii) Kwa kurejelea kigezo cha mishororo eleza bahari za mashairi A na B (alama 2)
- (iii) Eleza madhumuni ya mtunzi wa shairi A (alama 2)
- (iv) Tofautisha toni katika mashairi haya mawili (alama 2)
- (v) Suala la ubabedume limeangaziwa kwa kina katika shairi A. fafanua (alama 4)
- (vi) Mwanamke wa shairi A anahitilafiana na wa shairi B. Jadili. (alama 2)
- (vii) Shairi B ni wosia kwa wanajamii. Thibitisha dhana hii. (alama 2)
- (viii) Eleza maana ya kifungu 'vikawa kwa hawaa' katika ubeti wa sita wa shairi B (alama 2)

SEHEMU YA B: RIWAYA

2. Kidagaa kimenwozea

(alama 40)

- (i) Mama alipothubutu kupatana nao, walitaka kupasuka kwa hasira. Hawakutaka suluhu wala kusafianania
- a) Eleza muktadha wa maneno haya (alama 4)
- b) Tambua mbinu mbili zilizotumika katika dondoo (alama 2)

- c) Tambuana ueleze mgogoro unaoangaziwa katika dondoo hili. (alama 2)
 d) Eleza Migogoro mingine sita inayojitokeza katika riwaya hii (alama 12)
 3. Matukio mengi ya riwaya kidagaa kimemwozea ni kinaya cha maisha ya binadamu. Jadili (alama 20)

SEHEMU YA C: TAMTHILIA

Kigogo na Pauline Kea

Soma swali lifuatalo kisha ujibu maswali

4. —..... wanadai kitu kikubwa au kitu chote!”
 a) Eleza muktadha wa dondoo hili (alama 4)
 b) Tambua maudhui yanayodokezwa kwenye dondoo hili (alama 2)
 c) Kwa kutumia hoja sita eleza namna maudhui uliyoyataja hapo juuyanavyojitokeza katika tamthilia ya kigogo (alama 6)
 d) Fafanua wasifu wa msemewa (alama 4)
 e) Fafanua umuhimu wa msemaji (alama 4)
 5. Tamthilia ya –Kigogo”ni tamthilia ya tanzia. Thibitisha kwa kufanua mifano kumi (alama 20)

SEHEMU YA D: HADITHI FUPI

6. Ubahirifu wa mali ya umma umetamalaki katika hadithi ya shibe itatumaliza. Jadili kwa kutoa mifano mwafaka (alama 20)
 7. **Tumbo lisiloshiha.**
 Kwetu tunapigania mikono ielekee vinywani. Mzoea vya sahani, vya kigae hayitwezi
 a) Eleza muktadha wa dondoo hili (alama 4)
 b) Taja tamathali moja ya usemi inayojitokeza kwenye dondoo (alama 2)
 c) Fafanua sifa za msemaji (alama 2)
 d) Jadili maudhui ya utabaka ukirejelea hadithi husika (alama 20)

SEHEMU YA E: FASIHI SIMULIZI

8. **Fasihi simulizi**
 a) Taja vipera viwili vya maigizo (alama 2)
 b) Eleza sifa zozote nne za kimuundo za maigizo (alama 4)
 c) Fafanua majukumu yoyote sita ya maigizo katika jamii ya kisasa (alama 12)
 d) Mbinu zifuatazo zina umuhimu gani katika uwasilishaji wa fasihi simulizi
 (i) Uradidi
 (ii) Uigaji sauti (alama 2)

MERU CLUSTER

102/1

KISWAHILI

Karatasi 1

(Insha)

1. LAZIMA

Wewe ni mkurugenzi wa kampuni ya mzalendo. Kumekuwa na utepetevu na uzembe kazini. Waandikie wafanyakazi memo kuwaonya dhidi ya jambo hili.

2. Andika insha kuhusu jinsi raia wanavyoendeleza matumizi mabaya ya ardhi.

3. Usalama unazidi kuzorota jimbo la Meru. Jadili chanzo chake na jinsi ya kutatua.

4. Andika kisa kitakachomalizikia kwa maneno :
... kweli binadamu heshi vituko. Niliyemdhania kuwa ndiye kumbe siye.

102/2

KISWAHILI

Karatasi 2

1. UFAHAMU

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali yote.

Muasi mila bila shaka ni mtwana ama kijakazi ijapokuwa mlowezi au mkimbizi. Yakini ni kuwa hata wakimbizi walowezi hawaghafuliki lugha zao. Basi ni jambo la kutatanisha si haba lukuki za wananchi wanaojidai wazalendo wakibekua kufahamu lugha hii bila kuitumia. Si ajabu wengi wamekuwa safihi katika mazungumzo ya Kiswahili na anayejaribu basi huonekana mbumbumbu mzugu wa reli.

Kiswahili kama somo vile vile lilipuuzwa na linaendelea kupuuzwa, kwani dalili ya mvua ni mawingu. Jiulize kwa nini huko ufaransa lugha inayotumiwa ni kifaransa, katika vitengo vya elimu ilhali nchini Kiswahili kimeandimika kama theluji ya kukaanga katika viwango fulani vya elimu.

Ilikuwa tu juzi nilipokuwa nikirandaranda afisini humu nchini nikitafuta gange, niliambiwa ajizi ni nyumba ya njaa. Nilipigwa bumbuzi kwani katika orodha ya matakwa ya waajiri, Kiswahili hakitiliwi maanani kabisa na hata kwingine hakitajwi.

Si ajabu kuona kuwa wafanyakazi wengi humu nchini hawawezi kuwasiliana kwa lugha takata.

Naam, si vizuri kuacha mbachao kwa mswala upitao, lakini hebu tazama maktaba humu nchini zimejaa vitabu vya Kiingereza, Kifaransa... Lakini hata! Vya Kiswahili ni vichache mithili ya rasharasha mkurungani. Kweli mfyanzi hulia gaeni na mababu zetu wangerauka kabla ya siku ya kiama hawangeweza kupata pahali pa kujificha kutoona utandu huu wa tahayuri. Ibra vinyinginya wetu kutomaizi tahajia ya Kiswahili.

Ushababi ni fahari ya kila mja na ni haki kwa wote, mgalla muue na haki umpe. Lakini nasikitika kusema kuwa vijana wamefanya tadbiri katika uenezaji wa lahaja iitwayo 'sheng' iliyo kama msumari wa moto juu ya kidonda kwa Kiswahili. Vijana watumia 'sheng' huku wakikiacha Kiswahili katika kaburi la sahu.

Langu ni kuwatahadharisha, uzuri wa mkakasi ndani kipande cha mti na pia mbio za sakafuni hazina budi kuishia ukingoni.

Nina kiwewe chungu nzima kusema kuwa hata shuleni Kiswahili hakipewi umuhimu. Mfano mwafaka ni idadi ya vipindi vinavyotengwa kwa kila somo, vya Kiswahili ni haba. Si ajabu mtihani wa Kiswahili haufanywi vyema na wengi.

Maswali

- a) Uzalendo wa wananchi ni wa kutiliwa shaka. Thibitisha kauli hii ukirejelea kifungu. (alama 1)
- b) Eleza jinsi Kiswahili kinaweza kupata sura mpya kiseru. (alama 4)
- c) Ni jinsi gani washikadau wanadidimiza maendeleo ya Kiswahili nchini. (alama 4)
- d) Ukijikita katika kifungu, onyesha ukweli wa kuacha mbachao kwa mswala upitao. (alama 2)
- e) Vifungu vifuatavyo vina maana gani kwa mujibu wa kifungu? (alama 2)
- i) mbumbumbu mzungu wa reli
- ii) nikikunja jamvi
- e) Eleza maana ya msamiati ufuatao kama ulivyotumiwa katika kifungu. (alama 2)
- i) hawaghafiliki
- ii) tadbiri

2. MUHTASARI

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali yote.

Wengi wetu tunaweka fedha benki. na labda huenda ikawa hiyo ndiyo akiba ya pekee tuliyonayo. Kwa mfano, watumishi wengi waishio katika miji mikubwa hawana nyumba zao wenyewe wala mavuno (kama yale mavuno ya shamba) ambayo wangeweza kuweka kama akiba yao. Walicho nacho ni mishahara yao tu, basi, ambayo inalipwa kwa fedha zinazopitia benki. Watu wengi wanapoweka fedha benki kusudi lao ni kuondokewa na wasiwasi kwa vile wanafahamu fedha zao ziko mahali pa salama. Watu wanaoweka fedha zao (hasa fedha nyingi) nyumbani mwao, mifukoni, kabatini ndani ya magondoro au kuzichimbia chini - ni watu wajinga. Fedha zao huenda zikapotea au zikaharibiwa na mchwa, au zikatoweka ikiwa nyumba inaharibiwa na moto au mafuriko. Wakati mwingine ikiwa mwenye nyumba amefariki dunia ghafla au kwa bahati mbaya. pasipo kuacha wasia wowote na kabla hajamjulisha mtu kama kuna fedha alizozichimbia chini, basi pesa zake zinaozea mumo humo, mtu "anakufa na pesa zake." Pamoja na hayo ipo hatari kuwa fedha zinazofichwa nyumbani zinaweza kuibiwa na wezi au kutumiwa ovyo ovyo kwa sababu zipo. Mtu anapoweka fedha zake benki anaondokewa na mashaka yote haya. Kwani benki ni mahali penye usalama. Fauka ya hayo hazitumiki ovyo ovyo au hatari yoyote ile kuzikabili.

Mtu anapoweka fedha zake benki, anaweza kupata faida ya riba ilipwayo na benki kila mwaka na kwa hivyo fedha yako huongezeka zaidi. Mtu akifungia shilingi elfu kumi ndani ya sanduku (kasha) kwa muda wa miaka kumi au ishirini, akifungua atapata kiasi kile kile. Lakini akiweka benki atakuwa na kiasi zaidi. Mtu mwenye fedha benki anaweza kulipa madeni yake kwa njia ya hundi. Hundi ni hati maalum iliyoandikwa na kutiwa sahihi na mtu

mwenyewe, ambayo inamruhusu mkuu wa kulipa deni Fulani kwa kupunguza akiba ya fedha iliyo chini ya jina la mtu yule. Hii ndiyo njia bora zaidi ya kulipa malipo ya kila aina - mishahara, kodi na madeni yote makubwa. Mwenye deni anaandika tu na kutaja kuwa mtu fulani au kampuni fulani au shirika fulani au serikali ilipwe fedha kiasi fulani halafu benki ndiyo inayomlipa huyo mtu, kampuni au serikali au shirika kwa kupunguza kilichotajwa kutoka kwanye akiba (ghafila) ya mwekaji katika benki hiyo.

Utumiaji wa hundi unapunguza sana hatari ya wizi na pia unarahisisha malipo kwa watu wanaoshi mbali maana hundi ni kikaratsi ambacho unaweza kukifungia ndani ya bahasha na kukipeleka kwa njia ya posta. Tena ni shida sana mtu kukiiba bila kubainika. Mwekaji fedha hufaidika sana kwani benki inamsaidia kuweka hesabu iliyo kamili ya mapato na matumizi yake. Hii ndiyo maana karibu malipo

yote ya idara za serikali, makampuni, vyama mbalimbali na mashirika hulipwa kwa njia ya hundi na kutofanya hivyo huonekana kama ni kinyume cha sheria.

Kwa kweli, kazi za biashara inayoendeshwa kwa kutumia "fedha" za hundi ni kubwa sana kuliko ile inayoendeshwa kwa fedha taslimu.

- a) Bila kubadilisha maana aliyokusudia mwandishi, fupisha aya mbili za kwanza. (Maneno 60-70) (alama 7, 2 za mtiririko)
- b) Eleza mawazo makuu ya mwandishi katika aya mbili za mwisho. (maneno 40-50) (alama 5 na 1 ya mtiririko)

3. MATUMIZI YA LUGHA : (ALAMA 40)

- a) Tofautisha sauti zifuatazo ukizingatia uzuiliaji wa hewa. (alama 2)
 - i) ny
 - ii) y
- b) Andika upya sentensi ifuatayo kwa kubadili maneno yaliyopigiwa mstari kwa nomino. (alama 2)
Mwanafunzi mwerevu alitafakari
- c) Tunga sentensi ukitumia ‘ja katika kutendewa. (alama 2)
- d) Yakinisha sentensi ifuatayo katika ukubwa wingi. (alama 3)
Mtoto wa mjini hakunywa maziwa aliyopewa na msichana.
- e) Ainisha viambishi katika neno lifuatalo : (alama 2)
fura*hi*wa
- f) Andika sentensi ifuatayo katika msemu wa taarifa : (alama 2)
—Nin*it*olea kwangu kuwapokea wageni hawa leo.” Mwenye nyumba alisema.
- g) Tunga sentensi yenye muundo ufuatao : (alama 3)
 - i) nafsi
 - ii) yambwa
 - iii) mzizi
 - iv) kutendea
 - v) kutenda
 - vi) kirejeshi
- h) Eleza uamilifu wa maneno yaliyopigiwa mstari katika sentensi zifuatazo. (alama 2)
 - i) Kazi yoyote itafanywa na mafundi hawa.
 - ii) Kazi yote itafanywa na mafundi hawa.
- i) Toa mfano wa sauti mwambatano ya kaakaa gumu. (alama 1)
- j) Tunga sentensi yenye muundo ufuatao : (alama 3)
N + V + V + E + t + N

- k) Nomino zifuatazo ni za ngeli gani ? (alama 2)
- i) kiu
- ii) bidhaa
- l) Eleza majukumu mawili ya sentensi ifuatayo :
Ondoka hapa na nikikupata tena nitakushtaki! (alama 2)
- m) Tunga sentensi ukitumia kihusishi cha wingi wa ngeli ya I-ZI. (alama 2)
- n) Tambua kiarifa na chagizo katika sentensi ifuatayo :
Mjomba alijengewa nyumba kubwa kwa mawe msimu uliopita (alama 2)
- o) Tumia jedwali kuchanganua sentensi ifuatayo:
Dereva aliendesha gari ila utingo hakuwa analipwa nauli. (alama 4)
- p) Tunga sentensi ukitumia wakati ujao hali endelevu. (alama 1)
- q) Eleza matumizi ya kw katika sentensi ifuatayo:
Mfungwa aliachiliwa kwa kubadili tabia zake. (alama 1)
- r) Bainisha shamirisho katika sentensi ifuatayo
Nyinyi mtapadiwa mbegu kwa jembe la mtwana huyu. (alama 3)
- s) Tunga sentensi kudhihirisha matumizi ya kinyota. (alama 1)

4. ISIMUJAMII (ALAMA 10)

—Haya basi. Beba mmoja! Beba mmoja! Dada njoo. Nafasi ni ya mmoja. Ni mbao tu. Bei ya chini kuliko keki.
Usiachwe, bei ni poa.”

- a) Taja sajili inayorejelewa na maneno haya. (alama 2)
- b) Fafanua sifa nane za sajili hiyo. (alama 8)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

SEHEMU YA A : TAMTHILIA**Kigogo : Pauline Kea****1. LAZIMA**

—Asant ya punda kweli ni mateke. Sikujua ungekuja kunihangaisha ...”

- a) Weka dondoo hili katika muktadha wake. (alama 4)
 b) Onyesha jinsi msemewa anamwangaisha msemaji. (alama 2)
 c) Kwa kurejelea tamthilia nzima onyesha ukweli wa methali —Asante ya punda ni mateke.” (alama 14)

SEHEMU B : HADITHI FUPI**Tumbo lisiloshiha na hadithi nyingine****Jibu swali la 2 au 3**

2. —... mendeleo yanadai mchango wa kila mtu, maskini na tajiri”
 a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
 b) Taja na ueleze sifa nne za msemaji katika dondoo hili. (alama 4)
 c) Mambo yepi mengine ambayo msemaji huhojiana na wenzake wanapokutana ? (alama 6)
 d) Taja na ueleze maudhui matatu yanayojitokeza katika dondoo hili. (alama 6)
3. Kwa kurejelea hadithi zozote tano katika diwani ya, ‘Tumbo lisiloshiha na hadithi nyingine.’ Jadili maudhui ya nafasi ya wazazi katika malezi. (alama 20)

4. SEHEMU YA C : USHAIRI***Soma shairi lifuatalo kisha uyajibu maswali.***

Mungu naomba subira, subira nayo imani
 Imani iliyo bora, bora hapa duniani

Duniani mwa kombora, kombora nayo hiani
 Hiani pamwe ukora wenye kuhini.

Kuhini kwenye kiburi, kiburi na ufidhulu
 Ufidhuli wa kudhuri, kudhuri wangu muwili
 Muwili hata kidari, kidari kuwa thakili
 Thakili kisinawiri, kisinawiri misuli.

Misuli kuwa hafifu, hafifu kama muwele
 Muwele wa hitilafu, hitilafi ya nduwele
 Nduwele kutakilifu, kutakilifu milele
 Milele kutoniafu, kutoniafu na vishale.

Vishale vinitomele, vitomele vikwato
 Vikwato pia maole, maole kufanya mito
 Mito ya matozi tele, tele mithili kitoto
 Kitoto kilo vipele, vipele vyenye fiakuto.

Fukuto lanipa neno, neno hili kutamka
Kutamka wazi vino, vino subira kutaka
Kutaka imani mno, mno n'sipate wahaka
Wahaka wa matukano, matukano na mashaka.

Mashaka haya ya leo, leo yawe yarpita
Yarpita na vilio, vilia vipishe nyota
Nyota njema ing'arao, ing'arao kunikita

Kunikita salamani, salamani nikadata.

- a) Kwa nini nafsi neni inaomba subira na amani ? (alama 2)
b) Shairi hili ni la aina gani kwa kuzingatia : (alama 4)
i) Mpangilio wa maneno
ii) Mpangilio wa vina
c) Kwa kutokea mifano eleza mbinu mbili za lugha zilizotumika katika shairi. (alama 4)
d) Andika ubeti wa tatu kwa lugha nathari. (alama 4)
e) Kwa kutolea mifano, eleza jinzi uhuru wa kishairi ulivyotumiwa kutekeleza arudhi. (alama 6)

SEHEMU D : RIWAYA

K. Walibora : Kidagaa Kimemwozea

Jibu swali la 5 au la 6

5. —Naanwalisimuliana kumhusu msichana ambaye alipindua mtazamo wa wengi kuelekea watu waitwao walemavu”
a) Eleza jinsi msichana anayerejelewa alivyoleta mabadiliko ya mtazamo kuhusu walemavu. (alama 4)
b) Fafanua kwa kutolea mifano mtazamo wa watu kwa walemavu kabla ya msichana kuleta mapinduzi katika riwaya ya Kidagaa. (alama 6)
c) Kwa kutolea mifano, fafanua maudhui ya utengano kama yalivyojitokeza katika riwaya ya Kidagaa Kimemwozea. (alama 10)
6. Eleza migogoro / mivutano inayojidhihirisha katika riwaya ya Kidagaa Kimemwozea. (alama 20)

SEHEMU E : FASIHI SIMULIZI

7. Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali

Ndimi Kisoi, dume la ukoo mtukufu

Ulojipambanua kwa mabingwa

Wachezaji hodari wa ngoma

Ndimi dume liloingia nyanjani

Makoo yakatetemeka

Yakang'ang'ania gozi kusakata nami

- a) Tambulisha kipera kinachojitokeza katika kifungu hiki. (alama 2)
b) Eleza sifa tano bainifu za kipera hiki katika fasihi simulizi. (alama 10)
c) Fafanua umuhimu wa kipera hiki. (alama 8)

SEHEMU F : FASIHI SIMULIZI (ALAMA 20)

8. a) Taja na ueleze vipera vya maghani. (alama 10)

- b) Eleza maana ya miviga.
- c) Fafanua sifa nne za miviga katika jamii.

(alama 2)
(alama 8)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

EMBU CLUSTER
MTIHANI WA KIDATO CHA NNE MUHULA WA PILI 2018
102/1
KISWAHILI
Karatasi ya Kwanza

1. Mwandikie mhariri wa gazeti la NURU ukielezea kuhusu changamoto zinazowakumba vijana siku hizi.
2. Eleza sababu mbalimbali za ukosefu wa usalama nchini.
3. Mwangata mbili moja humponyoka.
4. Matumizi ya mtandao ya kijamii yameleta madhara kuliko faida.

102/2
KISWAHILI
Karatasi ya Pili
Julai / Agosti 2018

1. UFAHAMU - ALAMA 15

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Mara kwa mara masikio yetu yamekaririwa ujumbe kwamba 'kulipa ushuru ni kujitegemea' na ujumbe huu ni ukweli mtupu kwani ni kutokana na ushuru ambao wewe na mimi hutozwa unamfanya waziri, mbunge rais na wengine wapate mishahara minono na marupurupu yao.

Fauku ya hayo, ni bidii ya mlipa ushuru ambayo husababisha maendeleo ya taifa na hasa pale ushuru huu unapotumika kwa njia nzuri. Ama kweli wananchi watukufu wa Kenya hususan sisi wanachi wa kawaida, kamwe huwa hatuelewi ni jinsi gani tunakatwa ushuru na jinsi unavyotumiwa. Kwa taarifa yako aliyeajiriwa na asiye na kazi wote hulipa ushuru kupitia kwa mishahara pamwe kupitia bidhaa wanazonunua.

Ingawaje serikali ya Kenya imefanya kila jitihada kuona kwamba kila mwananchi ameubeba msalaba wa kutozwa ushuru inashangaza kuona kwamba kwenye jitihada za kuwavutia wawekezaji wa kigeni, serikali kwa miaka mingi imekuwa ikiziondolea kampuni mbalimbali za kigeni ushuru. Kulingana na ripoti ya Action Aid International wakishirikiana na Tax Justice Network Afrika ya mwaka 2012, makadirio ya hivi majuzi ya serikali yanaonyesha Kenya inapoteza shilingi bilioni 100 kila 2012, makadirio ya hivi majuzi ya serikali yanaonyesha Kenya inapoteza shilingi bilioni 100 kila mwaka kutokana na ushuru unaoondolewa kwa wawekezaji wa kigeni.

Hata kama kweli tunawahitaji wawekezaji wa kigeni, ni dhahiri kwamba huenda labda hatuna utaratibu mwafaka wa serikali wa kutambua ni wawekezaji wepi wanafaa kufunguliwa mlango kama huu wa kuondolewa ushuru na ni gani wakunyimwa kibali kama hiki ambacho kwa sasa ni kaa la moto kwenye uchumi wetu hafifu.

Ni kweli kwamba tunawahitaji wawekezaji wa kigeni, lakini ni lazima sisi kama taifa tuweze kujua kama ni faida tunapata ama ni hasara. Kupitia uchunguzi wangu, nimekuja kutambua kwamba baadhi ya makampuni ya kigeni yakiwemo pia mashirika mengine yasiyokuwa ya kiserikali, yamo kwenye mstari wa mbele wa kutowalipa wafanyakazi wao vyema, huku hata mengine yakiripotiwa kuwadhulumu wafanyakazi wao kwa kutowapa mazingira bora ya kufanyia kazi.

Huu bila shaka sitosita kuuita ukoloni mamboleo. Iweje makampuni yapewe idhini ya kuagiza malighafi na mitambo ya kufanyia kazi bila kulipia ushuru wowote kwa miaka kumi eti ni kuwavutia wawekezaji huku sisi tunachosalia kupata kama asante ni hasara tupu ya kuukosa ushuru wanaofaa kulipa na ajira za mapato ya kijungu jiko mekoni.

Kutokana na upofu wetu, serikali za Afrika mashariki na kati zimo mbioni zikishindana ni nani atakayeweza kuwashawishi wawekezaji wa kigeni kupitia ondoleo la ushuru. Kumbuka, mbio za sakafuni huishia ukingoni na hilo ndilo viongozi wetu wamesahau kutilia maanani.

Hebu fikiria makampuni ya humu nchini bila shaka sharti yalipe kila aina ya ushuru, uwe ni ushuru wa mapato au wa forodha haya yote yakitendeka kwa jina la ujenzi wa taifa. Swali ni je, wawekezaji wa humu nchini watafaulu vipi ikiwa washindani wao wa kigeni wanapewa kibali cha kufanya biashara bila ya ushuru wowote wa miaka kumi? Kama huu si upofu wa kisera basi ni utepetevu wa wanaosimamia idara na wizara ya fedha.

Kwa ukosefu wa uwazi hasa jinsi ondoleo hili la ushuru linavyofanywa na serikali, limetatiza wananchi kuweza kufuatilia na kujua viwango vya ushuru tunaopoteza. Kwa sasa walimu wako kwenye mgomo, kilio chao kikiwa ni kimoja, mishahara duni huku kwa upande wa serikali ikisisitiza kuwa kamwe serikali haina pesa za kutosha kuwalipa mishahara wanayodai ilhali tunapoteza mabilioni ya fedha.

Kulingana na ripoti ya Action Aid wakishirikiana na Tax Justice Network-Africa, mwaka 2010 - 2011 serikali ilitumia zaidi ya maradufu ya bajeti ya sekta ya afya kwa kuwaondolea ushuru wawekezaji wa kigeni. (tukitumia takwimu za bilioni 100) ikizingatiwa kwamba asilimia 46 ya wakenya milioni 40 wanaishi katika hali ya uchochole (chini ya dola 1.25 kwa siku) suluhu.

Kabla ya serikali kuziondolea kampuni za ugaibuni ushuru, kuna haja ya kutadhamini iwapo awekezaji wanatupa faida au wanatuletea hasara tupu, la sivyo tutabaki kujichimbia kaburi lenye kina kirefu la umaskini tutakalotumbukia na kusahaulika milele. Mwenye macho haambiwi tazama.

MASWALI.

- a) Taja manufaa yoyote matatu ya kulipa ushuru kwa mujibu ya makala haya. (alama 3)
- b) Kulingana na mwandishi, kwa nini makampuni ya kigeni hayatoshi ushuru? (alama 1)
- c) Eleza madhara yanayotokana na kutotoza makampuni ya kigeni ushuru. (alama 3)
- d) Makampuni ya humu nchini yanadhulumiwa na serikali inayopaswa kuyalinda. Thibitisha. (alama 2)
- e) Mwandishi wa makala haya anapendekeza suluhisho gani kuhusu tatizo hili la ushuru. (alama 2)
- f) Taja mashirika yanayotafiti na kutoa ripoti kuhusu maswala ya ushuru. (alama 1)
- g) Eleza matumizi ya maneno haya kama yalivyotumiwa katika makala. (alama 3)
 - i) marupurupu
 - ii) malighafi
 - iii) utepetevu

2. UFUPISHO - (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Miongoni mwa mbinu za kufanya utafiti katika fasihi simulizi matumizi ya hojaji. Hojaji ni orodha ya maswali ambayo hutungwa na mtafiti wa fasihi na kuyatumia katika kupata data muhimu kuhusiana na utafiti anaofanya.

Hojaji zinazotumika zaidi katika utafiti wa fasihi simulizi ni za aina mbili, Hojaji funge na hojaji wazi. Hojaji funge, kama jina linavyodokeza, huwa na maswali ambayo mtafiti huyatunga hivi kwamba anayehojiwa (mhojiwa) hujifuga kwa kujibu maswali ambayo ameulizwa tu. Katika hojaji funge, mhojiwa hatoi maelezo marefu. Mfano wa swali ambalo linaweza kupatikana katika hojaji funge ni: Hadithi inaweza kuwa methali, na hadithi huibua wimbo. Ndiyo au la. Kwa upande mwingine, hojaji wazi, huwa ni maswali yanayompa mhojiwa nafasi ya kutoa maelezo ya kina kuhusu suala linalohusika.

Mfano wa swali ambalo linaweza kuwa katika hojaji wazi ni :- Taja methali zinazopatikana katika jamii ya wakamba.

Kabla ya mtafiti wa fasihi simulizi kuandaa hojaji sharti azingatie baadhi ya kanuni za kimsingi. Kwa mfano, ajiulize. Malengo ya utafiti ni yapi? Ni utanzu upi wa fasihi simulizi unaofanyiwa utafiti?

Je, wahojiwa wana ujuzi upi wa fasihi simulizi unaofanyiwa utafiti? Je, wahojiwa ni wa kiwango kipi cha elimu? Wahojiwa wana ujuzi upi kuhusu kipera husika? Utafiti unaofanywa ni wa kiwango kipi?

Ni muhimu kwa mtafiti kufanyia hojaji yake majaribio kabla ya kuisambaza kwa wahojiwa wote katika eneo linalohusika

Ni muhimu kuifanyia hojaji jaribio hili ili kupima uwezo wake wa kupata data inayotarajiwa.

Mbinu ya hojaji katika utafiti wa fasihi zimulizi, kama mbinu yoyote, huwa na manufaa na upungufu wake. Faida kuu ya hojaji kama mbinu ya utafiti katika fasihi simulizi ni kuwa mtafiti anaweza kushughulikia eneo pana kijiografia, hasa ikiwa wakafitiwa ni wengi kwa muda mfupi. Hii pia hupunguza gharama ya utafiti, ikizingatiwa kuwa kikwazo kikubwa katika utafiti wa fasihi simulizi ni gharama kubwa.

Pia, wahojiwa hujaza hojaji kadri ya uwezo wao na kisha kumrejeshea mtafiti hojaji hizo. Kwa kawaida mara nyingi mtafiti huwatumia wahojiwa hojaji, zikiwa na stampu. Hivyo basi, hakuna gharama kwa mhojiwa anapomrejeshea mtafiti hojaji zilizojazwa.

Hojaji ni mbinu mwafaka ya utafiti wa fasihi simulizi, hasa wakati mtafiti anachunguza mada nyeti katika jamii.

Mbinu ya hojaji huhakikisha kuwa siri ya mhojiwa imehifadhiwa na pia majibu yanayotolewa hutumiwa kwa minajili ya utafiti peke. Mbinu hii hutumika kwa wahojiwa ambao wanaweza kusoma na kuandika.

Mbinu hii ni mwafaka kwa maswali ambayo ni sahili na wazi. Maswali changamano yanaweza kujibiwa kupitia mbinu zingine za utafiti kama vile mahojiano ya ana kwa ana.

Licha ya faida za hojaji, kama vile mbinu ya utafiti wa fasihi simulizi, mbinu hii ina udhaifu wake, kwanza, mbinu hii haiwezi kutekelezwa kwa wahojiwa ambao hawajui kusoma na kuandika. Huu ni upungufu mkubwa ikikumbukwa kuwa fanani wengi wa fasihi simulizi ya kiafrika ni wasiojua kusoma na kuandika.

Pia, mbinu ya hojaji, ina udhaifu hasa kwa maswali ambayo ni changamano. Udhaifu huu unatokea pale mhojiwa hawezi tulifasiri swali ipasavyo na wakati huo hana mtafiti ili amfananulie kama ilivyo kwa mbinu ya mahojiano ya ana kwa ana. Data inayopatikana si ya kuaminika kama ile ya mahojiano ya ana kwa ana.

Katika hojaji, mtafiti hawezi kuchunguza hisia za mhojiwa. Licha ya upungufu wa hojaji, ni mbinu muhimu ya utafiti wa fasihi simulizi. Mtafiti anaweza kuitumia pale inapohitajika ili kupata data yake.

Maswali.

- a) Fupisha aya za kwanza NNE. (alama 4)
- b) Eleza udhaifu wa hojaji kama mbinu ya utafiti wa fasihi simulizi. (alama 9)
- 3. MATUMIZI YA LUGHA.**
- a) Taja konsonanti mbili ambazo ni Irabu. (alama 2)
- b) Eleza tofauti baina ya mofimu huru na mofimu tegemezi. (alama 2)
- c) Andika sifa mbili za kitenzi kishirikishi kikamilifu. (alama 2)
- d) Taja aina mbili za vihusishi. (alama 2)
- e) Fafanua matumizi mawili ya ITALIKI kama alama ya uakifishaji. (alama 2)
- f) Tunga sentensi mbili zinazoanza kwa (alama 2)
 - i) Kiambishi nafsi huru
 - ii) Kiambishi nafsi kiambata
- g) Iandike sentensi ifuatayo katika kinyume (alama 2)

Shangazi wengi walizama baharini jana asubuhi.

- h) Tambua jinsi neno wengi limetumika katika sentensi hii. (alama 2)
Wengi wamekaribishwa katika sherehe hizo.
- i) Tunga sentensi kudhihirisha aina tatu za yambwa (alama 3)
- j) Iandike sentensi hii katika usemi wa taarifa. (alama 4)
"Ninataka kumwona mwanafunzi aliyehusika katika sakata hii sasa hivi."
- k) Ichangane sentensi ifuatayo kwa vistari. (alama 4)

Wale watatu watapelekwa hospitalini kesho

- l) Tunga sentensi moja kudhihirisha maana mbili tofauti za neno **kaa**. (alama 2)
- m) Yakinisha (alama 2)
Hasikii la mwadhini wala la mteka maji.
- n) Eleza tofauti baina ya sentensi ambatano na sentensi changamano. (alama 2)
- o) Tunga sentensi kuonyesha **ki** ya msharti. (alama 1)
- p) Ainisha (alama 3)
Alitufia
- r) Tofautisha dhana zifuatazo.
- i) Kirai
- ii) Kishazi
- s) Tunga sentensi ukitumia a - unganifu. (alama 1)

ISIMU JAMII

- a) Eleza sababu zinazochangia kuzuka kwa lahaja. (alama 5)
- b) Taja na ueleze mambo yoyote matano yaliyochangia maendeleo ya Kiswahili nchini Kenya baada ya uhuru (alama 5)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

102/3

KISWAHILI

KARATASI YA 3

FASIHI

SEHEMU A (SWALI LA LAZIMA)

A : USHAIRI. Soma ushairi ufuatao kisha ujibu maswali.

Ulimwengu ulimwengu, ulimwengu naratibu
Yaliyo kichwani mwangu, nataka kuyahutubu
Wayasome ndu zangu, wa mbali na wa karibu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ulimwengu ni kiwanja, cha wenye raha na tabu
Wengine wanajikonja, kwa wengine ni adhabu
Kucha na kutwa twahanja, kutafuta matulubu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni uwanja wa balaa, aliniusia babu
Mna mambo yamejaa, ya faraja na kusibu
Na machache ya kufaa, ila mengi ya udubu
Cha weye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni kiwanja cha Amina, Saidi Ali Rajabu.
Wengine kitu hatuna, tunaishia kababu
Wale wamejaza sana, wanashindwa kuhesabu
Cha wenye raha na tabu, Ulimwengu ni kiwanja.

Ni uwanja wa urongo, na kweli pia ajabu
Kichwa hudanganya shingo, tumbo kiuno chasibu
Usitumai ubongo, wa nduguyo na swahibu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni uwanja wa walevi, pombe kwao ni dhahabu
Mara vile mara hivi, wakilewa majudhubu
Maneno ya kiujuvi, hujipaka hata shabu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni kiwanja wenye dini, wamtito wahabu
Mashekhe msikitini, humo humfanya muhibu
Mapadiri kanisani, huvihubiri vitabu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja

Ni uwanja wa malofa, lofa mtu mwenye tabu
Kusema sana kashifa, na moyo kisebusebu
Tunakaribia kuja, kwa kushidwa kujimudu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni uwanja wa faraja, alowajali habibu
Na wengine sitotaja, msinambe ninagubu
Ni uwanja wa viroja, vigumu kuvikutubu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Maswali:

- (a) Lipe shairi hili anwani ifaayo. (al.1)
(b) Kwa kutoa mfano, eleza mbinu zozote mbili za lugha zilizotumika katika shairi. (al.2)
(c) Eleza jinsi uhuru wa mshairi ulivyotumika katika shairi. (al.2)
(d) Andika ubeti wa tatu kwa lugha tutumbi. (al.4)
(e) Taja na ueleze bahari zozote mbili zilizotumika katika shairi hili. (al.2)
(f) Eleza umbo la shairi hili. (al.4)
(g) Eleza toni ya shairi hili. (al.1)
(h) Fafanua dhamira ya mshairi. (al.2)
(i) Eleza maana ya msamiati ufuatao kama ulivyotumika katika shairi. (al.2)
(i) Malofa
(ii) Udubu

SEHEMU B.

TAMTHILIA

KIGOGO – JIBU SWALI LA 2 AU 3.

2. —Kitbu si jalada, fungua ndani usome mambo. Kitanda usichokilalia kunguni wake huwajui.”
(i) Eleza muktadha wa dondoo hili. (al.4)
(ii) Kwa kurejelea tamthilia ya kigogo, thibitisha ukweli wa dondoo hili. (al.14)
(ii) Taja tamathali za usemi zilizotumika katika dondoo hili. (al.2)
3. Eleza mbinu alizotumia majoka kuendeleza uongozi wake. (al.20)

SEHEMU C:

RIWAYA – KIDAGAA KIMEMWOZEA

Jibu swali la 4 au 5.

4. — W bwana unafikiri ninatumia petroli nini?”
(a) Weka maneno haya katika muktadha wake. (al.4)
(b) Eleza sifa nne za msemewa. (al.4)
(c) Fafanua jinsi mwandishi wa kidagaa kimemwozea amewasawiri wanawake. (al.12)
5. Jadili jinsi mbinu zifuatazo zimetumiwa na mwandishi kufanikisha kazi yake. (al.20)
(i) Sadfa
(ii) Mbinu rejeshi.

SEHEMU D

HADITHI FUPL.

TUMBO LISILOSHIBA.

6. Huku ukirejelea hadithi ya Tumbo Lisiloshiba na Shibe Inatumaliza, fafanua maudhui ya ukiukaji wa haki. (al.20)

SEHEMU E.

FASIHI SIMULIZI – JIBU SWALI LA 7 AU 8.

7. (a) Eleza maana ya miviga. (al.2)
(b) Fafanua sifa za miviga. (al.4)
(c) Eleza udhaifu wa miviga. (al.2)
(d) Toa maana ya ulumbi. (al.2)
(e) Ni nini umuhimu wa ulumbi . (al.8)

8. **SOMA KIFUNGU KIFUATACHO KISHA UJIBU MASWALI.**

1. Ndugu !
Umeenda?
Wewe nenda
Wewe nenda
Wewe nenda
Mungu atakutunza
2. Wewe Safiri
Wewe safari
Wewe safari
Maisha ni moshi
Hata si tu safarini.
3. Ndugu!
Tulikupenda
Tulikupenda
Tulikupenda
Na Maulana kakupenda zaidi
4. Oooh!
Ndugu
Wewe nenda
Wewe nenda
Wewe nenda
Siku yetu ikifika
Tutapaa ka malaika
Mungu akurehemu.

Maswali.

- (a) Huu ni utungo wa aina gani. (a1.2)
- (b) Fafanua sifa bainifu za utungo huu. (a1.8)
- (c) Tambua tamathali za usemi zilizotumika katika utungo huu. (a1.4)
- (d) Ni vipi utungo kama huu ni muhimu katika jamii. (a1.6)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

- Hufariji waliofiwa.
- Ni njia ya kutakasa moyo na hisia za aliyefiwa.
- Huendeleza utamaduni wa jamii husika.
- Huelimisha kuhusu mila na itikadi.
- Huwapa wanajamii matumaini.
- Huleta utangamano.

(6x1=6)

COMPLIANT I

102/1

KISWAHILI

KARATASI YA 1

INSHA

1. Inshayalazima

Andikaresipekuhusujinsiyakutayarishakitoweo cha nyama.

2. Matatizoyaokifamilyamezidikatikajamii.Elezakinachosababishamizozohiikasha uelezehatuazifaazokuchukuliailikutatuatizohili.

3. Mhininamhiniwanjiayaonimoja

4. Andikainshaitakayomalizikiakwa:

..... nilipoionapaa la nyumbayetunilishushapumzi, nilishukuru.Kwakwelihiyo safari haikuwarahisikwangu.

102/2

KISWAHILI: LUGHA

(Ufahamu, Ufupisho, MatumiziyaLughanaIsimuJamii)

KARATASI YA 2

UFAHAMU

1. Soma makalayafuatayo kasha ujibumaswali:

ShuleyabweniyawasichanayaAskofuTimotheokwakawaidailikuwanautilivuwaajabu.

Wasichanawalarajiwakuendelezashughulizaokwautilivunaustaarabuhukuwakizingatiamadiliyahaliyajuu. Hatahivyo, asubuhihiiyaijumaahaliilikuwatofauti.Nafasiyautulivuwakawaidaulichukuliwanamzowashughuli.

Hiiilikuwasikuyakipekeenamsisimkoulijaakatikanyoyozawanafunzi. Ilikuwasikuyatamashazamuzikina drama zashulezaeneo la mlimani.

Mwendowasaannemabasiyashulengenyalikwayameanzakuingiahukuyakiendeleakutapikawanafunziwa kike nakiumewakiandamananawalimuwao. Mara tubaadayakufika, waliteremsha, kutokamagariyao, vifaavyaovilivyohitajikakatikatamashanakuvipelekakatikaukumbimkuuambamomashindanoyangefanyika.

Alazamuzikizakilanuinamalebayawaigizaji, vyotevilipelekwa ukumbini.

Si wotewaliofikakatikashuleyabweniyawasichanayaAskofuTimotheowalikuwawashirikiwatamasha.

Wengiwalifikakushangiliamakundiyo. Miongonimwawaliofikakufanyahivyoalikuwa Chris Masazu, mwanafunziwashuleyawavulanayaLengajuu.

Yeyenawanafunziwenginewakiumewalizurukilasehemuyashulehiingenikuridhisha macho yao. Hawakuridhisha macho tu, balipiawalichezamichezoyaujanaamawakijua au kutojuakuwaujanaunategemeo.

Vijanakamahaowalionamikutanoyashulenyngikuwafursayapekeeyakuachakumbukumbuyaziarahusika.

Masazualipendasanamichezohiyonaalikuwaamewekashabahayakeyasiku.

MASWALI

- (a) Toa Kichwamwafakakwamakalahaya (alama1)
- (b) ElezanikwaninikatikashulezaAskofuTimotheoutulivuwakawaidaulikosekanasikuinayorejелеwahadithini. (alama4)
- (c) Je, kunamadharaganiyakuandamananawanafunzimichezoniambaohawatashirikihaikwenyemichezo. (alama4)
- (d) Ni ninikinachodhihirishakuwa Chris Masazunimtovuwanidhamu. (alama4)

- (e) Eleza maana kulingana na kifungu ya:
- (i) Mzowa shughuli (alama2)
- (ii) Kutapika wanafunzi wa kike nakiume. (alama2)

2. UFUPISHO

Soma makalayafuatayo kasha ujibumaswali:

Mitihani imetumiwa siku nyingi kama kigezo cha kupima werevu wa mwanafunzi katika kutekeleza majukumu ya kiakili yenye kuhitaji stadi mbalimbali. Hii ni njia yakuaminika na ni rahisi ambayo imetumiwa miaka mingi na watahini kukadiria uwezowa mtu. Lakini wale wanaopinga mitihani wanasema kuwa mitihani haipimi kwa njia inayoaminika uwezo wakiakili wa mwanafunzi, badala yake, mitihani inakadiria tu uwezo wa mwanafunzi, wakukadiria mambo kama kasuku kwa muda mfupi uliojaa vitisho na shinikizo.

Wasioithamini mitihani pia wanadai kuwa mitihani humpa mtahiniwa wasiwasi mwingi. Hii ni kwa sababu hadhi na umuhimu wa mitihani imekuzwa sana miongoni mwa watahiniwa najamii nzima kwa jumla. Mitihani ndio kigezo pekee kinachokadiria kufaulu au kutofaulu kwa mwanafunzi. Mustakabali wa mwanafunzi kuamuliwa n mitihani. Watahini hawajali sana masuala mengine ambayo yanawezakuathiri jinsi mwanafunzi anavyoweza kuufanya mtihani. Kwa mfano, mtahiniwa anaweza kuwa mgonjwa, au pengine hakulala vizuri siku iliyotangulia mtihani. Haya yote ni masuala yanayoweza kumfanya mtahiniwa kutofanya vizuri katika mtihani.

Elimu nzuri humfundisha mwanafunzi kutumia akili. Lakini mfumo wa elimu unaopendelea mitihani haufanyi hivyo. Mfumo wa aina hiyo husisitiza kufundisha yaleyale yanayopatikana katika mwongozo uliotolewa tu. Mwanafunzi hapewi motisha ilikusoma kwa mapana marefuji kupanua akili yake. Badala yake mwanafunzi hufungiwa kwenye uwanja finyu ambamo haruhusiwi kutoka. Mwalimu naye kadhalika hana uhuru wakumfundisha mwanafunzi kile anachofikiria kuwa muhimu katika maisha. Badala yake jukumu kubwa analoachiwa mwalimu huwa nikumpa mwanafunzi mbinu za kujibu maswali na kupita mtihani.

Ingawa wanaoitetea mitihani hudai kuwa matokeo ya mitihani niya kuaminika kwasababu husahihishwa na watu wasio wajua watahiniwa, lakini ni vizuri pia kukumbuka kuwa watahini ni binadamu tu. Binadamu huchoka, huhisi njaana zaidi ya yote anaweza kufanya makosa. Licha ya hayo yote, watahini hutakiwa kusahihisha rundo kumbwa la karatasi, kwa muda mfupi. Mjadala uliopo kati ya wanaopendelea mitihani na wale wasiopendelea watukumbusha kuwa kuna haja kubwa ya kuendelea kuboresha mfumo wa mitihani ili uweze kukadiria kwayakini uwezo wa kiakili wa mtahiniwa.

- a) Fupisha aya ya kwanza na ya pili. (maneno 60)
- b) Fupisha aya ya tatu na ya nne. (maneno 50)

3. MATUMIZI YA LUGHA

- a) Bainisha aina ya vivumishi katika sentensi hii. (alama2)
Kazi hii itaondoa matatizo mengi.
- b) Eleza tofauti baina ya sentensi hizi.
i) Aliugua vibaya
ii) Aliungua vibaya (alama2)
- c) Andika kwa wingi (alama2)
i) Haramia huyo alimpora mlemavu.
ii) Mfua chuma alitengeneza zana ya vita.
- d) Andika katika ukubwa (alamas2)
i) Neno hilo halimo katika kitabu
ii) Pakua ugali katika sahani
- e) Tambulisha kielezi, kivumishi na mnyambuliko wa kitenzi katika sentensi ifuatayo. (alama3)
Msichana mrembo alikuja upesi akinikimbilia dadake.

- f) Eleza maana yamishemo ifuatayo. (alama2)
 i) Piga ramli
 ii) Daka maneno
- g) Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia visanduku. (alama3)
 Twiga hukimbia mbio ingawa ni mrefu.
- h) Andika sentensi hii upya kwa kufuata maagizo (alama3)
 Nilikuwa nimejitayarisha vizuri kwa hivyo sikuona ugumu wowote katika safari yangu.
 Anza: Safari
- i) Andika kinyume cha senten sihii. (alama1)
 Amejitwika mtungi wa maji.
- j) Unda majina mawili kutokana na maneno ya fuatayo. (alama2)
 i) Chora.....
 ii) La
- k) Kanusha sentensi zifuatazo. (alama2)
 i) Nikisomeshwa Kiswahili nitaelewa.
 ii) Nikipika chakula, mama hufurahia.
- l) Tunga sentensi kuonyesha maana mbili za neon otea. (alama2)
- m) Ainisha mofimu katika fungi-tenzi hili. (alama2)
 Ameshinda
- n) Yakinisha (alama2)
 i) Siji
 ii) Halali
- o) Tunga aina za sentensi zifuatazo. (alama3)
 i) Sahili
 ii) Ambatano
 iii) Changamano
- p) Andika katika usemi halisi (alama2)
 Nyumba hiyo ingejengwa vyema isingebomoka.
- q) Tunga sentensi kubainisha matumizi yafuatayo ya “-ki” (alama2)
 (a) Masharti
 (b) Kitendo, kuendeleza kwa muda
- r) Tumia mzizi – zea katika sentensi kama (alama2)
 i) Nomino
 ii) Kivumishi
- s) Eleza maana ya: (alama2)
 i) Ugonezi
 ii) Sapa

4. ISIMU JAMII

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

MWALI: Sidhani budaa taniwahi hiyo cargo. Siku hizi amekuwa muhard sana na fulusi.

KIMATA: We nawe Maxe sikuzote chapa. Kwani umeanzisha factory yamafegi naona kinywa hakiishi kufusha misteam.

MWALI: Sikiliza bratha. Mimi sitaki mizomo. Unaanza kuleta noma. Masaa kikusikiaanze kuleta drama zakeza twenty four seven. Utakujakuni.....

KIMATA: Shii! Nдохуу dad. Nenda kajaribu lock yao. Huenda akakulisten. Mimi nilimwambia aningetie chapa ya kwenda kudufu akanishow hana.

MWALI: Acha basi nijaribu japo sina hope. Juzi alianza kunitolea mapreaching yake ya every day(akiiga).-Mwanangu, nimuhimu kusoma kwa bidii ili uweze kujitegemea.Kumbuka mtegemea cha nduguye hufa maskini.”

- a) Taja muktadha wa mazungumzo haya. (alama2)
- b) Andika sifa tatu za lugha inayohusika katika mazungumzo haya. (alama3)
- c) Fafanua sababu zinazopelekea watu kubadili na kuchanganya msimbo/ ndimi. (alama5)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

102/3

KISWAHILI

KARATASI YA 3

FASIHI

1. SEHEMU YA A: RIWAYA

KIDAGAA KIMEMWOZEA-KEN WALIBORA

- i) Amani ni kielelezo cha vijana waliowajibika katika jamii. Thibitisha kauli hii. (alama10)
ii) Onyesha matumizi ya taaswira katika Kidagaa Kimemwozea. (alama10)

2 SEHEMU YA B: TAMTHILIA

KIGOGO-PAULINEKEA

Majoka alitumia mbinu mbalimbali ili kuudumisha utawala wake dhalimu. Thibitisha kauli hii. (alama 20)

SEHEMU C:

TUMBO LISILOSHIBA NA HADITHI NYINGINE

3. Alijua kwamba ingawa sahu imejipenyeza ndaniya maisha ya kila mtu, utashi wa wakubwa haujazimika kamwe. Ulikuwa tu ukivukutika ndani kwanda ni kama moto wa makumbi...
a) Eleza muktadha wa nukuu hii (alama 4)
b) Fafanua mbinu nne kutoka kwa nukuu (alama 4)
c) Andika sifa nne za anayerejelewa (alama 4)
d) Wana madongo poromoka wanakumbana na matatizo mengi si haba, fafanua (alama 8)

AU

HADITHI YA KIFAURONGO

4. a) Eleza maudhui sita kutokana na hadithi hii (alama 12)
b) Fafanua sifa nne za wahusika hawa. (alama 8)
i) Dennis
ii) Penina

5. SEHEMU YA D: USHAIRI

Soma shairilifuatalokishaujibumaswali.

Iweje

Kwa
Niniwakulimasasa
Wanalima ofisini
Kwa:

Simu,
Kalamu
na kauli
Kuvuna
Ukwasi,
na wafiao
juani
kupata

Kitone

Maswali

- a) Thibitisha yakuwa hili ni shairi huru (alama3)
b) Taja maudhui manne kutoka kwa shairi hili (alama4)

- c) Eleza dhamira ya mtunzi wa shairi hili. (alama3)
d) Fafanua mbinu aliyotumia mwandishi iliapate umbo la shairi hili. (alama4)
e) Taja mbinu zingine mbili zilizotumi kakatika shairi. (alama2)
f) Fafanua maana ya
(i) Na wafiao Juani
(ii) Kuvuna ukwasi (alama2)

6. SEHEMU YA E: FASIHI SIMULIZI

- (a) Eleza maana ya misimu.
(b) Taja nauitolee mifano miwilimiwili aina mbalimbali za misimu. (alama8)
(c) Fafanua jukumu la misimu miongoni mwa mwanajamii. (alama10)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

COMPLIANT II
102/1
KISWAHILI
KARATASI YA 1
INSHA

1. Kume kuwa na ongezeko la migomo ya wafanyakazi nchini katika siku za hivi karibuni. Wewe ni katibu wa tume iliyobuniwa na rais kusimamia suala hili. Andika ripoti
2. Ufisiadi umechangia pakubwa kuwepo kwa maendeleo duni nchini. Jadili.
3. Andika insha inayoafikiana na methali Baniani mbaya kiatu chake dawa.
4. Andika insha itakayomalizikia kwa;
... walipofungua mlango huo hatimaye, wengi hawakuweza kuzuia hisia zao. Waliangua vilio kwa maafa waliyoshuhudia.

102/2
KISWAHILI: LUGHA
(Ufahamu, Ufupisho, Matumizi ya Lugha na Isimu Jamii)
KARATASI YA 2

A. UFAHAMU: (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Tokea muundo mpya wa serikali ya ugatuzi uanze kutekelezwa miaka miwili iliyopita, kumeendelea kushuhudiwa matatizo mengi hali iliyopelekea kushuhudiwa kwa msururu wa migomo na maandamano ya raia. Fujo za karibuni kabisa ni zile zinazoshuhudiwa katika miji mikubwa za wachuuzi na wafanyibiashara wakipinga hatua za serikali za kaunti kuwatoza ushuru takribani kwa kila huduma na bidhaa ikiwemo wanyama, kuku na ndege. La kuhuzunisha zaidi katika baadhi ya majimbo imeripotiwa kuwa raia wamelazimishwa kulipa ushuru kwa kutaka tu kuona maiti za jamaa zao kwenye vyumba vya kuhifadhia maiti!

Wanasiasa wameonekana kuwa na wakati mgumu kutetea mfumo huu mpya wa ugatuzi huku baadhi wakisema kwamba matatizo yanayoshuhudiwa kwa sasa yametokana na ugeni wa mfumo huo. Wengine wameinyoshea kidole serikali ya kitaifa kwamba ndiyo inayosambaratisha muundo huu. Wengine wanahoji kuwa bado ni mapema na kwamba kunatajika muda mrefu ili kufaulu

Ni wazi kwamba kumekosekana nidhamu bora ya kusimamia maisha ya raia nchini Kenya. Matatizo yanayokumba raia kwa sasa ni dalili kuwa mfumo wa serikali ya ugatuzi umeongezea chumvi kwenye kidonda badala ya kutibu. Swali ni je, hadi lini nidhamu ya kusimamia raia itakuwa ni suala la majaribio na makosa?

Hatua ya kuwarundikizia raia ushuru mkubwa ni kitendo cha unyonyaji na cha dhuluma kinachofaa kupingwa. La kufahamishwa hapa ni kwamba ushuru ndio njia kubwa ya kuzalisha mapato ya serikali zinazojifunga na mfumo wa kimagharibi wa kiuchumi wa kibepari ikiwemo Kenya. Asilimia 90 ya mapato ya serikali za kibepari huegemea ushuru. Kwa hivyo hatua ya serikali za kaunti katika kuwanyonya raia kwa kuwalipisha ushuru si ajabu bali ni thibitisho kuwa jamii ya Kenya inaongozwa na nidhamu ya kiuchumi ya ubepari mfumo wa unyonyaji na ukandamizaji. Ukweli unabakia kuwa ndani ya serikali za kibepari raia ndio hubebeshwa mzigo wa ushuru unaoishia matumboni mwa viongozi!

Miito ya mabadiliko ya katiba na ya miundo mipya ya kiutawala si lolote ila ni moja tu ya hatua za mfumo wa kibepari kujipa muda wa kuishi na kuziba aibu zake za kushindwa kusimamia maisha ya watu. Kufeli huku kwa mfumo huu kunashuhudiwa hadi kwenye nchi kubwa za kibepari kama Marekani na Uingereza hivyo nazo zimekumbwa tele na maandamano na fujo za raia wakilalamikia hali ngumu ya maisha.

Maswali

- a) Yape makala haya anwani mwafaka. (alama 1)
- b) Eleza mtazamo wa wanasiasa kuhusu utepetevu wa mfumo huu. (alama 3)
—Ugatuzi nchini Kenya ni mfumo wa kibepari? Thibitisha kauli hii kwa kurejelea makala (alama 3)

- c) Migomo ni zao la matatizo yaliyogatuliwa kutoka serikali kuu. Toa sababu nyingine zinazosababisha migomo katika serikali za ugatuzi (alama 4)
- d) Thibitisha jinsi mfumo wa ugatuzi umeongeza chumvi kwenye kidonda badala ya kutibu (alama2)
- e) Eleza maana ya maneno yafuatayo (alama 2)
 - (i) Ugatuzi
 - (ii) Kibepari

B. UFUPISHO (Alama 15)

Soma makala yafuatayo na ujibu maswali.

Mojawapo kati ya misingi na nguzo za maendeleo ulimwenguni ni viwanda. Viwanda ni muhimu kwa kuwa ndivyo vinavyoigeuza malghafi yanayopatikana na kuwa bidhaa zinazoweza kutumiwa na watu. Katika nchi zinazoendelea, ambazo hazina uwezo mkubwa wa mitaji, viwanda vinavyoimarika ni vile vidogo. Hivi ni viwanda ambavyo huhusisha amali za mikono. Kuimarika kwa viwanda hivi vidogo kunatokana na sababu mbalimbali.

Nchi zinazoendelea huwa na masoko finyu hasa kwa kuzingatia uwezo wa ununuzi wa wanaolengwa na bidhaa za viwanda. Katika msingi huu, viwanda vikubwa vitawiwa vigumu kufanya biashara katika mazingira ambako masoko yake ni finyu au utashi wa bidhaa zake sio mkubwa. Viwanda vidogo pia vina uwezo wa kuwaajiri wafanyakazi wengi hasa kwa kuwa havina uwezo wa kugharamia mashine. Uajiri huu wa wafanyakazi wengi ni muhimu katika maeneo mengi ambako tatizo la uajiri ni mojawapo wa matatizo sugu. Tofauti na mataifa ya kitasnia, mataifa yanayoendelea hayana mifumo imara ya kuwakimu watu wasiokuwa na kazi. Utegemezi wa jamaa wanaofanya kazi kwa hivyo unakuwa nyenzo ya pekee ya kuyamudu maisha.

Kuanzisha viwanda vidogo vidogo hakuhitaji mtaji mkubwa tofauti na viwanda vikubwa. Hali hii inasahilisha uwezekano wa watu wengi kujasurisha shughuli yoyote ile. Sambamba na suala hili ni kuwa ni rahisi kujaribisha bidhaa mpya kwa kiwango kidogo cha kiwanda kidogo. Ikiwa mzalishaji yeyote atazalisha bidhaa mpya kwa mapana, kwa mfano kama ilivyo kwa viwanda vikubwa, pana uwezekano wa kupata hasara kubwa. Huenda utashi wa bidhaa hizo uwe mdogo ukilinganishwa na ugavi wa bidhaa zenyewe.

Majaribio mazuri huwa ni kwa kiwango kidogo. Kuwepo kwa viwanda vidogo huwa ni chocheo kubwa la usambazaji wa viwanda hadi maeneo ya mashambani. Hali hii inahakikisha kuwa nafasi za ajira zimesambazwa nchini hali ambayo inasaidia kuhakikisha kuwa pana mweneo mzuri wa kimapato nchini. Mweneo huu wa mapato unachangia katika kuboresha uwezo wa kiununuzi wa umma. Huu ni msingi muhimu wa maendeleo. Upanuzi na ueneaji wa viwanda vidogo vidogo ni msingi mkubwa wa kujitegemea kiuchumi. Aghalabu viwanda vikubwa huegemea kwenye mitaji ya mashirika ya kimataifa na huwa msingi wa kuendelezwa kwa utegemezi wa kiuchumi.

Licha ya faida zake, ueneaji au kutanda kwa viwanda hukabiliwa na matatizo mbalimbali. Tatizo la kwanza linahusiana na mtaji. Lazima pawepo na mbinu nzuri za kuweka akiba ili kuwa na mtaji wa kuanzishia biashara. Njia mojawapo ya kufanya hivi ni kwa kutegemea masoko ya mitaji ambayo katika mataifa mengi hayajaendelezwa vyema. Inakuwa vigumu katika hali hii basi kupata pesa kwa uzaji wa hisia kwenye masoko hayo.

Tatizo jingine linalotokana na ukosefu wa mikopo ya muda mrefu ya kibiashara kwa wenye viwanda vidogo vidogo. Mikopo ya aina hii huwa muhimu hasa pale ambapo anayehusika ana mradi wa kununua vifaa kama mashine. Mikopo ya muda mfupi inayopatikana kwenye mabenki huweza kuwashinda wengi kutokana na viwango vya riba kuwa juu. Haimkiniki kwa viwanda kama hivi kukopa kutoka nje ya nchi zao. Juhudi za kuendeleza viwanda hivi huweza pia kukwamizwa na tatizo la kawi kama vile umeme. Gharama za umeme huenda ziwe juu sana. Isitoshe, si maeneo yote ambayo yana umeme. Matatizo mengine huhusiana na ukosefu wa maarifa ya kibiashara, ukosefu wa stadi za ujasiriamali au kuwa na ujasiri wa kujiingiza kwenye shughuli Fulani na miundo duni.

Ili kuhakikisha kuwa viwanda vimekuzwa na kuendelezwa pana haja ya kuchukua hatua kadha. Kwanza, kuwepo na vihamasisho kwa wanaoanzisha viwanda vidogo vidogo kama vile punguzo la kodi, kuhimiza kuanzishwa kwa viwanda vidogo vidogo na kusaka kuyapanua masoko kwa ajili ya bidhaa zinazozalishwa na viwanda hivyo. Aidha kuanzishwa na kupanuliwa kwa taasisi za kuendeleza upanuzi huo. Pana haja ya kuwekeza kwenye rasilimali za kibinadamu; kuelimishwa na kupanua uwezo wao wa kuyaelewa mambo mbalimbali. Miundo msingi haina budi nayo

kupanuliwa na kuimarishwa. Upo umuhimu pia wa kuongeza kasima inayotengewa maendeleo na ukuzaji wa viwanda ili kuharakisha maendeleo yake pana umuhimu wa kupambana na ufasidi unaoweza kuwa kikwazo kikubwa. Inahalisi kutambua ikiwa viwanda vitatanda nchini, uchumi wa nchi nao utawanda.

(a) Kwa **maneno 65-75**, eleza ujumbe muhimu unaopatikana katika aya ya pili hadi ya nne.

(alama 8,1 utiririko)

(b) Kwa **maneno (50-55)** fafania mambo yanayotinga ukuaji wa viwanda.

(alama 5, 1 utiririko)

C. MATUMIZI YA LUGHA (alama 40)

- a) Andika sentensi ifuatayo katika hali ya ukubwa (alama 2)
Nyuso za vijana wale zilichujuka walipoanguka
- b) Tumia **KI** katika sentensi kuonyesha masharti yanayowezekana (alama 2)
- c) Tunga sentensi sahihi ukitumia kitenzi **abudu** katika kauli ya kutendesheana (alama 2)
- d) Akifisha (alama 4)
aisee yale mawimbi ya tsunami yaliyotokea bahari hindi yaliangamiza biashara nyingi sana alisema bomet
- e) Changanua sentensi hii kwa njia ya mstari. (alama 4)
Rais alihutubu lakini walimpuuza
- f) Huku ukitolea mfano eleza tofauti kati ya kishazi huru na kishazi tegemezi (alama 3)
- g) Ainisha sentensi ifuatayo kwa kuzingatia jukumu lake (alama 2)
Pika ugali kwa kuku kila Jumamosi ukitumia gesi
- h) Tunga sentensi moja ya kuonyesha rai (alama 1)
- j)
- i Eleza maana ya chagizo (alama 2)
- ii. Bainisha chagizo katika sentensi ifuatayo (alama 1)
Shamba lilipaliliwa haraka na mkulima
- k). Andika katika usemi wa taarifa (alama 3)
—Hiko kijicho cha paka cheupe leo marufuku kwangu” alisema Mzee Kambumbu
- l) Tunga sentensi moja ukitumia kitenzi kimoja kilichoundwa kutokana na nomino **zawadi** (alama 2)
- m). Tambua matumizi ya kiambishi **ji** katika sentensi ifuatayo (alama 2)
Jino la jitu hilo lililiwezesha kujilia chakula kingi kuliko mkimbaji yule
- n) Tunga sentensi moja kuonyesha maana ya neno: **imiradi**. (alama 2)
- o) Andika sentensi moja ukitumia kihisishi cha bezo. (alama 1)
- p) Ainisha viambishi katika neno **waliibiana** (alama 2)
- q) Nini maana ya kiimbo? (alama 1)
- r) (i) Vokali ni nini? (alama 1)
(ii) Eleza sifa mbili za sauti ifuatayo **ji** (alama 2)
- s) Panda ni kuatika mbegu ardhini au kugaraga mti. Andika maana nyingine mbili (alama 2)

D. ISIMU JAMII (Alama 10)

- a. Eleza nadharia tatu kuhusu chimbuko la Kiswahili. (alama 6)
- b. Fafania istilahi zifuatazo: (alama 4)
- UwiliLugha
 - LinguaFranka
 - Misimu
 - Sajili

SEHEMU YA A : USHAIRI1. **Swali la Lazima.**

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata.

Naujuwa mwanzo wake, vile ulivyochipuzi,
Kilofanya mkereke, na kisichowaumiza,
Ya kuwa sepata mke, katu hakuwapendeza,
Nenani mutamaliza, yeye nampenda vivyo !

Mwasema matako hana, yako sawa kama meza,
Tena pua yako pana, kama ya kubandika,
Lakini mimi naona, yenu sitoyasikiza,
Nenani mutamaliza, yeye nampenda vivyo !

Kipita nae pahali, sakubimbi hubwagiza,
Nzitonzito kauli, asengenywazo aziza,
Nywele za kipilipili, hasongi asongomeza,
Nenani mutamaliza, yeye nampenda vivyo !

Munenayo ni mazito, hadi yeye humliza,
Bali kwangu ni matoto, muhali kunichukiza,
Japo miguuye fito, haitoshi mtembeza ?
Nenani mutamaliza, yeye nampenda vivyo !

Nataka watowa khofu, kwa munayo mtangaza,
Si yule mpenda pofu, kawambia ni kengeza,
Ni mwenyewe nimeshufu, muhali kunigeza,
Nenani mutamaliza, yeye nampenda vivyo !

Tafadhalini mwachie, musilumbe kumaliza,
Unyonge musitumie, kila siku kumaliza,
Haya ni yeye na mie, yawaje mukachagiza,
Nenani mutamaliza, yeye nampenda vivyo !

Hakujiumba mwenyewe, musighafilike wenza,
Aloumba mimi nawe, ndiye aliyemtweza,
Tusijitie kiwewe, tukakufuru muweza,
Nenani mutamaliza, yeye nampenda vivyo !

Maswali

a) Eleza bahari za shairi hili kwa kutoa ithibati kamili	(alama 3)
b) Kwa kutoa mifano mwafaka, eleza methali zozote mbili kwenye shairi	(alama 4)
c) Bainisha mambo yoyote manne nafsini anayazungumzia	(alama 4)
d) Fafanua idhini ya mshairi	(alama 4)
e) Andika ubeti wa tatu kwa lugha tutumbi	(alama 3)
f) Eleza maana za vifungu hivi kama vilivyotumika kwenye shairi	
(i) Sakubimbi hubwagiza	(alama 1)

(ii) Musighafilike wenza

(alama 1)

SEHEMU YA B : RIWAYA

Said A. Mohamed : *Kidagaa Kimemwozea*

Jibu swali la 2 au la 3

2. Alaa ! Mtoto mdogo hata ubwabwa haujakutoka shingoni unakimbilia nini...?'
- a) Eleza muktadha wa dondoo hili (alama 4)
b) Bainisha tamathali mbili za usemi katika dondoo. (alama 2)
c) Kwa kutoa mifano mitatu, onyesha kwamba kwa hakika ubwabwa ulikuwa umemtoka shingoni anayerejelewa (alama 6)
d) Asasi inayorejelewa katika muktadha huu inakumbwa na matatizo mengi. Kwa kurejelea riwaya nzima, jadili matatizo yoyote manne kwa mifano mwafaka (alama 8)
3. Kifo cha Uhuru ni jazanda ya hali ya mambo katika jumuiya ya kidagaa kimemwozea. Thibitisha. (alama 20)

SEHEMU YA C: TAMTHILIA

Pauline Kea: Kigogo

Jibu swali la nne au la tano.

4. Umeshindwa kufuga kuku, kanga wafikiri utamweza ?
- a) Eleza Muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
b) Fumbua wanaowakilishwa na kuku na kanga. (alama 2)
c) Fafanua sifa za Msemewa. (alama 6)
d) Bainisha maudhui ya utetezi wa haki katika tamthilia kigogo. (alama 8)
5. Masaibu yanayowafuata wanasagamoyo ni wazi katika tamthilia ya kigogo kama meno ya ngiri. Fafanua kauli hii. (alama 20)

SEHEMU YA D: HADITHI FUPI

Tumbo Lisiloshiba na Hadithi Nyingine.

Jibu swali la 6 au 7

Mapenzi ya kifaurongo.

- 6 a) Onyesha jinsi maudhui ya utabaka na mapenzi ,yanavyojitokeza katika hadithi ya mapenzi ya kifaurongo. (alama 10)
b) Penina ni kielelezo cha msichana wa kisasa katika jamii .Thibitisha kwa kurejelea sifa zake zozote tano. (alama 10)

Tumbo lisiloshiba

- 7 a) Eleza jinsi ambavyo mbinu ya jazanda na ishara zimetumika katika hadithi hii. (alama 10)
b) Onyesha mchango wa mzee Mago katika jamii ya Tumbo lisiloshiba kwa kurejelea sifa zake zozote tano (alama 10)

SEHEMU YA E : FASIHI SIMULIZI

8. a) Eleza maana ya maigizo (alama 2)
b) Fafanua dhima tano za michezo ya chekechea (alama 10)
c) Eleza sifa nne za mivigha (alama 8)

NAKURU CLUSTER

102/1

KISWAHILI

KARATASI YA 1

(INSHA)

Insha ya lazima

1. Kume kuwa na matokeo mabaya ya Kiswahili kwa kipindi cha miaka mitatu mtawalia. Umeteuliwa kama mtaalamu katika kaunti yako kuchunguza kiini cha matokeo haya mabaya. Andika ripoti ya uchunguzi wenu.
2. Umasikini ni changamoto kubwa katika maendeleo ya magatuzi. Jadili
3. Mchumia juani hulia kivulini.
4. Mlango wa nyuma ulibishwa mara tatu Ngo! Ngo! kufungua tu, nikasikia sauti ~~hala~~ chini.....
Endelea.

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

Sehemu A**Ufahamu.****Soma makala yafuatayo kasha ujibu maswali.**

Kweli, taarifa zimeonekana katika vyombo vya habari kuwa vijana wetu wanajua mengi kutushinda. Wengi wameshiriki ngono ilhali tukiwa nyumbani sisi wazazi tunawaona kuwa malaika.

Kwa kweli taarifa hizo ni sawa na mbiu ya mgambo kuwa tuzungumze na watoto wetu kuhusu suala hili. Ni vyema wajue kutoka kwetu kuliko kufahamu kutoka kwa wengine ambao badala ya kuwaelekeza wanawapotosha. Mara nyingi wakiwa katikati ya marika, wao hushinikizana kujaribu na wengi wanaamini kuwa kufanya mara moja si tatizo. Lakini kile ambacho hawaelewi ni kuwa hiyo mara moja inaweza kuwabebeha mimba ama kuwaambukiza ukimwi na maradhi ya zinaa. Aihda, utu huumbuliwa na hivyo kupotoka kimaadili. Havo ni masuala ambayo wazazi hawafai kuyaonea haya tena kwa sababu watoto wetu wanayafahamu lakini cha msingi ni kujua ukweli na hatari zilizopo.

Wazazi wengi wamewatelekeza watoto wao. Wengi husema kuwa wanawatimizia kila hitaji. Hii inamaanisha kuwa unalipa karo kwa wakati unaofaa, kuna chakula cha kutosha nyumbani, mavazi wako nayo na pia pesa za mfukoni wanazo. Lakini kile ambacho hawana ni muda wa kuwa na watoto wao. Baadhi ya matatizo tunayokumbana nayo yanaweza kutatuliwa ikiwa wazazi watatenga muda wa kuzungumza ana kwa ana na watoto wao.

Ni kweli wengi wamesingizia kazi zao kwa sababu wanaamka mapema na kurudi usiku. Lakini hiyo kazi ina maana gani ikiwa kesho utajipata na mjukuu wa kulea bila kutarajia? Kwa hivyo, wazazi lazima waache kuwaachia wafanyakazi wa nyumbani jukumu lao ama kuwapeleka katika shule za bweni mapema kwa sababu wanawaona kuwa mzigo. Pia kuna wale ambao huwachwa hata vilabuni kwa madai kuwa wanakutana tu na marafiki zao.

Baadhi ya mavazi, ingawaje huwafanya watoto wao kuonekana kama wanaoenda na wakati ama ya kisasa, huwa hayafai. Lazima wafunzwe tangu wakiwa wachanga kuhusu suala la kujiheshimu. Haifai kufikiria kwamba kwa sababu ni mtoto anaweza kuvaa chochote kile. Mtoto anafaa kuvishwa mavazi ya heshima. Pia, wazazi wachunguze mavazi yao wenyewe.

Maswali.

- Eleza dhamira ya mwandishi wa makala haya. (alama 2)
- Kushirika ngono mapema kwa vijana kuna athari gani kilingana na makala haya? (alama 4)
- Wazazi wamechangia vipi shida zinazokumba vijana chipukizi? (alama 4)
- Taja majukumu manne makuu ya mzazi kilingana na makala haya. (alama 4)
- Eleza maana ya maneno haya kimuktadha.
 - Madai (alama 1)
 - Mbui ya mgambo (alama 1)

MUHTASARI.**Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.**

Sekta za umma humu nchini hazina kifani katika uzembe. Unapohitaji huduma za posta, umeme, maji, mawasiliano, utayarishaji wa mishahara na malipo mengine, utalazimika kusubiri kwa siku, miezi na hata miaka ili upate haki yako, hata wakati mwingine ukakosa!

Wafanyakazi wa sekta hii hukosa kutimiza majukumu yao ipasavyo kutokana na ukosefu wa motisha yaani mishara duni, uhaba wa nyezo za kutekeleza majukumu yao na kutozingatia kazi kwa wakaguzi na viongozi wa wafanyikazi.

Minghairi ya hali hii, visa vya ufasadi ndiyo sifa inayopambanua huduma za umma. Baadhi ya wafanyakazi hupatikana maofisini na katika maeneo yao ya kikazi kwa nadra sana kwa sababu hukimbilia kwingineko kutafuta malipo ya kujazia mishahara yao duni kujikimu kimaisha. Athari za matendo haya zimekuwa kukokota kukua kwa uchumi, ukosefu wa imani kwa huduma za umma na utoaji wa huduma hafifu.

Kufuatia udhaifu huu, katika siku za majuzi, sekta za kibinafsi zimetambulika kuwa muhimu sana katika utoaji huduma kwa wananchi. Uchumi wa mataifa yanayopendelea sekta za kibinafsi yametambuliwa kukua kwa kasi kuliko yale yanayoandamana mfumo kongwe wa serikali kutawala shughuli za uzalishaji mali.

Lakini kwa kuwa mashirika ya kibinafsi, aidha, yamebainika kuwa na udhaifu wa aina yake, serikali inaposhirikiana kindakindaki na sekta hii, uwastanishaji wa hali za kazi utajiri. Kwa kuwa dhamira kuu ya mashirika ya kibinafsi huwa kujizolea faida kemkem, yamekuwa yakifanyisha wafanyikazi wao kazi nyingi kupita kiasi ambayo mara nyingine huwadhuru kiafya. Japo mishahara wao ni afadhali kuliko wa sekta ya umma, baadhi ya sera huwa kandamizi na hutinga fursa za wafanyikazi kukuza majukumu yao binafsi, mengi yakiwa muhimu kwa jamii kwa jumla. Ushirikiano wa serikali na mashirika ya kibinafsi, kwa hiyo, una uwezo mkubwa wa kustawisha na kupanua mawanda ya uchumi. Utakuwa dawa mujarabu kwa udhaifu wa pande zote. Sekta za kibinafsi zinazolenga kujipatia faida nyingi, kwa upande mmoja, zitasaidia katika kuondoa uzembe, utepetevu na mapuuza yanayotamalaki huduma za serikali kwani yatalenga uzalishaji mwingi ili kutimiza malengo yao.

Maswali

- a) Eleza mawazo muhimu ya aya tatu za kwanza kwa maneno 50-55

(alama 6) (1 utiririko)

Fupisha aya tatu za mwisho bila kubadilisha maana iliyokusudiwa kwa maneno 75-80

(alama 7)

(2 utiririko)

3. SARUFI NA MATUMIZI YA LUGHA – ALAMA 40

- a) Ainisha sentensi ifuatayo. (alama 3)
Alituogofya.
- b) Eleza matumizi ya viambishi ki na na katika sentensi hizi (alama 2)
i) Uji bila sukari haunyweki.
ii) Wizi ule uliongozwa na Wanugu.
- b) Eleza maana mbili za sentensi hii; Wizi wa silaha umeongezeka (alama 2)
- c) Nyambua vitenzi vifuatavyo katika hali zilizo kwenye mabano. (alama 2)
i) Tua (Tendama)
ii) Fumba (Tendata)
- d) Bainisha vielezi na ueleze ni vya aina gani. (alama 2)
i) Ngozi imenyooka twaa
ii) Arusi iliahirishwa hadi baadaye
- e) Changanua hii sentensi kutumia jedwali. (alama 2)
Rehema ambaye huimba taarab ni mwanamke mpole.
- f) Tunga sentensi mbili kutofautisha vitate hivi kimaana. (alama 2)
i) Hawara
ii) Hawala
- g) Andika kwa wingi (alama 2)
Zigo lile la kuliwa halilemei
- h) Geuza kwa ukubwa (alama 2)
Mtoto aligutuka baada ya kumkanyaga nyoka
i) Tumia viashiria vya kuthibitisha kujaliza pengo (alama 2)
i) Tingatinga huegeshwa hapa kila siku
ii) Maarifa..... ndiyo yaliyomfanikisha
- j) Kanusha mbila kutumia amba (alama 2)
Nitavaa nguo ambayo ni safi
- k) Andika nomino moja moja yenye sauti zifuatazo. (alama 2)
i) Kituo kikwaruzo
ii) Kimadende

- l) Bainisha aina za yambwa na chagizo (alama 3)
Binti yake Omari aliozwa Salim kwa arusi mwezi uliopita.
- m) Geuza sentensi iwe katika wakati uliopita, hali timilifu (alama 1)
Aliomba msamaha kwa kuchelewa.
- n) Andika sentensi hii katika usemi halisi (alama 2)
Amina alishangaa na kutaka kujua ni nani aliyekuwa amekila chakula chake.
- o) Eleza maana ya; (alama 2)
i) Mofimu
Kiambishi
ii) Taja aina za mofimu na kuzitolea mifano (alama 2)
- p) Eleza matumizi mawili ya alama ya ritifaa. (alama 2)

4. ISIMU JAMII.

Lugha ya magazeti ina upekee wake. Fafanua sifa tano kisha ueleze upekee huu ukusudia nini.

(alama10)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

102/3

KISWAHILI

KARATASI YA 3

FASIHI

SWALI LA LAZIMA

KIGOGO

1. Hivi vishahada vyao wanavyovipata siku hizi vinawavimbisha kichwa! Mtu anaitwa daktari na hata kazi ya maana hana....
- a. Weka dondoo hili hili katika muktadha wake (Alama 4)
- b. Fafanua mbinu mbili za sanaa alizozitumia mwandishi (Alama 4)
- c. Ukirejelea tamthilia ya Kigogo, dhihirisha kuwa mtu anaitwa daktari na hata kazi ya maana hana. (Alama 12)

SEHEMU YA B: RIWAYA:

KIDAGAA KIMEMWOZEA – KEN WALIBORA

Jibu swali la 2 au 3

2. Ujenzi wa jamii mpya ni wajibu wa vijana. Thibitisha ukweli wa kauli hii ukirejelea riwaya ya Kidagaa Kimemwozea. (alama 20)
- AU
3. —Lowela tunapendana mno na ni msiri wangu wala hakuogopa kuniambia yaliyojiri.
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (b) Fafanua ‘yaliyojiri’ kwa mujibu wa msemaji. (alama 8)
- (c) Lowela ni kielelezo kibaya cha msichana wa kisasa. Thibitisha. (alama 8)

SEHEMU C: HADITHI FUPI: TUMBO LISILOSHIBA

Jibu swali la 4 au 5

4. —Hakuchukua muda mrefu, akili zao zilipowaamsha kuwa peleka kwenye maana hasa ya kile kilichokuwa kikitokea ...”
- a. Eleza muktadha wa dondoo hili (Alama 4)
- b. Fafanua tamathali ya usemi aliyoitumia mwandishi katika dondoo hili (Alama 2)
- c. Fafanua kile kilichokuwa kikitokea (Alama 2)
- d. Eleza juhudi zilizofanywa kuzuia kilichokuwa kikitokea kisitokee (Alama 12)
- 5.
- a. Ulezi umewapa wazazi wengi changamoto nyingi. Ukirejelea hadithi ya shogake, dada ana ndevu dhihirisha ukweli wa kauli hii (Alama 10)
- b. Fafanua changamoto zinazokabili asasi ya ndoa ukirejelea hadithi ya Masharti ya kisasa (Alama 10)

SEHEMU YA D: USHAIRI

Jibu swali la 6 au 7

6. **Soma shairi hili kasha ujibu maswali yanayofuata:**

Jukwani naingia, huku hapa pasokota,
Kwa uchungu ninalia, hii tumbo nitaikata,
Msiba mejiletea, nimekila kiso takata,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wazee hata vijana, wote umewasubua,
Huruma nao hauna, heshima kawakosea,
Ukambani na Sagana, hata mbwa wararua,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wahasibu ofisini, kibwebwe mejifunga,
Miaka mingi vitabuni, ili wasikose unga,

Nadhari wanadhamini, hesabu wanazirenga,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wapenzi wa kiholela, pia wanakuogopa,
Baada yao kulala, wana wao wanatupa,
Wakihitaji chakula, wanachokora mapipa,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wafugaji hata nao, kama dawa wakwamini,
Hawajali jirania, wamesusia amani,
Wanaiba ng'ombe wao, na kuzua kisirani,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Nayo mizozo ya maji, kaonekana kwa mara,
Hiyo nayo ni dibaji, sababu sio harara,
Njaa wahepe wenyeji, huo ndio mkarara,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Ningeweza kukuuza, ingekuwa siku njema,
Tena kwa bei ya meza, sokoni nimesimama,
Wala tena singewaza, kuhusu wali na sima,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?
Hatima umefikika, naenda zangu nikale,
Mate yanidondoka, kwa mnukio wa wale,
Naomba kwenda kukaa, wala sio nikalale,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Maswali

- (i) Lipe anwani mwafaka shairi hili. (alama 2)
(ii) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu. (alama 2)
(iii) Huku ukitolea mifano mwafaka, taja arudhi zilizotumiwa katika ubeti wa tatu. (alama 4)
(iv) Andika ubeti wa nne kwa lugha nathari. (alama 4)
(v) Thibitisha kuwepo kwa idhini ya ushairi. (alama 2)
(vi) Taja madhila anayoelezea mtunzi wa shairi hili yaletwayo na tumbo. (alama 4)
(vii) Elezea maana ya maneno yafuatayo. (alama 2)
(a) Dibaji
(b) Harara

AU

7. FASIHI SIMULIZI.

- i. (i) Eleza maana ya misimu. (alama 2)
(ii) Eleza dhima ya misimu. (alama 4)
ii. Taja aina **nne** za ngomezi za kisasa. (alama 4)
iii. Eleza sifa **nne** za maapizo. (alama 4)
iv. Eleza kikwazo **vitatu** vinavyokumba Fasihi simulizi. (alama 6)

KASSU
102/1
KISWAHILI
Karatasi ya 1
INSHA

SWALI LA LAZIMA

1. Kamati ya uajiri ya kaunti yako imekualika kwa mahojiano ya afisa msimamizi wa kukabiliana na janga la mafuriko. Andika tawasifu utakayoiwasilisha kwa kamati hiyo.
2. Ufisadi umekuwa tatizo sugu nchini. Jadili vyano vyake na upendekeze suluhu kwa uovu huo.
3. Pang'okapo jino pana pengo
Kisha kidhihirishe maana ifuatayo.
4. Andika insha itakayoanza kwa maneno haya;
Nilishusha pumzi, nikashukuru. . Masaibu yangu yalikuwa yamefika kikomo na maisha ya siku zijazo yalijaa matumaini.

KASSU – 2018
KIDATO CHA NNE
102/2
KISWAHILI

LUGHA

1. UFAHAMU

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali yanayofuata.

Athari za muda mrefu za pombe hutapaka baina ya uwezekano wa faida za kiafya kwa watumiaji wa viwango vya chini vya pombe hadi madhara makubwa katika hali ya matumizi mabaya ya pombe kwa muda mrefu.

Viwango vya juu vya matumizi ya pombe huhusiana na ongezeko la hatari ya kuendeleza ulevi, ugonjwa wa moyo, kutofyonza vyakula, ugonjwa sugu wa kongosho, ugonjwa wa ini kutokana na pombe, na kansa. Uharibifu kwa mfumo mkuu wa neva na mfumo wa neva za pembeni unaweza kusababishwa na matumizi kila mara ya pombe. Matumizi ya pombe kupita kiasi kwa muda mrefu yanaweza kuharibu takribani kila kiungo na mfumo katika mwili. Ubongo unaokua wa kijana aliyebaleghe huwa hasa katika hatari kubwa ya kudhurika na sumu ya pombe.

Kihistoria, madaktari wametetea pombe kwa faida zake za kiafya na hivi karibuni kwa ajili ya uwezo wake wa kulinda watumiaji dhidi ya ugonjwa wa moyo. Kuna ushahidi wa faida kwa mishipa ya moyo inayotokana na kutumia kinywaji kimoja hadi viwili kwa siku, hata hivyo, faida za kiafya kutokana na unywaji pombe kwa wastani ni swala lenye utata. Shauku zimetolewa kuwa sawa na ilivyo katika sekta ya dawa, wadau wa sekta ya pombe pia wamehusika katika kutiwa chumvi faida za kiafya za pombe. Pombe inapaswa kuonekana kama dawa ya burudani yenye uwezo mkubwa wa kusababisha athari mbaya kwa afya na haipendekezwi kwa ulinzi wa moyo badala ya mbinu nyinginezo za salama na zilizothibitika za jadi kama vile lishe bora mazoezi na tiba.

Baadhi ya wataalamu wanadai kuwa faida za matumizi ya pombe ya wastani zinaweza kupitwa na ongezeko la hatari ikiwa ni pamoja na majeraha, vurugu, uharibifu wa mimba, aina fulani za saratani, ugonjwa wa kongosho na presha. Kwa vile faida bainifu za kiafya za matumizi ya pombe ya wastani ni ndogo kwa watu walio katika hatari ndogo ya kupata maradhi ya moyo, wataalamu wengine wanatahadharisha itumike kwa tahadhari kwa sababu ya uwezekano kwamba kupendekeza matumizi wastani ya pombe kunaweza kusababisha ongezeko la hatari ya matumizi mabaya ya pombe, hasa miongoni mwa vijana.

Madhara mabaya ya matumizi ya pombe kwa muda mrefu kupita kiasi ni sawa na yale yanaonekana katika vitulizi-hipnoti vingine (mbali na sumu kwa viungo ambayo hutatiza zaidi katika pombe). Athari za kujiondoa katika pombe na utegemezi hukaribia sana kufanana. Pombe cha kiwango wastani ina athari chanya na hasi kwa afya. Athari hasi ni pamoja na ongezeko la hatari ya magonjwa ya ini, saratani ya orofarinja, kansa ya umio na ugonjwa wa kongosho. Kinyume na hayo, unywaji wastani wa pombe unaweza kuwa na athari za faida kwa gastriti na kolelithiasi. Matumizi

sugu na mabaya ya pombe huwa na athari kubwa wa afya ya mwili na akili. Unywaji sugu wa pombe kupita kiasi au utegemezi pombe, unaweza kusababisha uharibifu mpana wa viungo mbalimbali vya neva za ubongo, mfumo wa neva ama ugonjwa wa mishipa ya moyo, maradhi ya ini, na neoplasms isiyoona. Matatizo ya akili ambayo huhusishwa na ulevi ni pamoja na mfadhaiko mkubwa, disthimia, mania, hipomania, tatizo la hofu, tatizo la wasiwasi wa kijumla, tatizo la tabia za mtu, skizofrenia, kujinyonga, upungufu wa mfumo wa utendakazi mwilini (kwa mfano kazi za kumbukumbu, hisia, kazi za uamuzi, uwezo wa kuona, mwendo na uwiano) na uharibifu wa ubongo. Utegemezi wa pombe ni huhusishwa na shinikizo la damu, ugonjwa wa moyo na kiharusi cha iskemi, kansa ya mfumo wa upumuaji, mbali pia na saratani ya mfumo wa mlo, ini, kifua na ovari. Unywaji kupita kiasi huhusishwa na ugonjwa wa ini, kama vile sairosi. Tafiti zimeleza wanaume na wanawake, vikundi vya umri mbalimbali na watu wa makundi mengi ya kijamii. Machapisho kwa sasa yanafikia jumla ya mamia huku tafiti zikiweza kuonyesha uwiano uliopo kati ya matumizi wastani ya pombe na afya ambayo labda yanaweza kuwa yalitokana na athari za manufaa ya maingiliano ya kijamii ambayo mara nyingi huambatana na matumizi ya pombe. Baadhi ya njia mahususi ambapo pombe huweza kuathiri afya ya mishipa ya moyo zimetafitiwa.

Maswali

- Yape makala haya mada faafu. (alama 1)
- Eleza madhara yanayotokana na uharibifu wa mfumo mkuu wa neva za pembeni. (alama 2)
- Eleza faida za matumizi ya pombe kwa mujibu wa kifungu. (alama 3)
- Mwandishi anapendekeza vipi kwa matumizi ya pombe ya kiwango cha wastani? (alama 3)
- Matumizi sugu yana malipo yapi kulingana na madaktari. (alama 3)
- Tafiti zilizofanywa zililenga jinsia ya kiume pekee. Thibitisha. (alama 1)
- Eleza maana ya misamiati hii kulingana na taarifa (alama 2)
 - wadau
 - aliyebaleghe

2. UFUPISHO

Ni dhahiri shahiri kwamba uharamia umechipuka kama desturi na mfumo wa maisha katika siku za hivi karibuni. Janga hili limeshamiri hususan pembeni mwa bara la Afrika na kanda ya Afrika Mashariki. Taarifa za uharamia zimetawala vyombo vya habari, kiasi kwamba haipiti siku bila kuripotiwa visa vipya vya matendo haya mabovu ambayo yanaweza tu kumithilishwa na uhayawani. Matukio haya yamewalimbikizia mabaharia wa nchi husika, simanzi na masaiibu yasiyoweza kuatiwa kwenye mizani.

Yamkini tatizo hili halitokei pasi na kumotishwa na kitita kikubwa cha fidia kinachodaiwa na maharamia hawa. Aghalabu, suala hili lahusishwa pakubwa na azma na ari ya kuendeleza ujambazi wa kimataifa sawia na ulipuaji wa bomu mjini Nairobi na Dare-es salaam mnamo Agosti 7, 1998 na tukio la Septemba 11, mwaka wa 2001 kule Marekani. Maafa na uharibifu wa mali si hoja, la mno kwa maharamia ni kutosheleza matakwa yao. Kwa upande mwingine, ukosefu wa tawala- wajibika katika maeneo kunakotokea unyama huu ni thibitisho tosha la mazingira yanayoweza na kuruhusu kuchipuka kwa janga hili.

Mchipuko wa baa la uharamia umelengwa jamii ya kimataifa ambayo ni mhudumu mkuu wa harakati za kusitisha majanga makubwa kama vile njaa, umasikini na magonjwa yaliyosheheni pakubwa barani. Bila shaka, hili ni suala linalosawisishwa na 'kinyume mbele'. Maharamia wanatishia utangamano wa kimataifa wanapotibua usafiri wa abiria na shehena zinazoelekezwa sehemu tofauti ulimwenguni.

Matumizi ya kidiplomasia na mashauriano hayaelekei kuzalisha matunda katika juhudi za kudhibiti uharamia. Zaidi ya hayo, matumizi ya nguvu yahasishayo mashambulizi pamoja na maharamia kufunguliwa mashtaka nchini Kenya

na Ufaransa kunaelekea kuzipiga jeki juhudi za uharamia ulimwenguni. Aidha, utawala wa nchi kunakochipuka uharamia haujajizatiti kuharamisha doa hili linalotisha ustawi wa kimataifa.

Mathalan, ni jambo lisilopingika inapobainika kuwa uharamia umedumaza biashara ya kimataifa, hali inayochangia upungufu na ucheleweshaji wa bidhaa muhimu zinazoendeleza ustawi wa uchumi. Dosari hii inaelekea kukwamiza mojawapo wa malengo ya maendeleo ya milenia yanayosisitiza uimarishaji na ushirikiano wa maendeleo na upanuzi wa masoko ulimwenguni. Harakati za kitalii katika kanda mashariki ya bara la Afrika zimehujumiwa. Ni muhali kwa utali kustawi kwenye maeneo yaliyo na tishio la usalama. Itakumbukwa bayana kwamba watalii hawasafiri tu kwa ndege bali hata kwa meli.

Jitihada za kuweka laini za mawasiliano chini ya bahari ili kurahisisha na kupunguza gharama za mtandao ulimwenguni ni ndoto ambayo haijatumia hadi hivi sasa, kufuatia juhudi za maharamia katika bahari ya Hindi. Kwa mujibu wa hali hii, mawasiliano mepesi na nafuu yasitarajiwe hivi karibuni. Licha ya hayo, shughuli za uvuvi na biashara nyinginezo kwenye kanda ya mwambao zimetiliwa shaka si haba.

Itabidi mikakati kabambe na suluhisho la kudumu liweze kupatikana ili vitendo vya uharamia viweze kusitishwa.

- (a) Fupisha aya mbili za kwanza kwa maneno 70 (alama 8, 1 ya mtiririko)
(b) Onyesha jinsi ambavyo Kenya imeathiriwa na uharamia na namna hali hii inatia hofu. Maneno 60, (alama 7, 1 ya mtiririko 1)

MATUMIZI YA LUGHA

- (a) Andika neno lenye silabi mbili za irabu. (alama 1)
(b) Ni sauti gani haifai kuwa miongoni mwa hizi? Toa sababu. (alama 2)
/ng/, /g/, /t/, /k/
(c) Tunga sentensi mbili tofauti kwa kutumia neno walakini kama: (alama 2)
(i) kiunganishi
(ii) nomino
(d) Panga maneno yafuatayo ili kutunga sentensi sahihi ya Kiswahili. (alama 2)
Walikataliwa wanasiasa baadhi ya katika nchi wachache uhasama waliochochea.
(e) Ainisha mofimu katika neno lifuatalo (alama 3)
Hakumjia
(f) Tambua shamirisho katika sentensi hii (alama 2)
Chema alimuuzia mtalii wa Kimarekani lesa za Kimaasai.
(g) Unganisha sentensi zifuatazo ukitumia o -rejeshi tamati katika wingi. (alama 2)
Kambare amenaswa demani.
Kambare atauzwa sokoni.
(h) Tunga sentensi yenye kivumishi cha jina. (alama 2)
(i) Changanua kwa jedwali (alama 3)
Kama atasoma kwa bidii, atapita mtihani.
(j) Tunga sentensi sahihi ukitumia visawe vya neno dalali. (alama 1)
(k) Andika udongo wingi wa sentensi ifuatayo (alama 2)
Njia hii inafaa zaidi kuliko ile.
(l) Mwajiri wao amekuja kuwalipa mshahara. (Andika katika hali ya ukatavu) (alama 2)
(m) Andika sentensi hii upya ukitumia chagizo cha wakati. (alama 1)
Bata alienda mjini.
(n) Geuza sentensi ifuatayo iwe katika usemi halisi. (alama 2)
Moraa alituhidi kuwa angetutembelea mwaka ambao ungefuata.
(o) Andika upya kulingana na maagizo (alama 2)
(i) Mgonjwa amelazwa hospitalini (kutendesheka)
(ii) Mama amejinika chungu mekoni. (tendua)
(p) Andika miundo miwili ya kirai nomino. (alama 2)
(q) Mbali na kutumika mwanzoni mwa sentensi na nomino za pekee, eleza matumizi (alama 2)
mengine mawili ya herufi kubwa.
(r) Kwa kutoa mifano, onyesha miundo mitatu ya ngeli ya U – ZI. (alama 3)
(s) Onyesha matumizi mawili ya kiambishi {i} (alama 2)

(t) Tumia kishazi tegemezi katika sentensi kuvumisha nomino.

(alama 2)

ISIMU JAMII

Soma dondoo lifuatalo kisha ujibu maswali yanayofuata.

- Mwatani: Rusha hiyo ball haraka tumechelewa five minutes. Twende daro.
Omoshi: Harakisha mode anacome.
Bwana Kipiti: Nendeni darasani haraka! Kisha kiranja awape vitabu vyenu vya insha ili mwandike barua.
- Mwatani: Sawa mwalimu. Samahani kwa kuchelewa uwanjani.
Omoshi: Je, tutaandika barua rasmi au barua ya kawaida?
Bwana Kipiti: Mwandike barua rasmi. Je, mnakumbuka muundo wake?
Omoshi na Mwatani: Ndio mwalimu. Ulitufundisha jana. Asante sana mwalimu.
Bwana Kipiti: Kumbukeni idadi ya maneno. Idadi ya maneno ni muhimu katika uandishi wa insha.

Maswali

- (i) Eleza sajili katika dondoo.
(ii) Eleza sifa nane za sajili hii zinazopatikana katika dondoo.

(alama 2)

(alama 8)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

SEHEMU A : RIWAYA – LAZIMA**K. Walibora: *Kidagaa Kimemwozea***

1. —Kwani wewe wajua wamefanya nini?”

—Sui na sitaki kujua.”

(i) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)

(ii) Eleza mbinu ya kisanaa iliyotumika katika dondoo. (alama 2)

(iii) Fafanua hulka za anayeulizwa swali. (alama 4)

(iv) —Uthaniaye ndiye kumbe siye.” Fafanua kauli hii kwa kurejelea riwaya ya Kidagaa Kimemwozea.

(alama 10)

SEHEMU B: TAMTHILIA YA KIGOGO**AMA**

2. Uiona nini kwa huyo zebe wako? Eti mapenzi!

i) Eleza muktadha wa dondoo. (alama 4)

ii) Andika mbinu mbili za lugha zinazojitokeza kwenye dondoo hili. (alama 4)

iii) Taja hulka za mnenaji unaojitokeza katika dondoo. (alama 2)

iv) Mwanamke ni kiumbe wa kukandamizwa. Thibitisha kauli hii ukirejelea tamthilia. (alama 10)

AU

3. Ni bayana kwamba viongozi wengi katika nchi zinazoendelea wamejawa na tamaa na ubinafsi. Thibitisha kauli hii ukirejelea tamthilia ya kigogo. (alama 20)

SEHEMU C: TUMBO LISILOSHIBA NA HADITHI ZINGINE**SHIBE INATUMALIZA****AMA**

4. —Ndug yangu kula kunatumaliza”

—Kunatumaliza au tunakumaliza”

(a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)

(b) Fafanua maana ya kitamthali katika kauli ‘kula tunakumaliza’ (alam 10)

(c) Kwa mujibu wa hadithi hii, nbi kwa namna gani wasemaji wanadai kula kunawamaliza? (alama 6)

AU

5. (a) —**Mame Bakari**”

Kwa mujibu wa hadithi hii, ubahimu anaotendewa mwanamke unakuwa na athari mbaya kwake. Onyesha kwa mifano mwafaka. (alama 10)

(b) —**Masharti ya Kisasa**”

—...mapenzi ni mateso, ni utumwa, ni ukandamizaji, ni ushabiki usio na maana.”

Thibitisha ukweli wa kauli hii kama unavyojitokeza kwenye hadithi. (alama 10)

SEHEMU D : SHAIRI A**AMA**

6. MWANA

1. Kwani mamangu u ng’ombe, au u punda wa dobi?

Nakuuliza usambe, nayavunja madhehebi

Nalia chozi kikombe, uchungu wanisibabi

Hebu nambie

Kweli jaza ya kiumbe, ni madhila na mapigo?

MAMA

2. Nong’ona mwana nong’ona, sitafute angamiyo

Sinipe kuja sonona, kwa uchungu na kiliyo

Babayo mkali sana, kubwa pigo la babayo
Kwani kelele kunena, huyataki maishiyo?
Hilo nakwambia.

MWANA

3. Sitasakamwa kauli, nikaumiza umiyo
Nikabeba idhilali, nikautweza na moyo
Siuvuwati ukweli, hazidisha gugumiyo
Baba hafanyi halali, nawe hwachi vumiliyo
Hebu nambie
Kweli jaza ya kiumbe, ni madhila na mapigo?

Nambie ipi sababu, ya pweke kwenda kondeni
Nini yako matulubu, kulima hadi jioni?
Na jembe ukidhurubu, ukilitua guguni
Yu wapi wako muhibu, Baba kwani simuoni?
Hebu nambie
Kweli jaza ya kiumbe, ni madhila na mapigo?

Baba kwani simuoni, kuelekea shambani?
Kutwa akaa nyumbani, na gumzo mitaani
Hajali hakuthamini, wala haoni huzuni
Mwisho wa haya ni nini, ewe mama wa imani?
Hebu nambie
Kweli jaza ya kiumbe, ni madhila na mapigo?

Na kule kondeni kwako, ukate kuni kwa shoka
Ufungu mzigo wako, utosini kujitwika
Kwa haraka uje zako, chakula upate pika
Ukichelewa vituko, baba anakutandika
Hebu nambie
Kweli jaza ya kiumbe, ni madhila na mapigo?

Chakula kilicho ndani, ni jasho lako hakika
Kiishapo u mbioni, wapita kupokapoka
Urudi nje mekoni, uanze kushughulika
Ukikosa kisirani, moto nyumbani wawaka
Hebu nambie
Kweli jaza ya kiumbe, ni madhila na mapigo

MAMA

Wanitonesha kidonda, cha miaka na miaka
Usidhani nayapenda, madhila pia mashaka
Nakerwa na yake inda, na sasa nimeshachoka
Ninaanza kujipinda, kwa mapambano hakika
Hilo nakwambia

MASWALI

- a) Mtunzi wa shairi hili alikuwa na dhamira gani katika kutunga shairi hili. (alama 2)
b) Shairi hili la aina gani. Toa ithibati. (alama 2)
c) Yataje mambo yoyote matano anayoyalalamikia mwana. (alama 5)
d) Eleza kanuni zilizotumika kusarifu ubeti wa tatu. (alama 5)
e) Andika ubeti wa saba kwa lugha tutumbi. (alama 4)

f) Eleza maana ya maneno haya yaliyotumika katika shairi hili.

(i) jaza

(alama 1)

(ii) muhibu

(alama 1)

AU

7. SHAIRI B

Soma shairi hili kisha ujibu maswali

1. Punda kalibeba gari, gari limebeba punda
Mwalimu ana pakari, muashi vyuma adunda
Jaji gonga msumari, sonara osha vidonda.
Kinyume mbele
2. Saramala ahubiri, muhunzi tiba apenda
Mganga anaabiri, baharini anakwenda
Hata fundi wa magari, anatomea vibanda
Kinyume mbele
3. Wakili anahiyari, biashara kuitenda
Mtazame askari, akazakaza kitanda,
Mkulima mashuhuri, jembe limemshinda
Kinyume mbele
4. Apakasa daktari, ukili anaupinda
Saveya kawa jabari, mawe anafundafunda,
Hazini wa utajiri, mali yote aiponda,
Kinyume mbele
5. Msemi huwa hasemi, wa inda hafanyi inda
Fahali hawasimami, wanene waliishakonda
Walojitia utemi, maisha yamewavunda
Kinyume mbele
6. Kiwapi cha kukadiri, twavuna shinda kwa shinda
Tele haitakadari, huvia tulivyopanda
Mipango imehajiri, la kunyooka hupinda
Kinyume mbele

MASWALI

- a) Mtunzi alikuwa na malengo gani alipotunga shairi hili? (alama 3)
- b) Licha ya tarbia, eleza bahari nyingine zinazojitokeza katika shairi hili. (alama 4)
- c) Eleza namna mtunzi alivyoutumia uhuru wake. (alama 5)
- d) Ni mbinu gani inayotawala shairi hili? (alama 2)
- e) Uandike ubeti wa nne katika lugha nathari. (alama 4)
- f) Eleza toni ya shairi hili. (alama 2)

SEHEMU E:

8. FASIHI SIMULIZI

1. Eleza vigezo vinne vya kuainisha methali. (alama 4)
2. Eleza fani zinazozijenga vitendawili vifuatavyo: (alama 4)
 - i) Ajenga ingawa hana mikono
 - ii) Jani la mgomba laniambia habari zinazotoka ulimwenguni kote
3. Nini tofauti kati ya misimu na lakabu? (alama 2)
4. i) Miviga ni nini? (alama 2)
ii) Fafanua hasara zozote tano za miviga (alama 5)

5. i) Tambua kipera cha makala yafuatayo (alama 2)
— Wwe ni mbumbumbu kiasi kwamba ukiona picha yako kwenye kioo unashangaa ulimwona wapi mtu huyo.
ii) Ngomezi ni nini? (alama 1)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

GATANGA
102/1
KISWAHILI
KIDATO CHA NNE
KARATASI YA 1

1. Lazima.

Wewe umehitmu shahada ya uzamifu kutoka Chuo Kikuu cha Malishoni. Umetuma barua ya kuomba kazi katika taasisi moja inayoshughulika na uhifadhi wa mazingira. Andika tawasifu utakayoiwasilisha kwa wanajopo.

2. Fafanua umuhimu wa viranja shuleni .
3. Tunga kisa kitakachodhihirisha maana ya methali ifuatayo: Uzuri wa mkakasi ndani kipande cha mti .
4. Andika insha itakayoanza kwa maneno:
Siku hiyo nilitoka nyumbani nikiwa nimezongwa na mawazo mengi baada ya mkasa huo.

102/2
KISWAHILI - KARATASI YA 2
KIDATO CHA NNE

UFAHAMU (ALAMA 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali .

Tokea muundo mpya wa serikali ya ugatuzi uanze kutekelezwa miaka mitano iliyopita, kumeendelea kushuhudiwa matatizo mengi hali iliyopelekea kushuhudiwa kwa msururu wa migomo na maandamano ya raiya. Fujo za karibuni kabisa ni zile zinazoshuhudiwa katika miji mikubwa za wachuuzi na wanafanyibiashara wakipinga hatua za serikali za kaunti kuwatoza ushuru takribani kwa kila huduma na bidhaa ikiwemo wanyama, kuku na ndege. La kuhuzunisha zaidi katika baadhi ya majimbo imeripotiwa kuwa raia wamelazimishwa kulipa ushuru kwa kutaka tu kuona maiti za jamaa zao kwenye vyumba vya kuhifadhi maiti !.

Wanasiasa wameonekana kuwa na wakati mgumu kutetea mfumo huu mpya wa ugatuzi huku baadhi wakisema kwamba matatizo yanayoshuhudiwa kwa sasa yametokana na ugeni wa mfumo huo. Wengine wameinyoshea kidole serikali ya kitaifa kwamba ndiyo inayosambaratisha muundo huu. Wengine wanahoji kuwa bado ni mapema na kwamba kunahitajika muda mrefu ili kufaulu.

Ni wazi kwamba kumekosekana nidhamu bora ya kusimamia maisha ya raiya nchini Kenya. Matatizo yanayokumba raia kwa sasa ni dalili kuwa mfumo wa serikali ya ugatuzi umeongezea chumvi kwenye kidonda badala ya kutibu. Swali ni je, hadi lini nidhamu ya kusimamia raia itakuwa ni suala la majaribio na makosa?

Hatua ya kuwarundikizia raia ushuru mkubwa ni kitendo cha unyonyaji na cha dhuluma kinachofaa kupingwa.. La kufahamishwa hapa ni kwamba ushuru ndio njia kubwa ya kuzalisha mapato ya serikali zinazojifunga na mfumo wa kimagharibi wa kiuchumi wakibepari ikiwemo Kenya. Asilimia 90 ya mapato ya serikali za kibepari huegemea ushuru. Kwa hivyo hatua ya serikali za kaunti katika kuwanyonya raia kwa kuwalipisha ushuru si ajabu bali ni thibitisho kuwa jamii ya Kenya inaongozwa na nidhamu ya kiuchumi ya ubepari mfumo wa nyonyaji na ukandamizaji. UKweli unabakia kuwa ndani ya serikali za kibepari raia ndio hubebeshwa mzigo wa ushuru unaoishia matumboni mwa viongozi!.

Miito ya madadiliko ya katiba na ya miundo mipya ya kiutawala si lolote ila ni moja tu ya hatua za mfumo wa kibepari kujipa muda wa kuishi na kuziba aibu zake za kushidwa kusimamia maisha ya watu. Kufeli huku kwa mfumo huu kunashuhudiwa hadi kwenye nchi kubwa za kibepari kama Marekani na Uingereza hivyo nazo zimekubwa tele na maandamano na fujo za raia wakilalamikia hali ngumu ya maisha.

Maswali

- a) Yape maka haya anwani mwafaka. (alama 1)
b) Eleza mtazamo wa wanasiasa kuhusu utepetevu wa mfumo huu (alama 3)
c) —Ugatuji nchini Kenya ni mfumo wa kibepari — Thibitisha kauli hii kwa kurejelea makala (alama 3)
d) Migomo ni zao la matatizo yaliyogatuliwa kutoka serikali kuu. Toa sababu nyingine zinazosababisha migomo katika serikali za ugatuji (alama 4)
e) Thibitisha jinsi mfumo wa ugatuji umeongeza chumvi kwenye kidonda badala ya kutibu (alama 2)
f) Eleza maana ya meneno yafuatayo. (alama 2)
i) Ugatuji
ii) Kibepari.

UFUPISHO : ALAMA 15

Soma kifungu kifuatacho cha habari kisha ujibu maswali yanayofuatia.

Utoaji wa Huduma ya Kwanza .

Inaaminika kuwa majeruhi wengi katika mikasa ya ajali huaga au huadhirika vibaya zaidi kutokana na hali mbaya ya uokoaji. Watu wengi ambao hujitolea kuokoa majeruhi baada ya ajali kama za barabarani, maporomoko ya ardhi au nyumba huwa hawang'amui hata chembe jisni ya kukabiliana na uokoaji. Hatima ya juhudi zao ambazo hulenga kutenda mema ni kuathirika zaidi kwa majeruhi.

Hali ya uokoaji inaweza kurekebisha kwa kutoa elimu ya huduma ya kwanza kwa umma.. Elimu hii yahitajika na kila mkenya kwani mikasa ya ajali za barabarani na nyinginezo inaendelea kutokea kila siku. Ajali zinapotokea, si ajabu kuona makundi ya waokoaji yakibeba majeruhi hobelahobela bila kuzingatia madhara yanayoweza kuwaongezea kutokama na ubebaji wao. Kutojua namna ya kumbeba majeruhi kunaweza kumhatarisha na hata kusababisha kifo.

Kuna mambo mbalimbali ambayo makundi ya waokoaji yanatakiwa kuzingatia wakati wa huduma ya kuokoa. Kwanza ni muhimu kuchunguza kama kuna hatari yoyote inayoweza ikatokea na kuwatia majeruhi na waokoaji hatarini zaidi. Makundi ya waokoaji yaweza kuhatarisha majeruhi kwa kiliingilia eneo la ajali mbumbumbu kama mzungu wa reli

Hatua ya pili ni kutafuta idadi ya majeruhi. Pana uwezekano wa majeruhi kutupwa mbali na eneo la ajali. Vivyo hivyo, kuna mejeruhi ambao huweweseka baada ya ajali na kuanza kutembea wasijue wanakoelekea. Wengi wao huanguka karibu na eneo la ajali au wakaenda mbali.

Hatua ya tatu ni kuchunguza kama majeruhi amezimia, moyo unapiga na jinsi anavyopumua . Ili kuhakikisha kuwa majeruhi anapumua ,mwokoaji atazame kama kifua kinapanda na kushuka . Hali kadhalika, mwokoaji anaweza kusikiliza au kuguza kifua na kuona kama kuna ishara za kupumua. Iwapo majeruhi anapumua,mwokoaji amweke hali amabayo itaimarisha kupumua kwake. Anaweza akamlaza chali au kumgeuza kwa pamoja na kichwa chake ili kufungua mkondo wa hewa. Pia mwokoaji ahakikishe hamna chochote kiywani kinachoweza kumsakama. Ikiwa hapumui, mwokoaji anaweza kujaribu kumfanya apumue kwa kupuliza hewa mdomoni mwake. Fauka ya hayo, upulizaji wa hewa utahakikisha kuwa damu inazunguka mwilini vizuri.

Hatua nyingine ni kuchunguza vile amejeruhiwa. Chunguza kama majeraha ni vindonda tu au kuna kuvunjika kwa mifupa, ni muhimu kutotumia kiungo kilichovunjika anapobebwa.

Pia. Kuchunguza vile majeruhi amejeruhiwa, humwezesha mwokoaji kujua huduma ya dharura atakayotumia . Majeruhi akiwa anavuja damu sana, ni muhimu kuzuia uvujaji huu. Iwapo ni kidonda kidogo, kinahitaji kifungwa ili kuzuia uambukaji. Mwokoaji anaweza kutumia kifaa chochote kilicho karibu kutolea huduma hizi. Kwa mfano anaweza kupasua nguo ya majeruhi ili apate kitambaa cha kusaidia kuzuia kuvuja kwa damu au kumfunga kidonda. Hatua inayofaa ni kumhamisha majeruhi kutoka eneo la ajali hadi hospitalini .Mwokoaji anaweza kuwatumia watu wengine kutafuta msaada. Wanaweza kupiga simu wakitumia nambari za simu za dharura kama zile za polisi,wazimamoto au makundi ya wataalamu wa shughuli za uokoaji. Nambari hii ya simu huwa 999 popote na haina malipo. Wanaopiga simu ni vyema kutoa maelezo ya mahali ambapo ajali imetokea, aina ya ajali na huduma

za dharura zinazohitajika pamoja na idadi ya majeruhi. Iwapi makundi haya ya uokoaji yameahidi kufika, ni bora kuyasubiri.

Ikiwa makundi ya wataalamu wa uokoaji hayakupatikana, ni jukumu la mwokoaji kuhakikisha majeruhi wamehamishwa na kupelekwa hospitalini. Majeruhi wakiwa wengi ni bora kuanza na wale waliozimia au wenye matatizo ya kupua kisha kuwaenda wanaovuja damu sana. Baadaye, mwokoaji awasaidie waliovinjika mifupa huku akimalizia na wenye majeraha yasiyohatarisha maisha. Ni muhimu kuwabeba majeruhi kwa kutumia machela. Hii hupunguza kuathirika zaidi kwa majeruhi. Iwapo hamna machela karibu, mwokoaji anaweza kuunda moja kwa kutumia vipande viwili vya mbao, blanketi, shuka au makoti. Ujuzi wa huduma ya kwanza ni mojawapo ya mambo muhimu ambayo kila mtu anapaswa kuwa nayo.

Maswali :

- a) Fupisha aya mbili za kwanza kwa maneno 55 – 65. (alama 7 , 1 utiririko)
b) Eleza kwa kutumia maneno 90 – 100 hatua zinazotakiwa kufuatwa wakati wa uokoaji . (alama 8, utiririko 1)
- 3. MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)**
- a) Andika sifa **mbili mbili** bainifu za sauti zifuatazo (alama 2)
i) /gh/
ii) /b/
- b) i) Eleza maana ya sauti mwambatano (alama 1)
ii) Taja silabi **mbili** mwambatano za mdomoni (alama 1)
- c) Ainisha viambishi katika kitenzi kifuatacho : Alijikatia (alama3)
d) Tunga sentensi tatu kuonyesha matumizi matatu ya kiambishi **li** . (alama3)
e) Tunga sentensi yenye kitenzi kishirikishi kipungufu katika ngeli ya **KU** (alama 2)
f) Mtume ni tamko la kuonyesha mshutuko , _____ ni tamko la kuonyesha kuridhika (alama 1)
g) Andika sentensi zifuatazo upya kulingana na maagizo .
i) Wanafunzi wengine wameadhibiwa (Tumia kiwakilishi) (alama 1)
iii) Mtoto alimpiga mbwa kwa kijiti (Andika katika ukubwa wingi) (alama 2)
- h) Tunga sentensi ukitumia kiunganishi cha kujumuisha. (alama 2)
i) Tunga sentensi ukitumia neno **-mpaka**” kama,
i) Kihusishi cha kiwango (alama 1)
ii) Kihusishi cha wakati (alama 1)
- j) Tambua na ueleze virai katika sentensi ifuatayo: (alama 3)
Kischana kile kimejirembesha kwa manukato mazuri ajabu.
- k) Tunga sentensi yenye muundo ufuatao (alama 4)
i) RN + RT
ii) Nomino + Kivumishi + Kivumishi + Kishazi tegemezi + Kitenzi kishirikishi + Kivumishi
- l). Tunga sentensi ukitumia kielezi mfanano (alama 2)
- m) Yakinisha sentensi ifuatayo : (alama 2)
Nisipomwona darasani sitampa kitabu chake.
- n) Andika sentensi ifuatayo katika wakati uliopita hali timilifu . (alama 2)
Dobi huwapigia watu nguo pasi .
- o) Tunga sentensi **mbili** kuonyesha matumizi mawili tofauti ya ritifaa. (alama 2)
- p) Andika kinyume cha sentensi ifuatayo: (alama 1)
Msichana alitwa mara nyingi .
- q). Tunga sentensi katika hali ya amri wingi (alama 1)
r) Andika sentensi hii katika usemi wa taarifa. (alama 2)
—Nitampokea mjomba iwapo nitampata. “Rehema alimwambia shangazi yake.
s) Eleza maana **mbili** ya neno **_pora**’ (alama 1)
- 4. ISIMU JAMII (ALAMA 10)**
- a) Fafanua wajibu wa lugha ya Kiswahili kama lugha ya taifa (alama 5)
b) Eleza sifa za lugha ya Kiswahili (alama 5)

KISWAHILI KARATASI YA 3: FASIHI
KIDATO CHA NNE : MACHI 2018
SEHEMU A: LAZIMA: SHAIRI

WASIA

Huno wakati mufti, vijana nawausia
 Msije juta laiti, mkamba sikuwambia
 Si hayati si mamati, vijana hino dunia
 Uonapo vyang`aria, tahadhari vitakula

Japo aula kushufu, na machoni vyavutia
 Dunia watu dhaifu, yaugua nasikia
 Vijana nawasarifu, falau mkisikia
 Uonapo vyang`aria, tahadhari vitakula.

Jepusheni na zinaa, mlale penye sheria
 Msije andama baa, makaa kujipalia
 Jepusheni na zinaa, madhara kukadiria
 Uonapo vyang`aria, tahadhari vitakula.

Ngawa waone wazuri, nadhifu kukuvalia
 Wajimwaie uturi, na mapoda kumichia
 Si mlango nyumba nzuri, ngia ndani shuhudia
 Uonapo vyang`aria , tahadhari vitakula.

Wawapi leo madume, anasa walopapia?
 Wamepita ja umeme, leo yao sitoria
 Shime enyi wana shime, bora kumcha Jalia
 Uonapo vyang`aria, tahadhari vitakula

Nambie faida gani, nambie ipi fidia
 Upatayo hatimani, waja wakikufukua
 Ila kufa kama nyani, kasoro yako mkia
 Uonapo vyang`aria, tahadhari vitakula

Vyatiririka tariri, vina vyanikubalia
 Alo bora mshairi, pa tamu humalizia
 Nahitimisha shairi, dua nina wapigia
 Uonapo vyang`aria , tahadhari vitakula.

Ewe Mola mtukuka, si shaka wanisikia
 Wakingie wanarika, na anasa za dunia
 Amina wangu Rabuka, dua yangu naishia
 Uonapo vyang`aria, tahadhari vitakula.

MASWALI:

- a) Ni ujumbe gani wanaopewa vijana kupitia shairi?. (alama 4)
- b) Bainisha tamathali mbili za usemi katika shairi hili. (alama 2)
- c) Eleza bahari ya shairi hili kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo. (alama 2)
- i) idadi ya vipande katika mshororo
- ii) mpangilio wa vina katika beti.
- d) Eleza mbinu zozote mbili za kishairi zilizotumika katika shairi hili. (alama 2)
- e) Andika ubeti wa pili kwa lugha nathari (alama 4)

- f) Eleza toni ya shairi hili. (alama 1)
 g) Tambua: (alama 2)
 i) Nafsi neni
 ii) Nafsi nenewa
 h) Eleza umuhimu wa mbinu ya kimtindo iliyotumika katika ubeti wa tano. (alama 2)
 i) Eleza maana ya msamiati: ‘_aula’ (alama 1)

SEHEMU B: RIWAYA

KIDAGAA KIMEMWOZEA : KEN WALIBORA

JIBU SWALI LA 2 AU LA 3

2. ‘‘Huyu mwenda wazimu anakuja nini kwenye sherehe hizi? Anafikiri sherehe hizi ni za watu wenye kichaa kama yeye?’’
 a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
 b) Thibitisha kuwa mrejelewa ni mwendawazimu na vile vile si mwendawazimu. (alama 16)
 3 a) Onyesha jinsi mwandishi wa riwaya ya kidagaa alivyoshughulikia nafasi ya vijana katika jamii. (alama 10)
 b) Thibitisha kauli kuwa, ‘_mla nawe huliwa zamu yake ifikapo’, ukirejelea riwaya ya kidagaa kimemwozea. (alama 10)

SEHEMU C: TAMTHILIA

KIGOGO: PAULINE KEA

4. ‘‘Tunajivunia kuwa na kampuni kubwa zaidi ya uzalishaji sumu ya nyoka barani.’’
 a) Eleza muktadha wa kauli hili. (alama 4)
 b) Andika mbinu moja ya lugha iliyotumika katika kauli hii. (alama 2)
 c) Kwa kutumia mifano mwafaka, onyesha kwa hoja **kumi na nne(14)** jinsi sumu ya nyoka ilivyoathiri eneo la Sagamoyo katika tamthilia ya kigogo. (alama 14)
 5. Fafanua jinsi mwandishi wa tamthilia ya kigogo alivyofaulu kutumia mbinu zifuatazo za uandishi.
 a) Jazanda (alama 10)
 b) Majazi (alama 10)

SEHEMU YA D: HADITHI FUPI

TUMBO LISILOSHIBA NA HADITHI NYINGINE (ALIFA CHOKOCHO NA DUMU KAYANDA)

TUMBO LISILOSHIBA (S. A MOHAMMED)

6. ‘‘Hakuna aliyeweza kukitegua kitendawili chenye lakini...’’
 a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
 b) Tambua tamathali ya usemi iliyotumiwa katika dondoo hili. (alama 2)
 c) Fafanua chanzo na hatima ya kitendawili kinachorejelewa katika dondoo hili. (alama 10)
 d) Eleza wasifu wa warejelewa katika dondoo hili. (alama 4)

SEHEMU YA E: FASIHI SIMULIZI

JIBU SWALI LA 7 AU 8

7. a) Ulumbi ni nini? (alama 2)
 ii) Ulumbi hutekeleza majukumu gani katika jamii?. (alama 5)
 iii) Fafanua mambo **manne** yanayomfanya mtu awe mlumbi bora. (alama 8)
 b) Eleza namna ambavyo hadhira huhusishwa katika uwasilishaji wa fasihi simulizi. (alama 5)
 8 a) i) Eleza sifa **sita** za maghani. (alama 6)
 ii) Fafanua aina zozote **nne** za maghani. (alama 4)
 b) i) Fafanua majukumu **manne** ya hurafa katika jamii. (alama 4)
 ii) Eleza vipengele **sita** vya kuzingatia katika uchanganuzi wa hadithi. (alama 6)

- Hukuza utangamano , watu wanapokuja pamoja kutambiana hadithi. (zozote 4 x 1) = 4

ii) vipengele vya kuzingatia katika uchanganuzi wa hadithi

- Dhamira – lengo/nia inayokusudiana na hadithi
- Maudhui- mambo yanayoelezwa katika hadithi k.m hekaya
- Ploti – mtiririko wa utushi ama tukio katika hadithi.
- Mandhari- mazingira ya wakati , hali au kimaeneo. Ya kuogofya, yenye misitu na majitu au mazimwi.
- Wahusika- viumbe wa hadithi wa aina gani.
- Usimulizi- hadithi inasimuliwa katika nafsi ya kwanza au ya tatu.
- Muundo- miundo maalum ya kuanza na kufunga hadithi
- Lugha- lugha ya moja kwa moja(sahili) na inayoweza kutumia tamathali za lugha. (zozote 6 x 1)= 6

BUURI

102/1

KISWAHILI

KARATASI YA 1

INSHA

1. Wewe ni mhariri wa Gazeti la Mamboleo. Andika tahariri ukieleza athari za mitandao ya kijamii.
2. Mazingira bora ni muhimu katika maisha ya binadamu. Jadili.
3. Mwenda tezi na omo marejeo ni ngamani.
4. Nilikuwa nimetoka nyumbani nikielekea mjini, mara nikasikia mngurumo wa radi ulioandamana na umeme.....
Endeleza.

BUURI

102/2

KISWAHILI

KARATASI YA 2

LUGHA

UFAHAMU.

Dunia inakumbwa na mustakabali finyu sana kuhusu hali yake ya kimazingira. Mabadiliko ya ghafla ya hali ya hewa ambayo tumekuwa tukishuhudia mara kwa mara, yanaashiria hali ya hatari ambayo inakikabili kizazi cha sasa na vile vijavyo.

Kwa miaka kadhaa iliyopita, hali ya anga ingetabirika. Kwa mfano, nyanyangu angeeleza kwa urahisi kuwa msimu wa upanzi ulikuwa kati ya mwezi Machi na Mei. Kwa kauli yake, ni wakati huo ambapo —Miungu walitiririsha machozi ya furaha —kwa jamii. Sasa? Mambo ni tofauti sana.

Kwanza, ghadhabu ya mwanadamu dhidi ya mazingira asilia ndicho kiini kikuu cha madhila tunayoshuhudia. Kasumba dhiafu na tamaa ya _maendeleo _ ilifanya kuvamia chemchemi za maji na kukata miti.

Kinaya cha mwanadamu wa sasa na yule wa zamani ni kwamba, wale wa _zamani _ waliyajali mazingira. Hata ikiwa walikata miti, waliikata na kupanda mingine.

Zaidi ya hayo, kuna miti ambayo haingekatwa, kwani ilichukuliwa kwa uzito mkubwa kama chemchemi ya baraka kwa jamii. Hilo lilihakikisha kwamba, hata ikiwa kulikuwa na ukataji miti, chemchemi muhimu za maji hazikukauka.

Kinyume cha hayo, msukumo wa mwanadamu wa sasa ni tamaa tupu. Hajali wala habali! Kasumba na dhana za kibepari zimemfanya kujipenda, kiasi cha kutoyajali mazingira kwa vyovyote vile.

Mfano halisi ni uvamizi ambao umefanywa katika misitu muhimu nchini. Katika msitu wa Mau, kuna madai kwamba kundi la waniasia —maarufu” waliuvamia na hata kujenga kiwanda cha majani chai. Wengine walitengeneza viwanda vya kusagia mbao za ujenzi.

Hali hii ni sawa na misitu ya Abedares na Mlima Kenya, ambayo imegeuka kuwa kama falme za wakataji miti. Unapopita karibu na misitu hiyo, kitakachokukaribisha ni sauti za mashine za kukata miti, iwe usiku ama mchana. Hawaogopi lolote.

Kwao lengo kuu huwa ni kutimiza —maagizo ya —wakubwa” wao. Kinaya cha haya yote ni kuwa, baadhi ya watu ambao wamekuwa wakinufaika kwa biashara hii haramu ni wale walio serikalini ambao sauti hazikosi kusikika zikihimiza athari za kukosa kuhifadhi mazingira.

Hivyo, ukweli mtupu uliopo ni kwamba, tumekuwa tukiogelea katika bahari ya hadaa tupu; tunajiumiza sisi wenyewe! Ni kama chachandu anayejipalilia makaa.

Ni dhahiri kwamba suluhisho la majanga haya yote ya kimazingira ni rahisi kuondoa unafiki na tamaa. Tulinde mazingira kutoka kwa nafsi zetu.

MASWALI YA UFAHAMU.

- (a) Yape makala haya anwani mwafaka. (al.1)
- (b) Taja ishara ya hatari inayokikabili kizazi kipya. (al.1)
- (c) Eleza tofauti za mwanadamu wa sasa na wa hapo awali. (al.2)
- (d) Ni hatua zipi ambazo mwanadamu wa hapo awali alizichukua ili kuhifadhi mazingira? (al. 2)
- (e) Binadamu amekuwa ni kama chachandu anayejipalia makaa. Thibitisha kutoka kwa kifungu. (al.2)
- (f) Mwanadamu wa sasa ana tamaa. Toa mifano mitatu kudhibitisha haya. (al.3)
- (g) Ni suluhisho lipi linalopendekezwa la kumaliza majanga ya kimazingira? (al. 1)
- (h) Eleza maana ya msamiati ufuatao kama ulivyotumika katika kifungu. (al.3)
- (i) Haramu
- (ii) Anayejipalia makaa
- (iii) Ghadhabu

(B) UFUPISHO.

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali yanayofuata.

Pikipiki za uchukuzi wa abiria, maarufu, boda boda, hupendwa na watu wengi ncini kutokana na unafuu wake pamoja na uwezo wa kupenya mitaani na vijijini ambako magari ya uchukuzi wa umma hayawezi kufika.

Hii ndiyo maana sekta ghii ya uchukuzi imekuwa kwa kasi katika miaka ya hivi karibuni ambapo mwaka jana wahudumu wa bodaboda waliweza kuchuma zaidi ya sh219 bilioni.

Licha ya kiwango hiki cha faida, bodaboda hizi zimekuwa zikitumika kama vyombo vya kurahisisha utekelezaji wa uhalifu katika maeneo mengi mijini na mashambani.

Msemaji wa polisi anasema siku hizi kati ya visa kumi vya wizi katika maeneo ya mijini, sita hutekelezwa na wahalifu wanaosafiri kwa pikipiki hizo wakijifanya wahudumu wa bodaboda. Wahalifu hupenda kutumia pikipiki ili waweze kukwepa maafisa wa polisi katika barabara za miji zenye misongamano ya magari pamoja na vichochochoni katika mitaa na vijiji. Magari ya polisi hukabiliwa na wakati mgumu wanapowaandama wahalifu wanaotumia pikipiki.

Huenda baadhi ya waendesha bodaboda hushirikiana na wahalifu ambao huwahangaisha wakazi katika miji mikuu nchini.

Lakini wahudumu wa bodaboda wanasema kuwa sio wote huhusika katika visa vya uhalifu. Kiongozi wa wanabodaboda anasema kuna wachache watundu ambao hushirikiana na wahalifu. Alisema wako tayari kuketi na

serikali ya kaunti ya Nairobi na idara ya polisi kukabiliana na wachache miongoni mwao ambao hudaiwa kushirikiana na wahalifu.

Mkurugenzi wa idara ya ulinzi katika kaunti ya Nairobi alisema maafisa wake wangeendelea kushirikiana na polisi kuendesha operasheni ya kuwaondoa bodaboda na wachuuzi katikati ya jiji katika harakati za kuimarisha usalama .

Baadhi ya pikipiki ambazo hutumika katika uhalifu huwa zinafanana na zile ambazo hutumika kuwasafirisha abiria. Bodaboda hawa, japo si wote, wamegeuka kuwa kizingiti kikuu kwa juhudi za kudhibiti usalama haswa katikati mwa jiji. Wahalifu huwatumia kutoroka baada ya kuwaibia wafanyabiashara na hata wapiti njia.

Mbunge wa starehe aliwasilisha kesi mahakamani kupinga marufuku ya bodaboda katikati mwa jiji. Alidai sharti kuwe na mashauriano kabla ya tendo hilo kutekelezwa.

Katika kaunti za pwani visa kadhaa vimeripotwa ambapo wahalifu, wenye silaha wamekuwa wakiwashambuliwa watu mchana na kuwapora, kisha kutoroka kwa pikipiki za bodaboda.

Wahudumu wa bodaboda pia wamekuwa wakichukua sheria mikononi mwao kwa kuharibu magari yanapohusika katika ajali na mmoja wao.

Kwa mfano, mapema mwaka huu walichoma basi la kampuni ya Simba coach huko Malindi. Hii ni baada ya basi hilo kugonga mwanabodaboda mmoja na kumuua katika barabarabara ya Malindi – Mombasa.

Ni mnamo Desemba mwaka jana wahudumu hao katika kaunti ya Homa Bay walichoma basi jingine la abiria lililohusika katika ajali na mmoja wao. Basi hilo la kampuni ya Otange lilikuwa limeshusa abiria ndipo mwanabodaboda akaligonga kutoka nyuma na akajeruhiwa. Wenzake walifika hapo kwa wingi na kuliteketeza basi hilo. Zaidi ya abiria 20 waliokuwa ndani ya basi hilo walitoroka kupitia madirisha kuokoa maisha yao.

Maswali.

- (a) Jadili mzozo kati ya msemaji wa polisi na wanabodaboda kuhusu uhalifu mijini.
(b) Fupisha aya za mwisho nne.

(maneno 90 – 100) al. 8,1
(maneno 40- 45) al.5,1

C) MATUMIZI YA LUGHA. (AL.40)

- (a) (i) Taja konsonati mbili zinazotamkiwa katika kaaka gumu. (al.2)
(ii) Sauti ulizotaja hapo juu ni za aina gani? (al.2)
(b) Shadda ni nini? (al.1)
(i) Weka shadda katika maneno yafuatayo. (al.2)
Ua
Kiwakilishi
(c) Tunga sentensi mbili kuonyesha dhana tofauti zinazobainishwa na kiimbo. (al.2)
(d) (i) Kiambishi ni nini? (al.1)
(ii) Ainisha mofimu katika neno lifuatalo. (al.3)
Kilicholiwa.
(e) Bainisha maneno katika sentensi ifuatayo. (al.3)
Kumbe mtu mfupi anarukia lile zuri.
(f) Maneno yafuatayo yamo katika ngeli gani. (al.2)
(i) Wembe
(ii) mnyoo
(g) Andika sentensi ifuatayo kwa ukubwa wingi. (al.3)
Ngamia alibeba hema lililotengenezwa kwa ngozi ya chui.
(h) Tunga sentensi inayodhihirisha matumizi ya ‘O’ rejeshi tamati. (al.2)
(i) Onyesha hali iliyotumika katika sentensi ifuatayo. (al.1)
(i) Mganga aonekana akiwa uchi.
(ii) Kanusha. (al.1)

Ningekuwa kasisi ningewafanya mwende mbinguni.

- (j) Eleza matumizi mawili ya kiambishi –ji- (al.2)
- (k) Changanua sentensi ifuatayo kwa njia ya visanduku. (al.4)
Ng'ombe akamuliwaye atachinjwa kesho.
- (l) Andika sentensi ifuatayo katika usemi halisi. (al.3)
Mtaalamu alitambia kuwa kusoma kwa mapana kungepalilia ubunifu wa wanafunzi hao wao.
- (m) Andika maneno yafuatayo katika kauli ulizopewa mabanoni. (al.2)
(i) Fumba (tendata)
(ii) Kwaa (tendama)
- (n) Tunga sentensi mbili tofauti kudhihirisha maana mbili za kitawe _somo_. (al.2)
- (o) Tambua shamirisho na chagizo katika sentensi hii. (al.2)
Juma alimjengea nyanya nyumba kwa mawe vizuri sana.

(D) ISIMU JAMIL. (AL.10)

- a) Eleza istilahi zifuatazo za isimu jamii. (al.4)
(i) Lugha ya taifa.
(ii) Lugha sanifu.
(iii) Lugha rasmi.
(iv) Lahaja.
- (b) Fafanua maswali sita yanayochangia kustawi kwa lugha ya Kiswahili nchini Kenya. (al.6)

for free past papers, visit: www.freekcsepapers.com

102/3

KISWAHILI

KARATASI YA 3

FASIHI

SEHEMU A (SWALI LA LAZIMA)

A USHAIRI.

Soma ushairi ufuatao kisha ujibu maswali.

Ulimwengu ulimwengu, ulimwengu naratibu
Yaliyo kichwani mwangu, nataka kuyahutubu
Wayasome ndu zangu, wa mbali na wa karibu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ulimwengu ni kiwanja, cha wenye raha na tabu
Wengine wanajikonja, kwa wengine ni adhabu
Kucha na kutwa twahanja, kutafuta matulubu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni uwanja wa balaa, aliniusia babu
Mna mambo yamejaa, ya faraja na kusibu
Na machache ya kufaa, ila mengi ya udubu
Cha weye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni kiwanja cha Amina, Saidi Ali Rajabu.
Wengine kitu hatuna, tunaishia kababu
Wale wamejaza sana, wanashindwa kuhesabu
Cha wenye raha na tabu, Ulimwengu ni kiwanja.

Ni uwanja wa urongo, na kweli pia ajabu
Kichwa hudanganya shingo, tumbo kiuno chasibu
Usitumai ubongo, wa nduguyo na swahibu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni uwanja wa walevi, pombe kwao ni dhahabu
Mara vile mara hivi, wakilewa majudhubu
Maneno ya kiujuvi, hujipaka hata shabu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni kiwanja wenye dini, wamtii wahabu
Mashekhe msikitini, humo humfanya muhibu
Mapadiri kanisani, huvihubiri vitabu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja

Ni uwanja wa malofa, lofa mtu mwenye tabu
Kusema sana kashifa, na moyo kisebusebu
Tunakaribia kuja, kwa kushidwa kujimudu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Ni uwanja wa faraja, alowajali habibu
Na wengine sitotaja, msinambe ninagubu
Ni uwanja wa viroja, vigumu kuvikutubu
Cha wenye raha na tabu, ulimwengu ni kiwanja.

Maswali:

- (a) Lipe shairi hili anwani ifaayo. (al.1)
(b) Kwa kutoa mfano, eleza mbinu zozote mbili za lugha zilizotumika katika shairi. (al.2)
(c) Eleza jinsi uhuru wa mshairi ulivyotumika katika shairi. (al.2)
(d) Andika ubeti wa tatu kwa lugha tutumbi. (al.4)
(e) Taja na ueleze bahari zozote mbili zilizotumika katika shairi hili. (al.2)
(f) Eleza umbo la shairi hili. (al.4)
(g) Eleza toni ya shairi hili. (al.1)
(h) Fafanua dhamira ya mshairi. (al.2)
(i) Eleza maana ya msamiati ufuatao kama ulivyotumika katika shairi. (al.2)
(iii) Malofa
(iv) Udubu

SEHEMU B.

TAMTHILIA

KIGOGO – JIBU SWALI LA 2 AU 3.

2. —Kitabu si jalada, fungua ndani usome mambo. Kitanda usichokilalia kunguni wake huwajui.”
(i) Eleza muktadha wa dondoo hili. (al.4)
(ii) Kwa kurejelea tamthilia ya kigogo, thibitisha ukweli wa dondoo hili. (al.14)
(iii) Taja tamathali za usemi zilizotumika katika dondoo hili. (al.2)
3. Eleza mbinu alizotumia majoka kuendeleza uongozi wake. (al.20)

SEHEMU C:

RIWAYA – KIDAGAA KIMEMWOZEA

Jibu swali la 4 au 5.

4. — “Wabwana unafikiri ninatumia petroli nini?”
(a) Weka maneno haya katika muktadha wake. (al.4)
(b) Eleza sifa nne za msemewa. (al.4)
(c) Fafanua jinsi mwandishi wa kidagaa kimemwozea amewasawiriwanawake. (al.12)
5. Jadili jinsi mbinu zifuatazo zimetumiwa na mwandishi kufanikisha kazi yake. (al.20)
(i) Sadfa
(ii) Mbinu rejeshi.

SEHEMU D

HADITHI FUPL

TUMBO LISILOSHIBA.

6. Huku ukirejelea hadithi ya Tumbo Lisiloshiba na Shibe Inatumaliza, fafanua maudhui ya ukiukaji wa haki. (al.20)

SEHEMUE.

FASIHI SIMULIZI – JIBU SWALI LA 7 AU 8.

7. (a) Eleza maana ya miviga. (al.2)
(b) Fafanua sifa za miviga. (al.4)
(c) Eleza udhaifu wa miviga. (al.2)
(d) Toa maana ya ulumbi. (al.2)
(e) Ni nini umuhimu wa ulumbi. (al.8)

8. **SOMA KIFUNGU KIFUATACHO KISHA UJIBU MASWALI.**

5. Ndugu !
Umeenda?
Wewe nenda
Wewe nenda
Wewe nenda
Mungu atakutunza

6. Wewe Safiri
Wewe safari
Wewe safari
Maisha ni moshi
Hata si tu safarini.

7. Ndugu!
Tulikupenda
Tulikupenda
Tulikupenda
Na Maulana kakupenda zaidi

8. Oooh!
Ndugu
Wewe nenda
Wewe nenda
Wewe nenda
Siku yetu ikifika
Tutapaa ka malaika
Mungu akurehemu.

Maswali.

- (e) Huu ni utungo wa aina gani. (al.2)
(f) Fafanua sifa bainifu za utungo huu. (al.8)
(g) Tambua tamathali za usemi zilizotumika katika utungo huu. (al.4)
(h) Ni vipi utungo kama huu ni muhimu katika jamii. (al.6)

CEKENA
102/1
KIDATO CHA NNE
KARATASI YA INSHA

Swali la kwanza (lazima)

1. Wewe ni katibu wa kamati ya wataalamu wanaoshughulikia jinsi ya kukabiliana na uhaba wa maji. Andika kumbukumbu za mkutano wenu. (alama 20)
2. Hatua ya serikali kuu kumpa kila mwanafunzi wa darasa la kwanza tarakilishi ni ya manufaa sana. Jadili (alama 20)
3. Mwenye kovu usidhani kapoa. (alama 20)
4. Lo! Jambo lililotendeka katika makazi ya jirani yetu usiku huo lilikuwa la kutisha sana. Kumbe baba watu alikuwa amegeuka kuwa hayawani. Hayawani mla watu..... (alama 20)

CEKENA
102/2
KIDATO CHA NNE
LUGHA

1. Ufahamu: (alama 15)

Soma taarifa ifuatayo kisha ujibu maswali.

Binadamu anazidi kuibuka na mbinu mbalimbali za kuboresha maisha yake. Hapo awali, maisha yake yalikuwa duni kama wanavyodai wanahistoria katika nadharia. Wanadai kwamba binadamu alipitia hatua nyingi za ukuaji wake. Kumekuwa na maendeleo yanayokusudia kuboresha maisha ya binadamu. Nchi zilizo katika ulimwengu wa kwanza, hasa za magharibi ndizo zinaongoza katika juhudi hizi.

Moja kati ya sekta ambazo zimeshamiri sana, ni ile ya kiteknolojia. Teknolojia ni maarifa ya kisayansi yaliyowekwa katika matumizi ya vitu. Binadamu amenawiri sana katika kuboresha maisha yake kwa kutumia teknolojia. Usafiri umeimarika si haba. Binadamu anaweza kusafiri masafa marefu kwa muda mfupi sana. Anaweza kuabiri ndege hapa Nairobi na baada ya saa chache tu atakuwa ametua uwanja wa ndege wa kimataifa, Dar-es-salaam, Tanzania.

Uchumi pia umekua kupitia kwa teknolojia. Viwanda vingi vimejengwa kutumia teknolojia ya kisasa na kuzalisha bidhaa tele ambazo huuzwa katika mataifa ya kigeni na hivyo kujipatia pesa za kuboresha uchumi wa nchi.

Mawasiliano duniani yameboreshwa kupitia teknolojia. Tarakilishi, rununu, televisheni, tovuti, redio na barua pepe ni baadhi ya njia za kuwasiliana zinazohusu teknolojia. Watu wanawasiliana na kukuza urafiki wao kupitia mbinu hizi za mawasiliano. Habari zinapitishwa kupitia televisheni na redio kwa kutumia mitambo ya kisasa iliyokuzwa na teknolojia.

Fauka ya hayo, miundo msingi imeboreshwa kwa kiasi kikubwa na teknolojia ya kisasa. Barabara kuu ya Thika ni mfano wa kazi nzuri iliyofanywa kwa kuzingatia teknolojia anuwai. Licha ya utata unaokumba mradi wa reli uliozinduliwa na rais kutoka Mombasa hadi mataifa jirani, teknolojia hii ya usafiri inanuiwa kuboresha uchukuzi na kuiletea nchi hii utajiri mkubwa.

Hata hivyo, hakuna chema kisichokuwa na dosari. Usalama umepungua kwa kiasi kikubwa kupitia teknolojia. Kisa cha hivi majuzi cha Westgate ambapo magaidi waliwaua raia zaidi ya sabini, kilitokana na kutumia teknolojia. Magaidi hao walitumia bunduki za kisasa katika tukio hilo haramu. Fauka ya hayo walitumia simu kuwasiliana ili kutimiza tendo hilo la kihayawani.

Maadili katika jamii yamezorota kwa kiasi kikubwa kupitia teknolojia. Vijana wengi hutumia muda wao mrefu wakitazama filamu za kuudhi katika mitandao iliyoboreshwa kiteknolojia. Picha hizi huwa ni kero hata kwa maisha yao ya baadaye kwa sababu madhara ya picha hizo huwafuata na kuwadhuru hata waingiapo katika ndoa.

Kuongezeka kwa joto ulimwenguni na kubadilika kwa hali ya hewa kunatokana na maendeleo ya kiteknolojia. Zilizala za kila mara, vimbunga, pamoja na matukio kama Tsunami hutokana na uchafuzi wa mazingira unaochangiwa sana na teknolojia. Jambo hili limesababisha mabadiliko ya hali ya hewa kwa kiasi kubwa.

Ni jukumu la kila mtu kujizatiti katika kutahadhari na athari za kiteknolojia na kuboresha maisha yao bila kujiingiza katika maovu yanayotokana na teknolojia.

Maswali ya ufahamu

1. Toa anwani mwafaka ya kifungu hiki (alama 1)
2. Kwa nini mwanadamu anathamini sana maendeleo (alama 2)
3. Teknolojia imeimarishaje usafiri (alama 2)
4. Uchumi unaimarikaje kupitia teknolojia ya kisasa? (alama 2)
5. Mawasiliano yana umuhimu gani? (alama 2)
6. Jadili madhara mabaya ya teknolojia (alama 3)
7. Eleza maana ya maneno haya kama yalivyotumiwa katika taarifa (alama 3)
 - (i) Duni
 - (ii) Shamiri
 - (iii) Zilizala

2. Ufupisho. (alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali

Mfumo wa elimu nchini unatilia mkazo mafunzo mengine ambayo, japo yamo nje ya masomo ya kawaida, yanahusiana na kwenda sambamba na masomo hayo ya kawaida. Vyama vya wanafunzi shuleni vinachangia pakubwa kupitisha mafunzo haya ya ziada.

Vyama vya wanafunzi hutofautiana kulingana na majukumu. Mathalani, vipo vyama vya kidini, vya kitaaluma na vya michezo. Pia, kuna vyama vya kijamii kama vile Chama cha Kupambana na Matumizi Mabaya ya Dawa na vya kiuchumi kama vile Chama cha Wakulima Chipukizi.

Imadhihirika kwamba vyama vya wanafunzi vina **manufaa ya kuhusudiwa**. Hii ndiyo sababu shuleni, kila mwanafunzi anahimiza kujiunga na angaa vyama viwili. Vyama vya wanafunzi huwasaidia kukuza vipawa na kuimarisha stadi za kujieleza. Haya hufikiwa kupitia kwa shughuli za vyama kama vile ukariri wa mashairi, mjadala, utegaji na uteguaji vitendawili, chemsha bongo na ulumbi. Aidha, vyama hivi huhimiza utangamano miongoni mwa wanachama kwani wao hujiona kuwa watu wenye mwelekeo mmoja. Vilivile utangamano wa kitaifa na kimataifa hujengeka.

Mwanafunzi ambaye amejiunga na vyama vya wanafunzi huweza kukabiliana na changamoto za maisha kwa urahisi kuliko Yule ambaye hajawahi kujiunga na chama chochote. Katika vyama hivi, wanafunzi hufunzana mikakati na maarifa ya kutatua matatizo na mbinu za kuepuka mitego ya ujana. Kupitia kwa ushauri wa marika kwa mfano, mwanafunzi hushauriwa kuhusu masuala kama vile uteuzi wa marafiki, kuratibu muda, kujikubali na kuwakubali wenzake.

Hali kadhalika, mwanafunzi hujifunza maadili ya kijamii na kidini. Kupitia kwa vyama vya kidini na vinginevyo, yeye hujifunza kujistahi na kuwa na stahamala ya kidini, kitiikadi na kikabila. Kadhalika, majukumu ambayo mwanafunzi huenda akapewa hupalilia uwajibikaji, uaminifu na kipawa cha uongozi. Hata anapohitimu masomo yake, mwanafunzi huyu huendeleza sifa hizi.

Vijana wana nafasi kubwa katika kukabiliana na maovu ya kijamii kwani wao ndio wengi zaidi. Kupitia kwa vyama hivi, wanafunzi wanaweza kuwahamasisha wenzao dhidi ya tabia hasi kama vile kushiriki mapenzi kiholela, ulanguzi wa dawa za kulevyo na kujiingiza katika burudani zisizofaa. Pia, shughuli na miradi ya vyama hivi huwawezesha wanafunzi kutumia nishati zao kwa njia ya kujinufaisha na kuepuka maovu. Kwa mfano, wanaweza kwenda kukwea milima, kufanya matembezi ya kukusanya pesa za kuwafadhili wahitaji, kuendeleza shughuli za kunadhifisha mazingira na kutembelea vituo vya mayatima na wazee.

Kushiriki katika vyama vya michezo hakumwezeshi mwanafunzi kuimarisha afya na kujenga misuli tu, bali pia huweza kuwa msingi wa kupata chanzo cha riziki baadaye. Wapo wachezaji maarufu ambao walitambua na kviendeleza vipawa vyao kupitia kwa vyama aina hii, na hivi sasa wana uwezo wa kuyaendesha maisha yao na ya familia zao.

Ifahamike kuwa vyama vya wanafunzi vinapaswa kuwa msingi wa mshikamano na maridhiano. Visitumiwe kama vyombo vya kuwagawa wanafunzi kitabaka. Mwanafunzi hana budi kusawazisha muda anaotumia. Atenge muda wa shughuli za vyama na wa kudurusu masomo yake.

Maswali

- (a) Fupisha ujumbe wa aya tano za kwanza kwa maneno 80 (alama 9, 1 utiririko)
- (b) Fafanua masuala ambayo mwandishi anaibua katika aya tatu za mwisho (maneno 60)(alama 6, 1 utiririko)

3. Matumizi ya Lugha

- a) Eleza tofauti iliopo kati ya sauti /e/ na /u/ (alama 2)
- b) Onyesha muundo wa silabi ya kwanza katika maneno yafuatayo. (alama 2)
 - (i) Ng'arisha
 - (ii) Nzi

- c) Ainisha vipashio vya kisarufi katika sentensi ifuatayo. (alama 3)
Amenifia
- d) Andika katika kauli yakinishi (alama 2)
Hatakuja tusipomuarifu mapema
- e) Geuza katika usemi halisi (alama 3)
Mwanafunzi alishangaa na kusema kuwa hakuamini alipata alama nyingi vile katika insha.
- f) Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia jedwali (alama 4)
Yule mwandishi aliyeshinda tuzo ni maarufu sana.
- g) Ainisha shamirisho katika sentensi ifuatayo (alama 3)
Mtoto alipikiwa chai na mamake kwa sufuria chafu.
- h) Tunga sentensi mbili kubaini matumizi mawili tofauti ya Mkwaju (alama 2)
- i) Unda nomino mbili mbili kutokana na vitenzi vifuatavyo (alama 2)
(i) Jaribu -
(ii) Chuma -
- j) Onyesha matumizi ya 'kwa' katika sentensi ifuatayo. (alama 2)
(i) Ameenda kwa Musa
(ii) Alipata alama saba kwa kumi
- k) Nyambua katika kauli zilizo mabanoni (alama 2)
(i) Tua (Tendama)
(ii) Pwa (Tendeka)
- l) Andika katika udogo wingi (alama 2)
Ndovu wa kiafrika ameharibu mboga shambani
- m) Tunga sentensi kudhihirisha maana ya maneno yafuatayo (alama 2)
Susuwaa
Zuzuwaa
- n) Onyesha kijalizo katika sentensi ifuatayo. (alama 1)
Yeye ni mwizi
- o) Bainisha vishazi katika sentenzi ifutayo (alama 2)
Aliyempeleka mjini, amemwajiri kazi
- p) Tumia kivumishi -pi pamoja na ngeli ya YA-YA kutunga sentensi (alama 2)
- q) Andika sentensi ifuatayo upya kwa kufuata maagizo (alama 2)
Kupanda mchongoma, kushuka ndio ngoma
(Anza kwa) kushuka
- r) Ainisha virai. (alama 2)
Mzee alilala kando ya barabara

Isimujamii

- a) Eleza mambo yaliyochangia katika maenezi ya Kiswahili katika Afrika Mashariki kabla ya uhuru (alama 5)
- b) Eleza sifa tano za lugha rasmi. (alama 5)

CEKENA

102/3

FASIHI

SEHEMU A:

TAMTHILIA; KIGOGO Pauline Kea

LAZIMA

—Ufaka wahamie wapi siku kama hizi? Wamekuja kuuguza majeraha yao ya kufungiwa soko.”

- a) Weka maneno haya katika muktadha wake. (alama 4)
- b) Tambua mbinu mbili za lugha katika dondoo hili (alama 2)
- c) Kando na kufungiwa soko, Wanasagmoyo wanauguza majeraha yepi mengine yanayosababishwa na utawala wa Majoka (alama 5)
- d) Fafanua sifa za msemaji wa dondoo hili. (alama 9)

SEHEMU B:

KIDAGAA KIMEMWOZEA

Jibu swali la 2 au la 3

2. —Huu Msichana wa Kibri atakiona cha mtema kuni?”

- a) Fafanua umuhimu wa msichana anayerejelewa katika kukuza msuko wa riwaya. (alama 5)
 - b) Tambua maudhui yanayojitokeza katika dondoo hili (alama 1)
 - c) Kwa kutumia hoja kumi na nne thibitisha vile maudhui uliyotaja yanavyojitokeza kwingineko riwayani (alama 14)
3. Kwa kurejelea wahusika wowote kumi katika riwaya hii, thibitisha kuwa wao ni vielelezo muhimu katika jamii (alama 20)

SEHEMU C: HADITHI FUPI

TUMBO LISILOSHIBA NA HADITHI NYINGINE

4. —hu sikiza jo! Pana hasara gani nzi kufia kidondani?

- a) Weka dondoo hili katika muktadha wake. (alama 4)
 - b) Tambua mbinu tatu za lugha zilizotumika katika dondoo hili na umuhimu wake (alama 6)
 - c) Onyesha jinsi dhana ya nzi kufia kidondani inabainika hadithini (alama 4)
 - d) Hali ya kutowajibika inajitokeza vipi katika hadithi? (alama 6)
5. Huku ukirejelea diwani ya Tumbo lisiloshiha fafanua matatizo yanayokumba vijana katika jamii (alama 20)

SEHEMU D: FASIHI SIMULIZI

- 1. a) Miviga ni nini? (alama 2)
 - b) Eleza sifa sita za miviga (alama 6)
 - c) Miviga inafaa kupigwa marufuku katika jamii ya kisasa. Thibitisha kauli hii kwa kutoa hoja saba (alama 7)
2. Taja mifano mitano yangomezi za kisasa (alama 5)

SEHEMU E: USHAIRI

(ALAMA 20)

Jibu swali la 7 au 8

MBONA KITANZI JITIA?

- 1. Moyongu utungu jaa, mwana wewe kulegea
Yako masomo puzia, uzembe umezidia
Muda wako yoyomea, maishayo wahinia
Kitanzi unajitia, utakuja kujutia.
- 2. Tabia zako potoka, yako matendo udhia
Penzi penzi taka, masomoyo puuzia
Wewe umedanganyika, maisha jiharibia
Kitanzi unajitia, utakuja kujutia.
- 3. Kingi kiu kakupata, mvinyo unabugia
Uchu wadai wakata, vilabuni kahamia
Yako afia wakata, masomo yako umia
Kitanzi unajitia, utakuja kujutia.

4. Tawa tawa watumia, maisha yako kakwama
Darahimu wachomea, mkuki umejichoma
Makaa wajipalia, matokeo yako zama
Kitanzi unajitia, utakuja kujutia.
5. Wazazi wako _kachoka, peso unaharibia
Zao nyoyo zahinika, yao bidii potea
Mienendo badilika, laana kuepukia
Kitanzi unajitia, utakuja kujutia.
6. Sita beti tamatika, mengi mi' kakunenea
Yote maovu ukazika, kaburi kukomea
Masomoni makinika, mema maisha andaa
Kitanzi unajitia, utakuja kujutia.

MASWALI

1. Eleza dhamira ya mtunzi wa shairi hili (alama 2)
2. Taja na ueleze tamathali mbili za usemi ambazo zimetumiwa na mwandishi (alama 4)
3. Andika umbo la shairi hili (alama 4)
4. Eleza uhuru wa mshairi ambao umetumiwa na mshairi (alama 4)
5. Mshairi analalamikia mambo gani? (alama 4)
6. Liweke shairi hili katika bahari tofauti tofauti kwa kurejelea kigezo cha (alama 2)
 - a) Vina
 - b) Ujumbe

AU Soma shairi lifuatalo kasha ujibu maswali

Kila nikaapo husikia tama
Na kuwazia hali inayonizunguka

Huyawazia madhila
Huziwazia shida
Hujiwazia dhiki

Dhiki ya ulezi
Shida ya kudhalilishwa kazini
Madhila ya kufanyiwa dharau
Kwa sababu ya jinsia ya kike
Hukaa na kujidadisi
Hujidadisi kujua ni kwa nini
Jamii haikisikii kilio changu
Wezangu hawanishiki mikono
Bali wananidharau kwa kuikosea utamaduni

Hukaa na kujiuliza
Iwapi raha yangu ulimwengu huu?
Iwapi jamaa nzima ya wanawake?

Maswali

- a) Taja sifa mbili za shairi huru zinazojitokeza katika shairi hili (alama 2)
- b) Eleza dhamira ya mshairi (alama 2)
- c) Kwa kutoa mifano, eleza maana ya mistari mishata (alama 3)
- d) Bainisha tamathali mbili za usemi zilizotumika katika shairi hili (alama 4)
- e) Eleza nafsineni katika shairi hili (alama 2)
- f) Tambua toni ya shairi hili (alama 2)
- g) Taja maudhui matatu katika shairi hili (alama 3)

- h) Eleza maana ya msamiati ufuatao kama ulivyotumiwa katika shairi
- (i) Madhila
 - (ii) Kudhalilishwa

(alama 2)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

WESTSCENT KISWAHILI

Karatasi ya Kwanza

(INSHA)

1. LAZIMA

- Katika ofisi ya ubalazi wa Kichina, kuna nafasi ya kufundisha wageni kazi fupi ya Kiswahili na Kiingereza. Andika Tawasifu utakayoambatanisha na ombi lako.
- „Mvua ya masika imeleta hasara nyingi hapa nchini kuliko faida“. Jadili.
- Andika kisa kinachothibitisha ukweli wa methali, „Kutangulia sio kufika“.
- Mara tu nilipovuka daraja la ule mto, nilijua kwamba maisha yangu yalikuwa yanachukua mkondo mpya....

WESTSCENT EXAMINATION

102/2

KISWAHILI

Karatasi 2

1. UFAHAMU

Soma taarifa ifuatayo kasha ujibu maswali yanayofuata.

Wahenga walisema kutoa ni moyo usambe ni utajiri. Iwapo wangepufuka leo hii wangepengeza kuwa ujasiri ni moyo usiseme ni umri. Kauli hii kama ile ya kwanza imesheneji ujumbe muhimu. Katika jamii nyingi, mtoto haruhusiwi kukaa au kuzungumza mbele ya watu wazima. Akiwa wa kike ndiyo basi. Ni ajabu basi kwa mtoto wa kike kutoka jamii yenye imani kali za jadi zinazomdunisha mwanamke kuweza kupata tuzo yenye staha ya juu zaidi.

Malala Yousafzai alishinda Tuzo ya Nobel mwaka 2014, akiwa na umri wa miaka 17. Aliyeshinda naye tuzo hii अधिमु ni Kailash Satyarthi. Kigoli huyu alituzwa tunu hii kwa kupigania haki za wasichana kupata elimu nchini Pakistan. Harakati hizi hakuzianza juzi. Mwaka 2012 alipigwa risasi na mijibaba ya ugaidi la kundi fulani, linaloegemea mreno wa siasa kali kwa „hatia“ za kuwatetea mabanati. Inasemekana alishambuliwa alipokuwa akisafiri kwenye mtandao wa shirika la Utangazaji la BBC alilokuwa akichangia maandishi alipokuwa na umri wa miaka 11. Maandishi yake yalikuwa na ujumbe wa kupinga juhudi za makundi Fulani kuwanyima wanawake elimu.

Haikuwezekana hata baada ya kupona kurudi pakistani. Alihamia Uingereza alipofadhiliwa na wahisani. Licha ya kuwa aliishi ugenini na bila aila yake mwana huyu hakupoteza makali ya ari yake ya kielimu ya wenzake wa kike.

Yeye ndiye mwenye umri wa chini zaidi katika historia kupata tuzo hili. Baadhi ya wale walioshinda Nobel katika umri mkubwa ni Desmond Tutu, Nelson Mandela na Wangari Maathai. Kila mmoja wao alitambuliwa kwa sababu mahususi zinazohusu jitihada za kuboresha maisha ya wanajamii.

Njia nyingine kuu aliyoitumia Malala ni hotuba. Mwaka 2013 alihutubia kongamano la vijana la umoja wa mataifa katika hafla iliyoandaliwa kwa heshima yake. Aliwashangaza wengi kwa ufasaha na uwezo wake wa kutungoa hoja. Kila mtu aliguswa na dhati ya kauli zake. Katibu mkuu hakuwa na jingine ila kulipa kongamano hilo jina Malala. Mtoto huyu wa kimaskini alipewa taadhima ambayo watu wachache sana wamepata kutunukiwa. Hii, ni heshima inayotengewa marais na wafalme. Na wanapoipata huruhusiwa kuhutubia kwa dakika tano tu.

Mwaka 2014, viongozi wenye sifa za ubabe wa kuwabinya wapinzani wao lakini wameshindwa kuwaokoa wanyonge walipokuwa wakilaza damu, yeye alisafiri hadi Najeria kudai kuachiliwa kwa wasichana 200 waliotekwa nyara na kundi haramu. Katika hotuba iliyojaa hisia ambazo huhusishwa tu akina mama wenye uzazi mkubwa aliyoitoa

Najeria, aliwaasa watoto wenzake wasimruhusu mtu yeyote awaambie kuwa wao ni wanyonge au hawana uwezo. Aliwanasihia kuwa wao sio wadhaifu kuliko wavulana na wasijione wanyonge kuliko watoto wa kitajiri wala wale wanaotoka nchi zenye uwezo mkubwa. Alihitimisha kwa kuwahimiza kuwa wao ndio watakaojenga jamii na kuwa wana uwezo wa kuyaendesha mambo.

Mshindi wa tuzo hii yenye thamani ya dola za kimarekani milioni moja ameitabaruku kwa watoto wenzake ulimwenguni. Bila shaka mwanzilishi wa tuzo ya Nobel ameguswa na tendo la mtoto huyu huko kuzimuni. Kama kumbukizi tunu hii hutolewa wakati wa kuadhimisha kifo cha Mwanaviwanda wa Kiswidi aliyeasisi tuzo hii kufuatana na wosia wake mwaka 1895. Kama Alfred Nobel mwenyewe, kwake Malala, ngwenje au darahimu si muhimu. Lililo muhimu ni ukombozi wa watoto na hasa wa kike kielimu. Malala bado anavaa mtandio wake huku

akidhihirisha adabu na unyenyekevu wa kupigiwa mfano.

MASWALI

1. Jamii ya Malala ina mtazamo upi kuhusu watoto wa kike? Ukirejelea aya mbili za kwanza, eleza. (alama 3)
2. Unafikiria Malala alistahili kutuzwa Tuzo ya Nobel? Fafanua kwa kutoa hoja kutoka aya mbili za kwanza. (alama 4)
3. Kwa kurejelea aya ya pili hadi nne bainisha njia alizotumia Malala kutetea haki ya watoto wa kike kupata elimu (alama 3)
4. Kwa nini inasemekana kuwa tuzo ya Nobel ina staha ya juu zaidi? (alama 3)
5. Andika visawe vya maneno yafuatayo.
 - a. Tunu
 - b. Ubabe.
 - c. Aliwanasihi

2. Ufupisho

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali yanayofuata.

Manufaa ya taka

Mirundiko ya taka pamoja na utaratibu usiofaa wa uzoaji wake ni tishio kubwa kwa siha ya uma pamoja na mazingira. Hii ni kwa kuwa taka huwa ni makaazi ya wadudu na wanyama waharibifu kama nzi, mbu, kombamwiko na panya ambao hueneza magonjwa na kuharibu vitu vyenye thamani. Maji taka nayo, pamoja na mifuko ya sandarusi, huwa na maskakimu ya wadudu na virusi vinavyoleta magonjwa mbalimbali.

Mifuko ya sandarusi ina madhara zaidi kwa kuwa huziba mitaro ya maji na kuzuia upitaji wa maji.

Madhara hutokeza wakati wa mvua za gharika. Maji hukosa njia yake ya kawaida ambayo huwa imezibwa na mifuko hii. Maji haya husababisha mafuriko ambayo huleta hasara ya mali na wakati mwingine ya uhai. Fauka ya hayo, mifuko hii huwasakama tumboni wanyama sio wa nyumbani tu, bali wa porini na majini.

Kwa sababu ya hatari zitokanazo na taka, pana haja ya kutafuta njia na teknolojia ya kuweza kukabiliana na tatizo hili ili kuyatunza mazingira na siha ya uma. Njia mojawapo ya kufanya hivi ni

Kuelimisha na kuhimiza uma kuwa na uangalifu katika matumizi ya bidhaa na raslimali ili kupunguza

uzalishaji wa taka. Matumizi ya bidhaa kwa njia ya ubadhirifu huwa chanzo cha uzalishaji wa taka kwa wingi. Kwa mfano, maji ni raslimali ambayo imeendelea kutumiwa kwa ubadhirifu na hiyo huzalisha maji taka kwa wingi. Raslimali hii inaweza ikatumiwa kwa nia endelevu. Kwa mfano, badala ya kutumia bafu ya manyonyu kuogea, mtu anaweza kutumia maji ya karai.

Watu wengi huchukulia taka kuwa kitu kisicho na manufaa yoyote. Hawajui kuwa kwa kutumia teknolojia endelevu, taka nyingi zinaweza zikageuzwa na kuwa na manufaa mengi. Vijana wadogo sehemu za mashambani wanahitaji pongezi kwa kuwa na utambuzi na mifuko ya sandarusi kutengenezea mipira wanayoitumia kuchezea. Hii ni teknolojia endelevu ambapo taka hugeuzwa na kuwa na manufaa.

Baadhi ya wananchi wenye ubunifu nao wameanzisha miradi ya kuzoa takataka kutoka majumbani mwa watu kwa ada. Kisha huzipeleka taka hizi kule zitakako badilishwa ili ziwe bidhaa za plastiki kama matangi, mitungi, sapatu na champali. Taka hizi huwa malighafi ya kutengenezea bidhaa nyingine.

Taka za chupa na chuma nazo huuzwa katika viwanda vinavyozigeuza kuwa na manufaa tena. Taka za karatasi hutumiwa kutengenezea bidhaa kama vitabu, katoni, shashi za chooni na magazeti.

Taka zinaweza pia kugeuzwa kuwa zenye faida kuzitumia kufanyia mboji. Ni muhimu kutambua kuwa si kila aina ya taka inaweza kutumiwa hapa. Taka zinazoweza kufanyiwa mboji ni zile ambazo huoza kwa haraka kama vile mabaki ya vyakula, mboga na matunda. Kwa sadfa, hizi ndizo taka zinazozalishwa zaidi siku hizi na hasa sehemu za mijini na katika maeneo ya biashara kama mikahawa na hospitali.

Mtu akiwa na nafasi anaweza kuchimba shimo ambalo atafukia taka hizi ili kutengeneza mbolea.

Hii ni njia isiyodhuru mazingira na yenye manufaa kemkem. Kwanza, hugeuza taka ambayo inaweza kuwahatari na

kuifanya iwe yenye manufaa kwa hivyo hutatua matatizo ya kiafya yanayoweza kutokana na mirundiko ya taka. Mchanga nao hufaidika kupata virutubishi. Mbolea kama hii inaweza ikatumika kukuzia mboga au maua katika bustani.

Maji taka, hasa yanayotumika kuoshea vyombo, nayo yanaweza kutumika kunyunyizia mashamba madogo ya mboga au bustani za maua. Maji taka haya yanahitaji kutayarishiwa njia mahususi ya kuyaelekeza katika mashamba haya baada ya kutumiwa.

Aghalabu watu wengi wana mazoea ya kuchoma taka. Ni kawaida kupata matanuri ya kuchomea taka katika baadhi ya mitaa, shule na hospitali. Badala ya kupoteza moto huu bure bilashi, inawezekana pakawekwa baridi kubwa au tangi la chuma ambalo litatumia moto huo kuchemsha maji. Maji haya yanaweza yakatumiwa katika shughuli za nyumbani.

Hata hivyo, ni muhimu kukumbuka kuwa kuna baadhi ya taka ambazo ni hatari na huenda zisigeuzwe ili kutumika kwa njia yenye faida. Taka hizi ni kama vile mikebe au vifaa vingine vyenye kubeba sumu au dawa hatari. Ni bora kuvitupa vifaa hivi katika mashimo marefu au vyoo vya mashimo.

Kwa vyovyote vile, si jambo muhali kwa watu popote wanapoishi kulinda siha yao pamoja na kutunza mazingira. Ulinzi na utunzi huu huhitaji uangalifu mkubwa katika utupaji taka.

Maswali

- a. Bila kupoteza maana iliyokusudiwa, fupisha aya za kwanza tatu. (maneno 70)
 - b. Kwa kutumia maneno yasiyozidi 80, eleza manufaa ya taka kwa waja kisha madhara yake.
3. **MATUMIZI YA LUGHA.**
- a. Taja na utofautishe sauti sighthuna za ufizi (alama 2)
 - b. Taja ala za kutamkia zinazotumiwa kuelezea sifa za irabu yoyote ile. (alama 2)
 - c. Andika neno lenye muundo ufuatao wa vitamkwa. (alama 2)
Kipasuo si ghuna cha mdomo + irabu ya mbele tandazwa + nazali ya mdomo + irabu ya kati tandazwa.
 - d. Fafanua tofauti iliyopo kati ya kiambishi na mofimu. (alama 2)
 - e. Tunga sentensi ukionyesha matumizi ya vitenzi vya silabi moja katika jinsi ya kutendesha.
 - i. La
 - ii. Nywa
 - iii. Fa
 - f. Onyesha matumizi ya kiambishi ki katika sentensi ifuatayo. (alama 2)
Salim atakupikia chakula kitamu kisha upeleke kule chumbani.
 - g. Onyesha sauti mwambatano kwenye maneno yafuatayo. ($\frac{1}{2} \times 4 = 2$)
 - i. Mandhari
 - ii. Kunywa
 - iii. Vushwa
 - iv. Changamka
 - h. Huku ukitoa mifano miwili, fafanua miundo ya majina katika ngeli ya LI-YA. (alama 3)
 - i. Kanusha katika wingi. (alama 1)
Uliko ndiko kuliko navyo.
 - j. Tumia kihusishi katika kwenye sentensi kuonyesha : (alama 2)
 - i) Mahali
 - ii) Hali
 - k. Bainisha vitate katika sentensi ifuatayo na ueleze maana yazo. (alama 2)
Nyumba hio itahamwa na mbwa aliye na watoto wanaoamwa.
 - l. Akifisha sentensi ifuatayo kuonyesha usemi halisi. (alama 2)
hewala amefaulu katika mtihani wake
 - m. Changanua vipashio vya kisarufi katika kiarifa cha sentensi ifuatayo : (alama 2)
Wanasagamoyo hawakupendana
 - n. Tunga sentensi na ubainishe namna mbili za uamilifu wa kundi nomino. (alama 2)
 - o. Andika sentensi ifuatayo katika wakati ujao hali timilifu. (alama 2)
Mama huwafulia watu nguo zao

- p. Fafanua maana ya kirai, kisha utunge sentensi sahihi ambayo haina nomino kuonyesha kirai nomino.
- q. Changanua sentensi ifuatayo kwa njia ya matawi. (alama 4)
Yule abiria aliyejeruhiwa vibaya alipelekwa hospitali kisha jamaa zake wakaarifiwa
- r. Andika kinyume. (alama 1)
Sufuria iliyoinjikwa mekoni ni chafu.
- s. Sahihisha kwa kutumia kirejeshi cha mazoea. (alama 1)
Kambarau ambao iliyoundwa vyema haitatizi.
4. **ISIMU JAMII (ALAMA 10)**
- a. Ukiwa mkaguzi mwalikwa katika mashindano ya Kiswahili, fafaua na kueleza mambo yanayochangia wanafunzi kufanya makosa ya kisarufi na ya kimatamshi katika lugha ya Kiswahili.
- b. Eleza umuhimu wa Isimu Jamii. (alama 5)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

FASIHI

SEHEMU A : RIWAYA

KEN WALIBORA : KIDAGAA KIMEMWOZEA

LAZIMA.

1.ukazae watotowakaikomboe Tomoko toka kwa mkoloni mweusi.
 - a. Eleza muktadha wa maneno haya. (alama 4)
 - b. Eleza umuhimu wa msemewa. (alama 4)
 - c. Uwajibikaji ni maudhui yaliyodokezwa katika dondoo hili. Thibitisha jinsi mwandishi wa riwaya ya Kidagaa kimemwozea alivyofanikisha maudhui haya ya uwajibikaji. (alama 12)

SEHEMU B : TAMTHILIA

Puline Kea : Kigogo

Tibu swali la 2 au 3

2. Tusiwaruhusu watu wachache waliojazwa kasumba....kuturejeshahatuwezi kukubali kutawaliwa kidhalimu tena.
 - a. Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
 - b. Kwa kumrejelea mzungumzaji wa maneno haya, bainisha unafiki katika kauli hii. (alama 16)
3. Eleza jinsi mbinu ya taharuki ilivyotumika kufanikisha maudhui katika tamthilia ya kigogo. (ala 20)

SEHEMU C : HADITHI FUPI

Jibu swali la 4 au 5.

Eunice Kimaliro : Mtihani wa Maisha.

4. —...limuradi mawazo yanamwadhibu sasa”
 - a. Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
 - b. Fafanua sifa za anayerejelewa katika dondoo hili. (alama 6)
 - c. Onyesha mawazo yanayomwadhibu anayerejelewa na dondoo hili. (alama 10)

Alfa Chokocho : Tulipokutana tena

5. a. —Mamangu siku ile aliniamsha mapema
 - i) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
 - ii) Tathmini umuhimu wa usimulizi wa mzungumzaji katika kuendeleza dhamira ya hadithi hii. (a 8)
- b. Onyesha jinsi mashaka linavyomwafiki mhusika mwenyewe katika hadithi ya —Ndoto ya Mashaka” (alama 8)

SEHEMU D : FASIHI SIMULIZI

6. a. Huku ukitoa hoja sita linganisha aina mbili kuu za fasihi. (alama 6)
- b. Jadili vipengele sita vya kuzingatia katika uchanganuzi wa hadithi. (alama 6)
- c. Jadili sifa mbili za vitanza ndimi kwa kurejelea sauti. (alama 2)
- d. Tambua istuiatu zinzotokana na maelezo haya.
 - i. Msimulizi wa fasihi simulizi anaitwaje kwa jumla? (alama 1)
 - ii. Shujaa katika mighani pia anaweza kuitwa nani? (alama 1)
 - iii. Sherehe za kitamaduni ambazo hufungwa na jamii katika kipindi fulani maalum huitwaje? (alama 1)
 - iv. Mavazi au vifaa vinavyotumiwa na wasanii kuakisi hali halisi ya mambo wakati wa kuwasilisha fasihi huitwaje? (alama 1)
 - v. Mtambaji wa hadithi hutumia ujuzi gani anapoibadilisha hadithi yake moja kwa moja mbele ya hadhira bila kuathiri usimulizi wake? (alama 1)
 - vi. Wanaosimuliwa ili kuonyesha kazi ya fasihi simulizi hupewa jina hili. (alama 1)

7. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

1. Wakati tunywapo chai hapa upenuni,
Na kuwatazama watoto wetu
Wakicheza bembea kwa furaha.
Tujue kamba ya bembea yetu imeshalika
Na bado kidogo tutaporomoka
2. Kulikuwa na wakati ulinisukuma juu
Nikaenda zaidi ya nusu duara
Kulikuwa na wakati nilikudaka
Ulipokaribia kuanguka
Na kulikuwa na wakati tulibebana kwa zamu
Mmoja wima akisukuma mwingine amekaa
3. Wakati huo, japo tulipaa mbele na nyuma
Tulicheka kwa matumaini yaliyotiwa chumvi
Na kisha tukaongozana jikoni kupika chajio
Ilikuwa adhuhuri yetu
4. Sasa tukisubiri ndoto tusizoweza kuzitekeleza tena
Tumalizie machicha ya chai yetu ya jioni
Bila ya kutematema na kwa tabasamu
Na baada ya hapo tujilambe utamu utamu.
Uliobakia kwenye midomo yetu
5. Tukikumbuka siku ilee ya kwanza
Tulipokutana jioni chini ya mwembe
Tukitafuta tawi zuri gumu
La kufunga bembea yetu
Naye mbwa simba akisubiri
6. Lakini kabla hatujaondoka kimya kimya
Kukamilisha nusu duara iliyobaki
Tuhakikishe vikombe vyetu ni safi. (E. Kezilahabi)

MASWALI

- a. Fafanua maana ya kijuujuu na maana ya kitamathali ya shairi hili. (alama 4)
 - b. Bainisha matumizi ya vipengele vifuatavyo katika shairi. (alama 6)
 - i. Usimulizi.
 - ii. Usambamba.
 - iii. Taswira
 - c. Tambulisha mzungumzaji (nafsi neni) katika shairi hili. (alama 2)
 - d. Fafanua toni ya shairi hili. (alama 2)
 - e. Eleza maana ya mshororo —Tuhakikishe vikombe vyetu ni safi.” (alama 2)
 - f. Changanua muundo wa shairi hili. (alama 4)
8. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Tuunganeni vijana, ili tugawane kazi,
Wazee nguvu hatuna, mazito hatuyawezi,

Bora kubadilisha, nanyi vichanga vizazi.

Sisi tulijulikana, miaka iliyopita,
Tulipokuwa vijana, wenye siha na mafuta.
Vikali tulipambana, kuguru mawanda ya vita.

Tulipigana kiume, kuwang'oa walowezi,
Mikuki yetu na sime, ilichimba yao mizizi
Ikawabidi wahame, kugura yetu makazi.

Ni kazi itambueni, tuliyoyafanya wahenga,
Nchi tumeiauni, tokana na kubwa janga,
Sasa vijana linden, na wazee twaijenga.

Mjitolee maisha, kuilinda kwa adabu.
Muize kuibadilisha, japo mupewe dhahabu,
Wazee tutawalisha, kama ilivyo wajibu.

Toka pwani hadi bara, vijana nchi linden
Tokeni muwe imara, hasa humo mipakani,
Ajaribuye kupora, vijana mchafueni.

Onyesheni uzalendo, washtuke vibaraka
Muonyeshe kwa vitendo, na nia zilosafika
Mujivue na mwenendo, tamaa ya madaraka

Twawahusia wazee, wakongwe wenye ujuzi,
Kabisa msilegee, kuridhia upuzi
Mtu asiwachezee, katika yetu makazi.

MASWALI

- a. Eleza dhamira ya mtunzi wa shairi hili.
- b. Bainisha nafsi neni na nafsi nenewa katika shairi hili.
- c. Eleza bahari zozote tatu kwa shairi hili.
- d. Andik ubeti wa tatu kwa lugha nathari.
- e. Huku ukitoa mifano, onyesha aina mbili za uhuru wa kishairi uliotumiwa katika shairi hili.
- f. Eleza maana ya maneno yafuatayo kulingana na namna yaliyotumika katika shairi.
 - i. Walowezi
 - ii. Tumeiauni.
- g. Pendekeza anwani mwafaka katika shairi hili.

KANGEMA KISWAHILI

Karatasi ya Kwanza
(INSHA)

1. LAZIMA

- Umepata nafasi ya kumhoji Msimamizi mkuu wa Baraza la Mitihani nchini, kuhusu athari za wizi wa mtihani wa Kitaifa katika shule za Sekondari. Andika mahojiano haya.
- Pendekeza njia za kukabiliana na ongezeko la visa vya utovu wa maadili miongoni mwa vijana katika jamii.
- Andika kisa kinachooana na methali mchelea mwana kulia hulia mwenyewe.
- Tunga kisa kinachomalizika kwa maneno haya.
... hapo ndipo iliponipambazukia kuwa nilikuwa naogelea baharini pekee kinyume na wenzangu wote.

KANGEMA

Karatasi ya Pili

(Ufahamu, ufupisho, matumizi ya lugha na Isimujamii)

A. UFAHAMU (alama 15)

Soma ufahamu unaofuata kisha ujibu maswali yanayofuata

Macho ya Abdul yalipigwa na mwali mkali wa jua la asubuhi. Ilikuwa ndiyo mara yake ya kwanza kuuona mwanga halisi wa ombwe lijiitalo dunia tangu alipohukumiwa kifungo gerezeni. Punde tu komeo la mlango wa seli lilipofunguliwa, ilimlazimu Abdul ayafumbe macho kabla ya kuyafumbua tena taratibu ili yazoe mabadiliko yake.

Ilikuwa ndiyo siku ya Abdul ya kuachiliwa huru kutoka kwenye kifungo kirefu kilichoyapa macho yake mazoea ya giza la kaburi mle gerezeni. Macho yake yalipokwishaizoea ile hali na kumhakikishia kuwa kila alichokuwa akikiona si kizuka ila uhalisia, alipiga hatua. Akatoka nje ya mlango wa seli, kisha kwa kutoamini, akageuka nyuma kulitazama tena lile pango alimokuwa ametikwa katika muda huo wote. Akayafikicha macho kwa kutoamini huku machozi yakimondoka asijue kama yalikuwa ya furaha au ya huzuni. Alipogeuka kuanza safari ya uhuru wake, macho yake yalikumbana na lango la gereza. Hapo, akasita kidogo, labda kuhakikisha kama kweli alikuwa huru. Bila shaka, hakuna askari wa gereza aliyemshikia bunduki au kumuamuru asimame. Walimtazama tu na kumpa tabasamu.

Taratibu, Abdul aliendelea kupiga hatua. Mhemko aliokuwa nao kutokana na hewa safi iliyompenya mapafuni uliufanya moyo wake upige kwa kasi. Ghafla, tabasamu ikapasua mashavuni pake. Akasita. Akaiinua pua yake iliyompa hakikisho kuwa uvundo na uozo wa seli haukuwa naye tena. Ingawa mwili wake uijjaa mabaka ya uchafu na matambara yaliyouficha uchi wake kuvunda, hilo halikumkera tena. Kwa hivyo, akatia tena tabasamu. Lake kuu lilikuwa shukrani kwa kuepuka yale madhila ya joto na rundo la wafungwa. Na kama hilo halikutosha, aligeuka tena ili sasa kuliangalia lile gereza. Bila kutarajia, alipiga magoti, akainua mikono kupiga dua, —Ew Mungu, niepushe na balaa nyingine.”

Safari ya Abdul kutoka katika majengo ya gereza ilikumbwa na mseto wa mawazo. Alipokuwa katika ujia uliomwelekeza katika barabara kuu, mambo mengi yalimpitikia mawazoni asipate jawabu. Hakujua kama wazazi wake walikuwa wangali. Hai, na kama walikuwa bado wanaishi katika nyumba ile ya kukodi kwa miaka hiyo kumi aliyokuwa jela, 'Je, nikiwakosa, nitaenda wapi? Nitaanzia wapi kuwatafuta?' Mawazo hayo yaliifungua mifereji ya machozi, kisha ile ya makamasi, Balagha hiyo ilimfikisha katika kituo cha magari ya uchukuzi kwa ule aliouona kuwa muda wa kufumba na kufumbua. Aliyafuta machozi yake haraka kwa kiganja kisha akaziba tundu la pua, tayari kupenga kamasi. Hata hivyo, kabla hajafanya hivyo, nafsi yake ilimtahadharisha kuwa hatua hiyo ingekatiza uhuru aliopewa kwa kuchafua mazingira. Kwa hivyo akaghairi. Akavuta ncha ya shati lake na kuitumia kama hankachifu kutimiza azma yake.

Hapo kituoni, matatu iliyokuwa mbele ilikuwa na watu wachache. Abdul akaingia na kukaa upande wa kioo ambapo tafakuri nyingi zilimjia. Akakumbuka jinsi kesi yake ilivyoendeshwa kinyume kabisa na ukweli na hukumu kutolewa kinyume cha haki. Mimi Abdul, mtoto twaa tangu kuzaliwa kwangu hata mdudu sijawahi kumponda kwa udole

wangu, ndiyo sasa nje kusingiziwa kuua mtu? Mungu wangu! Kwa nini dunia hii haina wema? Kwa nini wanaodaiwa kuwa wasomi hata wakapewa jukumu la kuwakilisha maslahi ya raia ndio wanaowadhulumu hao raia? Hivi, hata hukumu na tajriba yake aliamua kufuatilia zile porojo za wanaojiita majasusi? Angeahirisha hukumu yake ili kufanya uchunguzi zaidi, bila shaka nisingepata mapigo na dhuluma hizo zote. Kwa kweli, hii ni dunia ya mwenye nguvu mpishe! Abdul alijisemea.

Maswali

- a) Kwa nini Abdul alifungwa? (alama 2)
- b) Kwa kurejelea kifungu eleza mashaka katika asasi za kurekebisha tabia. (alama 4)
- c) Ni kinyume kipi kinachoonekana katika kifunga hiki? (alama 2)
- d) Ni mambo yapi yaliyomtia Abdul machugamachuga alipoachiliwa huru. (alama 3)
- e) Abdul anaelekea kuwa na hulka gani. Fafanua kwa kurejelea kifungu. (alama 2)
- f) Msamiati ufuatao una maana gani kwa mujibu wa kifungu hiki. (alama 2)
 - i) Ombwe
 - ii) Mhemko

2. MUHTASARI (alama 15)

Soma makala yafuatayo kisa ujibu maswali.

Swala la nidhamu ni nyeti sana ambalo lafaa kushughulikiwa ipasavyo ili mambo yawe shwari katika ulimwengu. Nidhamu inapodumlshwa basi maswala mengine huwa rahisi kutekeleza popote pale. Katika Biblia ni dhahiri kuwa Bwana Mungu aliumba mwanadamu kamilifu, Adamu, akamweka katika bustani ya Edeni ili atawale viumbe wengine. Mungu alimpa Adamu uhuru wa kula chochote alichotaka katika bustani ya Edeni lakini akamkataza kula matunda kutoka kwa mti uliokuwa katikati ya bustani hiyo. Baadaye Mungu akagundua kuwa Adamu alikuwa na kitwea cha ajabu kisha akaamua kuumba Hawa ili awe msaidizi wake. Bila shaka Adamu alifurahi kwa hatua hii. Hata hivyo, Hawa alindanganywa na shetani aliyekuja, kwa mfano wa nyoka, akala tunda walilokatazwa na Mungu na hatimaye akampelekea Adamu naye akala. Matokeo yalikuwa kwamba walijipata uchi kisha Mungu akakasirika nao na kuwafukuza kutoka kwa bustani na kuwapa adhabu.

Mwanamume aliambiwa kuwa angefanya kazi na kutokwa na jasho ili apate chakula. Mke naye aliambiwa kuwa kujifungua kungekuwa na uchungu mwingi. Naye nyoka akaambiwa atakuwa na uadui mkubwa kati yake na mwanadamu na angekuwa akifa kwa kugongwa kwenye kichwa. Hata hivyo Mungu hakuwatekeleza wanadamu kabisa. Bwana Mungu alimtuma Yesu akafa mtini ili kila amwaminiye asije akaangamia, bali aweze kupata uzima wa milele. Ni dhahiri kuwa Mungu alikosewa sana na wanadamu aliowaumba lakini hakuwatupa kabisa bali aliwajalia nafasi nyingine ya kuwa wana wake. Ikiwa Mungu alifanya haya, sembuse sisi binadamu?

Kila mwanadamu hukosea na ni vyema njia mwafaka zifuatwe katika kutekeleza adhabu ili anayeadhibiwa aweze kubadilika na kuona makosa yake. Adhabu inapotelewa ni vyema kwanza kuchunguza cha kitendo. Sababu zinazopelekea kutendeka kwa kitendo hicho, dhamira ya mtendaji na athari za kitendo husika, Baada ya haya. mhusika atakuwa katika hali bora ya kutekeleza adhabu.

Katika nchi yetu kwa mfano, adhabu hutolewa katika asasi mbalimbali kama vile shule, vyuo, ndoa kanisa msikiti miongoni mwa asasi nyingine. Katika ndoa kwa mfano, mke anapokosea mumewe adhabu lazima iambatane na sera za kijamii na kimataifa. Kwa mfano, swala la kuwapiga wanawake au wanaume katika ndoa halifai kabisa katika ndoa yoyote hata kama mtu amefanya kosa gani! Kuna njia mwafaka za kuleta masikilizano katika ndoa kama vile kushauriana, kuomba ushauri, nasaha au pia kwenda kanisani. Pia mambo yamezidi sana ambapo wanawake wakidhulumiwa wanaishia kuwaumiza waume zao sana au hata kuwaua! Swali ni je, ukiua mtu umesuluhisha tatizo lolote? Adhabu yoyote lazima iambatane na uzito wa kosa na pia athari zake kwa mhusika lazima zichunguzwe kabla ya adhabu yenyewe kutolewa.

Maswali

- a) Fupisha aya mbili za kwanza. (maneno 60 - 80) (alama 10, moja ya utiririko)

b) Fupisha aya ya tatu.

(alama 5, Moja ya utiririko)

3. SARUFI NA MATUMIZI YA LUGHA. (alama 40)

a) Andika sifa zozote mbili za sauti zifuatazo. (alama 2)

i) /u/

ii) /ch/

b) Tenga silabi katika maneno yafuatayo kisha uandike muundo wake. (alama 2)

i) igwa

ii) oa

c) Andika upya sentensi kwa kutumia 'O' rejeshi tamati. (alama 2)

Gari lililoanguka si lile unalolizungumzia.

d) Unda nomino kutokana na kivumishi kifuatacho. (alama 1)

Tepetevu.

e) Badilisha katika usemi wa taarifa. (alama 3)

Afisa wa usalama alisema kuwa wangemsaidia ikiwa angeshirikiana nao.

f) Pambanua sentensi ifuatayo kwa kielelezo cha Vishale. (alama 4)

Letu lililopaliliwa limetuletea mazao wengi.

g) Ainisha virai vyovyote vitatu. (alama 3)

Mwanafunzi yule mtoro hpenda kutembea katikati ya barabara kila wakati.

h) Tunga sentensi moja kutofautisha vitate vifuavyo: (alama 2)

i) Chaka

ii) Shaka

j) Andika sentensi ifuatayo katika wakati ujao, hali timilifu. (alama 2)

Mwanafunzi aliandika insha nzuri.

k) Andika sentensi hii katika udogo wingi. (alama 2)

Mtoto amefunga mlango wa nyumba yao.

l) Onyesha matumizi mawili ya alama ya vifungo katika sentensi. (alama 2)

m) Eleza maana ya kishazi. (alama 1)

n) Nyambua vitenzi vifuatavyo kama ulivyoelekezwa. (alama 2)

i) Suka (kauli ya kutendata)

ii) Pa (kauli ya kutendeka)

o) Onyesha yambwa na chagizo katika sentensi ifuatayo. Babu alijengewa nyumba kwa mawe na Juma. (alama 3)

p) Andika sentensi ifuatayo upya kwa kufuata maagizo uliyopewa. (alama 2)

Mzazi alishangilia matokeo ya mwana.

(Anza: Mwana . . .)

q) Eleza maana mbili za sentensi ifuatayo. (alama 2)

Mama aliniletea Kanga.

r) Yakinisha. (alama 2)

Usiponiita sitaandamana nawe.

s) Ainisha kitenzi katika sentensi ifuatayo. (alama 1)

Mgeni amewasili leo.

4. ISIMU JAMII.

1. Tofautisha kati ya uwili lugha na wingi lugha. (alama 4)

2. Taja sababu sita zinazosababisha watu kubadili na kuchanganya ndimi. (alama 6)

**KANGEMA
KARATASI YA TATU
FASIHI**

1. SEHEMU YA 'A'

RIWAYA:

Kidagaa Kimemwozea ; Ken Walibora

1. "Ahaa. Kusema kweli Afrika imepiga hatua kubwa za kimaendeleo baada ya uhuru."
a) Fafanua muktadha wa maneno haya. (alama 4)
b) Onyesha kinyume katika usemi huu. (alama 10)
c) Jadili sifa sita za msemaji wa maneno haya. (alama 6)

SEHEMU YA B

TAMTHILIA:

2. Tamthilia ya Kigogo ni taswira kamili ya matatizo yanayokumba mataifa mengi barani Afrika. Fafanua ukirejelea Tamthilia nzima. (alama 20)

SEHEMU YA C

HADITHI FUPI

Tumbo lililoshiha na Hadithi nyingine

Jibu swali la 4 au la 5

3. "Penzi lenu na nani? . . . Mgomba changaraweni haupandwi ukamea. Potelea mbali mkate wee!"
a) Eleza muktadha wa dondoo hii. (alama 4)
b) Taja naufafanue mbinu mbili za lugha zilizotumiwa katika dondoo hili. (alama 4)
c) Onyesha vile maudhui ya utabaka yanavyo jitokeza katika hadithi nzima. (alama 6)
d) Eleza sifa sita za mzugumzaji kwenye dondoo. (alama 6)
AU
4. Ilikuwa kama vile katia saini ya kutiwa kitanzi bila ya kutambua vipengele vya sheria za utiaji huo wa kitanzi.
a) Fafanua tamathali mbili zilizotumika katika dondoo. (alama 4)
b) Jadili vipengele vitano vya sheria zinazorejelewa katika hadithi nzima. (alama 10)
c) Onyesha dhiki iliyompata mrejelewa kwa kukosa kivitambua vipengele hivyo. (alama 6)

SEHEMU YA D:

USHAIRI

Jibu swali la 6 au la 7

6. Soma shairi lifautalo kisha ujibu maswali.

Daima alfajiri na mapema
Hunipitia na jembe na kotama
Katika njia iendayo kondeni
Kama walivyofanya babuze zamani;
Nimuonapo huwa anatabasamu
Kama mtu aliye na kubwa hamu
Kushika mpini na kutokwa jasho
Hi kujikimu kupata malisho.

Anapotembea anasikiliza

Videge vya anga vinavyotumbuiza

Utadhani huwa vimemngojea
Kwa usiku kucha kuja kumwimbia;
Pia pepo baridi kumpepea
Rihi ya maua zikimletea
N ao umande kumbusu miguu;
Na miti yotehujipinda migongo
kumpapasa, kumtoa matongo;
Na yeye kuendelea kwa furaha
kuliko yeyote ninayemjua
Akichekelea ha ha ha ha ha ha ...

Na mimi kubaki kujiuliza
Kuna siri gani inayomliwaza?
Au ni kujua aukutojua?
Furaha ya mtu ni furaha gani
katika dunia inayomhini?
Ukali wa jua wamnyima zao
Soko la dunia lamkaba koo;
Dini za kudhani zamsonga roho
Ayalimia matumbo ya waroho;
Kuna jambo gani linamridhisha?
Kama si kujua ni kutokujua
Laiti angalijua, laiti angalijua!

- a) Eleza hali ya mzungumziwa katika shairi hili. (alama 4)
b) Huku ukitoa mifano, onyesha aina **mbili** za uhuru wa kishairi uiotumiwa katika shairi hili. (alama 2)
c) Fafanua aina **tatu** za taswira ukirjelea ubeti wa pili. (alama 3)
d) Eleza umuhimu wa maswali ya balagha katika shairi hili. (alama 2)
e) Bainisha vipengele vifuatayo vya kimtindo katika shairi hili: (alama 3)
i) tashisi
ii) kinaya
iii) tashbihi
f) Eleza toni ya shairi hili. (alama 2)
g) Bainisha nafsini katika shairi hili. (alama 1)
h) Changanua muundo wa shairi hili. (alama 3)

AU

7. **Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali yatakayofuata.**

Leo kitaka nifike, natamani, ila wauma mwili
Kwa kazi nihusike, samahani, unahiliki mwili
Napenda nihesabike, makundini, ila huwezi mwili.

Vitisho pamwe kelele, ninavicha, kwa nafsi na mwili
Ha ugonjwa utimile, umechacha, na kuudhili mwili
Msikose simile, magalacha, si gurudumu mwili.

Vingekuwepo viraka, kuutia, ngeushuruti mwili
Kifundi kivipachika, kuingia, hata kuridhi mwili
Upya ukaungilika, kuvutia, roho na wake mwili.

Lakini kamwe haiwi, kuvipata, vipande vyake mwili
Sihofu kupata mawi, sitajuta, kupigania mwili.

Hata kufutwa sikawi, nitakita, kidete nao mwili.

Kazi ninaithamini, ni hakika, akilini na mwili
Ila kamwe siamini, kusagika, damu, jasho na mwili
Uwele hususani, kioneka. nzuvu hitishi mwili.

- a) Eleza dhamira ya mtunzi wa shairi hili. (alama 4)
- b) Fafanua mbinu **nne** za lugha zilizotumiwa katika shairi hili. (alama 8)
- c) Eleza toni ya shairi hili. (alama 2)
- d) Ni nani anayezungumziwa na nafsineni katika shairi hili? (alama 1)
- e) Eleza bahari ya shairi hili kwa kurejelea vipande. (alama 2)
- f) Andika ubeti wa mwisho kwa lugha ya nathari. (alama 3)

SEHEMU YA E:

FASIHI SIMULIZI

- 8. a) Eleza maana ya maigizo katika fasihi simulizi. (alama 2)
- b) Tofautisha aina mbili kuu za maigizo. (alama 4)
- c) Kwa kutoa hoja sita, eleza umuhimu wa maigizo katika jamii. (alama 6)
- d) Kwa kutoa mifano mitatu, onyesha jinsi misimu huzuka. (alama 3)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

KIGUMO

101/1

KARATASI YA 1

INSHA

1. Lazima

- Wewe ni katibu mkuu wa wizara ya kilimo. Mmefanya mkutano wa kuzungumzia mikakati ya kupambana na baa la njaa nchini. Katika mkutano wenu, katibu mkuu wa chama cha msalaba mwekundu amealikwa. Andika kumbukumbu za mkutano huo.
- Kugatuliwa kwa huduma za matibabu kutoka serikali kuu kumeleta maumivu kuliko tiba kwa wananchi. Jadili
- Tunga kisa kinachobainisha maana ya methali: Mbaazi ukikosa kuzaa husingizia jua.
- Nilikuwa natazama Runinga ya Tupashe Habari, mara nikaona picha ya mtu ambaye nilimfahamu... Endeleza

KIGUMO

KIDATO CHA NNE

MTIHANI WA MWISHO WA MUHULA WA PILI

SEHEMU YA A : UFAHAMU (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Nchi nyingi duniani zimetia sahihi mkataba wa Umoja wa Mataifa kuhusu haki za watoto. Haki hizi ni pamoja na uhai, lishe bora inayotosha na makazi bora yaliyo salama. Hali kadhalika, kila mtoto ana haki ya kupata elimu. Elimu inastahili kutolewa bure, iwe inayofaa na inayopatikana kwa urahisi. Isitoshe, mtoto hastahili kupigwa, kudunishwa, wala kubaguliwa kwa namna yoyote ile; iwe kitabaka, kirangi, kijinsia au vinginevyo. Mtoto hapaswi kufanya kazi za kiutumwa, nzito na za kushurutishwa. Vilevile, mtoto ana haki ya kutunzwa na kulindwa dhidi ya hali yoyote inayoweza kumhatarisha. Fauka ya haya, mtoto anastahili kushirikishwa katika kufanya maamuzi yanayoweza kumwathiri maishani. Pia mtoto ana haki ya kupata huduma za afya, mahitaji maalum na habari kuhusu masuala mbalimbali. Pamoja na hayo, mtoto anastahili kupendwa na kuheshimiwa kimawazo na kihisia.

Haki za watoto zinatakiwa kulindwa na kila mwanajamii, serikali na wazazi wakiwa katika mstari wa mbele. Hii ndiyo sababuserikali za mataifa mengi zimeshiikisha haki hizi katika katiba na sheria za nchi husika. Yeyote anayezikiuka anapaswa kuadhibiwa kwa mujibu wa sheria. Walakini, haki hizi bado zinakiukwa. Watoto wengi kote duniani bado wananyimwa haki zao. Kuna watoto ambao hawajawahi hata kupata kibanda cha kuweka ubavu. Wengi hawa

wamejipata wakiselelea kwenye mitaa na hata majaa ya miji na vijiji ambako hulazimika kupitisha usiku hata katika majira ya kipupwe na masika! Wengine hawapati chakula; licha ya kuwa wanatakiwa kupata chakula chenye lishe bora. Kwao kutarajia mlo awamu tatu kwa siku ni njozi; kwani hata awamu moja ni adimu kupata! La kusikitisha ni kwamaba wale wanaotarajiwa kuwa vigogo wa kuzilinda haki hizi ndio wanaongoza katika kupalilia ukiukaji wazo. Kila siku tunaskia na kushuhudia visa vya watoto kupigwa, kushinikizwa kufanya kazi za sulubu kipunda, kunyanyaswa kijinsia, kuishi katika mazingira hatari na hata kuuawa. Baadhi ya wanaohusika na vitendo hivi hasi huwa wazazi au jamaa wa karibu kama vile wajomba, shangazi au wahudumu wa nyumbani.

Madhila yanayowapata watoto hayaonekani tu katika mazingira ya nyumbani. Mateso huvuka mipaka na kufikia ngazi ya kimataifa. Watoto wengi katika mataifa yenye fujo na ghasia hutekwa na kutumikishwa vitani. Linalokata maini ni kwamba baadhi ya viongozi katika mataifa haya hawafanyi lolote kuwanusuru. Lao huwa kuwatazama watoto wanaotakiwa kuwalinda wakigeuzwa kuwa mababe na kuua na kuuana. Watoto hawa huvishwa magwanda amabayo mili yao miinyonge haiwezi kuyahimili. Pia hulazimika kuvaa mabuti ya kijeshi ambayo huwa nanga kwao kubeba, licha ya bunduki zinazokaribia kuwazidi uzani.

Mojawapo ya mambo ambayo viongozi nchini humu walilenga shabaha kuyafikia baada ya kujinyakulia uhuru ni elimu kwa wote. Hata hivyo, hii imekuwa kama ndoto isiyotabirika katika baadhi ya janibu. Ni kweli kwamba sera ya elimu bila malipo katika shule za msingi nchini humu inaendelea kutekelezwa. Hata hivyo, asilimia ya watoto na hata watu wazima wasiojua kusoma na kuandika ingali kubwa. Jukwaa la vijiji nchini humu na hata katika mataifa mengine ya ulimwengu wa tatu limesheheni idadi kubwa ya watoto wasioenda shuleni. Kichocheo kikuu cha hali hii ni kwamba wazazi na walezi wamejipata katika lindi la ufukara uliokithiri. Hata wanapojitahidi kujinyanyua na kujikuna

wajipatapo kuyakidhi mahitaji ya kielimu ya wanao, wao hujipata wakitapatapa katika kinamasi hicho hicho cha ulitima. Matokeo ni kwamba watoto wa matajiri wanaendelea kuelimka huku wa maskini wakibakia kwenye kiza cha ujinga. Wanaongangania kuwepo kwa elimu bila malipo ni kama kwamba ni waota ndoto mchana.

Hali ilivyo sasa hivi inadaidai kuwa mimi na wewe tufanye hima tuungane mikono na kutafuta suluhisho la kudumu kuhusu utekelezaji wa haki za watoto. Twapaswa kuhimiza serikali zetu kufanya kila ziwezavyo kuhakikisha kuwa watoto wote wako shuleni. Nasi tushirikiane kutoa huduma kwa watoto na kukomesha dhuluma, mateso na dhiki kwao. Haitoshi kupeleka miswada bungeni kuhusu haki za watoto na kupitisha kuwa sheria. Twastahili kubadilisha misimamo yetu kuhusu haki hizi na kuzilinda kwa dhati.

MASWALI

- (a) Huku ukitoa mifano minne, eleza hali ya kinyume inayojitokeleza katika aya ya pili. (al 4)
- (b) Eleza namna hali ya usalama inavyoathiri utekelezaji wa haki za watoto kwa mujibu wa kifungu. (al 3)
- (c) Kwa kurejelea aya ya nne, onyesha mchango wa serikali katika kuwajibikia haki za watoto. (al 3)
- (d) "wanaong'ang'ania kuwepo kwa elimu bila malipo ni kana kwamba ni waota ndoto mchana," thibitisha kauli hii kwa kurejelea kifungu. (al 2)
- (e) Eleza maana ya msamiati ufuatao kama ulivyotumika katika taarifa. (al 3)
- (i) vigogo
- (ii) huwa nanga kwao
- (iii) kujikuna wajipatapo

SEHEMU YA B: UFUPISHO (Alama 15)

Kwa kawaida, binadamu huishi kwa kutangamana na binadamu wenzake. Katika kutangamana huku, watu huathiriwa kitabia, kifikiria, kimavazi na kimaisha kwa jumla. Watu wote katika jamii wana uwezo wa kuathiri na kuathiriwa na wenzao wa umri mmoja. Hata hivyo, walio katika hatari ya kuathiriwa Zaidi na mahirimu wao ni vijana. Hali hii ya kuathiriana huitwa shinikizo-rika au shinikizo-marika. Vijana huaminiana na kuthaminiana sana. Kwa sababu hiyo, ni rahisi sana kuingizwa katika mitego na wenzao. Isiaminiwe kuwa vijana pekee ndio wanaoathiriwa na shinikizo-rika. La hashu! Watu wazima pia huwafuata wenzao mithili ya bendera kufuata upepo. Mwenzake akinunua gari, yeye pia hukimbilia mkopo kununua gari la sampuli iyo hiyo bila kuwazia kima cha kibindo chake.

Wataalamu wa saikolojia husema kuwa kukabiliana na tatizo la shinikizo-rika si rahisi kwa sababu shinikizo-rika huleta mtafaruku wa kinafsi akilini mwa anayeathiriwa. Nafsi moja humshawishi kufuata wenzake huku nyingine ikimnashi kuandamana na upekee au ubinafsi wake. Shinikizo-rika huathiri sana mahitaji ya kisingi ya binadamu. Ikumbukwe kuwa mahitaji haya ya kimsingi ni ya kila mwanadamu, nayo ni kama vile kupata lishe, hewa safi, kupenda na kupendwa miongoni mwa mengine. Kila mtu hutaka kujihusisha na kundi la watu ambao watamfanya kuhisi kuthaminiwa na kukubalika. Kutokana na haja ya kutaka kukubalika, anayetaka kutambuliwa huridhia matakwa ya wenzake bila hata kuyawazia.

Shinikizo-rika hujitokeza kwa sura nyingi. Mathalani, vijana huwafanya wenzao kuona kuwa wana hatia wasipoafiki kutekeleza kama wanavyoshinikizwa. Kauli kama vile 'tulifikiri wewe ni mmoja wetu' au 'usiposhirikiana nasi utakuwa umetuvunja moyo' hutamalaki. Wanaokataa kushinikizwa hubezwa na kufanyiwa stihizai na wenzao na hata kutengwa. Vitisho hutolewa, wakati mwingine, na anayeshinikizwa akidinda, mabavu hutumika.

Ni muhimu kwa watu, hasa vijana, kufahamu kuwa shinikizo-rika lipo na wanapokabiliwa na tatizo hilo, watambue kuwa wana haki ya kusimama kidete kutetea msimamo wao dhidi ya wenzao. Kumbuka, baridi huwazizima kondoo kwa namna tofauti.

Kama njia moja ya kukabiliana na shinikizo-rika, wanao saikolojia wanapendekeza watu kujiamini na kuelewa kwamba wana haki ya kuwa tofauti na kuwa na upekee wao. Mtu anapojiamini na kushikilia msimamo wake, anaweza kujiepusha na madhara yatokanayo na shinikizo-rika. Asiyejiamini huwa mwepesi sana wa kuingizwa katika lindi la mashaka na wenzake.

MASWALI

- (a) Bila kupoteza maana, fupisha aya ya kwanza na ya pili kwa maneno (40) (alama 8,1 ya utiririko)
- (b) Fupisha mambo muhimu ambayo mwandishi amezingatia katika aya tatu za mwisho. (maneno 30) (alama 7, 1 ya mtiririko)

MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)

- a) Toa mifano miwili miwili ya (al.2)
i) Sauti ghuna ambazo ni vipasuo
ii) Sauti sighuna ambazo ni vikwamizo
- b) Onyehsa mofimu katika neno **Aliyemcha** (al.2)
- c) Andika sentensi yenye muundo ufuatao (al.2)
KN(W+V) + KT (t +RH)
- d) Tumia neno shirika kama nomino na kama kielezi katika kutunga sentensi moja (al.2)
- e) Kwa kutunga sentensi vumisha nomino nguruwe kwa kivumishi cha idadi bainifu. (al.1)
- f) Andika sentensi ifuatayo katika hali ya kutendewa (al.1)
Mtoto wa waziri amekufa
- g) Yakinisha sentensi ifuatayo katika wakati ujao hali timilifu wingi (al.2)
Msomi hakutuzwa siku hiyo
- h) Tunga sentensi moja inayobainisha maana mbili tofauti za neno chuma (al.2)
- i) Tambua kiima na aina za yambwa katika sentensi ifuatayo. (al.4)
Mwalimu mkuu hupigiwa nguo pasi na Maria
- j) Kwa kutumia mifano mwafaka fafania miundo yoyote miwili ya kirai nomino (al.2)
- k) Andika sentensi ifuatayo kwa wingi (al.2)
Mgeni huyo na mwingine walikula wali kwa uma
- l) Andika neno lenye silabi funge yenye muundo wa konsonanti moja (al.1)
- m) Badilisha sentensi ifuatayo iwe katika udogo wingi (al.2)
Ng'ombe wangu ana ndama mdogo
- n) Tunga sentensi zenye mipangilio ifuatayo; (al.4)
i) Kishazi tegemezi na kishazi huru
ii) Kishazi tegemezi na kishazi tegemezi
- o) Eleza matumizi ya ki katika sentensi ifuatayo: (al.3)
Nyamunga na kitoto wamekuwa wakila, wakiimba kikasuku
- p) Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia mchoro wa matawi. (al.4)
Mtoto wa mjomba alikuja kwetu nyumbani jana
- q) Andika kwa msembo wa taarifa. (al.2)
Yafaa tumwendee mama mkubwa ili atushauri juu ya jambo hili, 'Amina alipendekeza.
- r) Andika kinyume cha: (al.1)
Chakula hiki kitamu nitakimeza
- s) Tunga sentensi ukitumia v^wwakilishi vifuatavyo. (al.2)
i) Kiwakilishi nafsi huru
ii) Kiwakilishi nafsi kiambata

ISIMU JAMII (ALAMA 10)

- (a) Eleza sababu tano zilizochangia katika maenezi ya Kiswahili katika Afrika Mashariki kabla ya Uhuru. (al.5)
- (b) Eleza hatua tano ambazo zimesaidia kuikuzalugha ya Kiswahili baada ya Uhuru nchini Kenya. (al.5)

KISWAHILI
KARATASI YA 3
FASIHI

SEHEMU YA A: USHAIRI

1. Mbiu naipulizia, kwa wa hapa na wa ng'ambo,
 Kwani ngoja mesikia, inaumiza matumbo,
 Kwa upole sitafyoa, hata kama kwa kimo mbo,
 Yafaa jihadharia, maisha yas,ende kambo;
2. Maisha yas'ende kombo, kututoa yetu ari,
 Zingatia haya mambo, wetu walezi mukiri,
 Kuwa wana kwa viambo, huwa Baraka na kheri
 Watunzeni na maumbo, msijezusha hatari
3. Msijezusha hatari, na nyingi hizi zahana,
 Wazazi haya si siri, mawi mnayoandama
 Twaeleza kwa uzuri, matendoyo yatuuma.
 Watoto tunayo mori, mi lini mtajakoma?
4. Ni nani mtajakoma, na pombe ziso halali?
 Sio baba sio mama, mbona ny'hamtujali
 Mwafa ja nzi twasema, mwatuacha bila hali
 Hangaiko acha nyuma, kwani hamuoni hili?
5. Kwani hamuoni hili, kila mwapigana
 Nyumbanizo hatulali, jehanamu tumeona
 Mwatusumbua akili, twaumia tena sana
 Achene na ukatili, kwani upendo hamna,
6. Kwani upendo hamna, Kama mbwa mwatuchapa
 Mwatuchoma sisi wana, mioyetu yatupapa
 Pa kujificha hatuna, tumbaki tukitapa
 Maisha hamu hayana, timevunjwa na mifupa.
7. Tumevunjwa na mifupa, hata leo uke wetu,
 Mwatubaka na kuapa, kutung'ata nyi' majitu,
 Maisha hatujakopa, fahamu mkosa utu,
 Hayo makeke na pupa, mtakoma utukutu,
8. Mtakoma utukutu, na kutumia mikiki,
 Na tabia zenye kutu, tumechoka nay chuki,
 Hatutakubali katu, kutendewa yenya siki,
 Serikali fanya kitu, kwani nasi tuna haki.

Maswali

a) Eleza dhamira ya mtunzi wa shairi hili	(alama 2)
b) Fafanua tamathali nne za usemi zilizotumiwa katika shairi hili.	(alama 4)
c) Taja nafsi neni katika shairi hili.	(alama 1)
d) Eleza bahari nne zinazowakilishwa katika shairi hili.	(alama 4)
e) Andika ubeti wa nne kwa lugha nathari.	(alama 4)
f) Eleza maudhui matatu yanayojitokeza katika shairi hili.	(alama 3)
g) Huku ukitoa mfano taja mfano mmoja wa uhuru wa mshairi ambao umetumiwa katika shairi hili.	(alama 2)

SEHEMU YA B:

RIWAYA KIDAGAA KIMEMWOZEA K. WALIBORA

Jibu swali la 2 au la 3

2. —Duni imepasuka ufa mkubwa usiozibika alaa kulihali”
a) Eleza mbinu mbili za lugha zilizotumika.
b) Thibitisha ukweli kuwa dunia imepasuka ufa mkubwa usiozibika kwa kumulika matukio riwayani. (alama 12)
3. Uchochole umekithiri katika jamii anayotuchorea mwandishi. Thibitisha kauli hii kisha utambue chanzo chake. (Alama 20)

SEHEMU YA C: TAMTHILIA KIGOGO PAULINE KEA

Jibu swali la 4 au la 5

4. —Ooh tbi, miaka yaenda mbio sana, nayo sura yako inachujuka.....”
a) Weka dondoo hili katika muktadha wake. (alama 4)
b) Mhusika anayehusishwa na wimbo huu ana msimano gani wa kimapinduzi? (alama 8)
c) Taja sifa zozote nane za muhusika huyu (alama 8)
5. Tamthilia ya ‘Kigogo’ ni kioo cha uhalisia wa maisha ya jamii nyingi za kiafrika. Thibitisha. (alama 20)

SEHEMU YA D: HADITHI FUPI TUMBO LISILOSHIBA NA HADITHI NYINGINEZO

Jibu swali la 6 au la 7

6. —**Rsta twambie bwana!**”
a) Weka dondo katika muktadha (ala 4)
b) Taja mbinu zilizotumiwa na mwandishi katika dondoo hili (ala 2)
c) Ni kwa vipi mzungumziwa anamchukulia mwalimu mkuu kama hambe? (alama 4)
d) Je, mtihani wa maisha ni amwani faafu ya hadithi hii. (alama 10)
7. Jadili mashaka ya Mashaka katika hadithi ya —Ndoto ya Mashaka” (alama 20)

SEHEMU YA E: FASIHI SIMJULIZI

- 8.**
a) Fafanua mambo yanayochangia kubadilika kwa fasihi simulizi. (alama 10)
b) Eleza maana ya lakabu. (alama 2)
c) Sifa za lakabu ni zipi? (alama 4)
d) Kwa nini lakabu ni muhimu katika jamii. (alama 4)

Previous Score: _____	Examiner Marks:
---------------------------------	----------------------------

- Husemwa kisirisiri au waziwazi
- Huwa neno moja au fungu la maneno

- Huonyesha majigambo ya mhusika
- Ni jina la kijazanda / kiistiari (Simba mwenda pole)
- Hupendelewa hasa na wasanii zozote 4 x 1 = 4)

d) Umuhimu wa lakabu

- Hubainisha sifa ya mtu
- Hutumiwa kulinda hadhi ya mtu
- Humtambulisha mtu
- Hufcscha jina la mtu
- Huoyesha ubunifu
- Hudhihirisha weledi katika lugha husika.
- Hudhihaki hali Fulani.
- Hufikirisha
- Huhamasisha wengine kubuni lakabu zao.
- Hatambulisha kazi ya msanii. zozote 4 x 1 = 4

MURANGA SOUTH

102/1

KISWAHILI

KARATASI 1

INSHA

1. Wewe ni katibu wa Chama cha Mazingira katika kaunti yako. Mwandikie Waziri wa Mazingira mdahilishi/ barua pepe ukimwelezea madhara ya mafuriko na jinsi ya kutafuta suluhisho.
2. —Ebu bila malipo inafaida na hasara.” Jadili.
3. Tunga kisa kitakacho bainisha maana ya methali: Ajizi ni nyumba ya njaa.
4. Andika kisa kitakachomalizika kwa maneno yafuatayo:
.....Niliachwa kinywa wazi.
Haikuwahi kunipitia akilini kuwa binadamu anaweza kumtendea binadamu mwenzake jambo kama hilo.

MURANGA SOUTH

KISWAHILI

KARATASI YA 2

SARUFI NA MATUMIZI YA LUGHA

1. UFAHAMU (ALAMA 15)

Soma Kifungu kifuatacho kasha ujibu maswali yanayofuata.

Ripoti ya hivi punde iliyotolewa na taasisi ya Kitaifa kuhusu Takwimu (KNBS) kuhusu uharibifu wa chakula nchini ni ya kutamausha na kila hatua inapasa kuchukuliwa kukabiliana na hali hiyo. Kwa mujibu wa shirika hilo, chakula cha thamani ya shs 150 bilioni kiliharibika mwaka uliopita. Chakula hicho kiliharibika huku maelfu ya Wakenya wakikeketwa na makali ya njaa kutokana na kiangazi cha muda mrefu.

Tani 1.9 milioni za mahindi, ambacho ndicho chakula msingi cha Wakenya wengi, ziliozeana huku wadudu wakivamia takribani magunia milioni sita ya mahindi.

Kwa kweli hizi ni takwimu za kuhofisha au kutamausha. Kwamba, chakula kingi kiasi kinaweza kupotea kutokana na utepetevu wa idara za serikali zinazohusika na uhifadhi wa chakula ni uhalifu wa hali ya juu.

Kuna wale wanaohisi hali hii, ambapo chakula kinavunwa kasha kuachwa kuoza kutokana na ukosefu wa masoko au vifaa vya kutosha vya kuhifadhi chakula ni hujuma ya baadhi ya maafisa na viongozi kutaka kunufaika na masaibu ya raia maskini. Hii ni kwa sababu katika kipindi hicho ambapo kulikuzwa chakula kingi, shs 42 bilioni zilitumika kuagiza chakula, hasa mahindi kutoka nchi za nje. Hali haikuwa tofauti kwa vyakula vingine kama vile matoke na viazi. Kutokana na ukosefu wa maghala ya kutosha na yafaayo, wadudu hatari wa vifukusi huparamia chakula hicho na kuwaacha Wakenya maskini wakikabiliwa na makali ya njaa wasijue la kufanya.

Wakati umewadia kwa Wizara ya Kilimo, na hasa, shirika la Kitaifa la Uhifadhi wa nafaka na mazao(KCPB) kuweka mikakati kuhakikisha chakula kinachozalishwa nchini kinahifadhiwa ipasavyo ili kuepusha hali ya sasa ambapo kwa upande mmoja wakulima wanahangaika kutafutia mazao yao masoko kutokana na ukosefu wa maghala ya kutosha, na upande mwingine, wafanyibiashara walaghai wanaruhusiwa kuagiza chakula kutoka nje ilhali mahindi na vyakula vingine vinaoza mashambani.

Mbali na hali ya sasa ya vyakula kuharibikia mashambani, kuna mawakala walaghai ambao huwapunja wakulima. Mbali na wakulima, wavuvi pia wamehangaika pakubwa kutokana na ukosefu wa majokovu ya kutosha. Kutokana na hilo, wavuvi hulazimika kuuza samaki wao kwa bei ya chini mno. Hii ndio hali inayowakumba wakulima na wafugaji nchini na kila juhudi zinapasa kuchukuliwa kuwanusuru wasiendelee kupunjwa na mawakala.

Maswali

1. Kipe kifungu anwani mwafaka. (al. 2)
2. Uhaba wa chakula unasababishwa na nini? (al. 3)
3. Onyesha kinaya kinachopatikana katika kifungu. (al. 2)
4. Chakula hupotea kutokana na utepetevu wa idara za serikali. Utepetevu huu unadhihirishwa vipi? (al. 2)
5. Shirika la Kitaifa la nafaka linaweza kuwafaa vipi wakulima? (al. 2)
6. Wavuvi wana changamoto zipi? (al. 2)
7. Eleza maana ya maneno haya kama yalivyotumiwa katika kifungu. (al. 2)
 - (i) Wakikeketwa
 - (ii) Utepetevu

SEHEMU B; UFUPISHO (ALAMA 15)

Kufufua na kuendeleza uchumi wa nchi ni jambo linalotegemea bidii na ambalo huchukua muda mrefu. Ili kufufua na kuendeleza uchumi wan chi, mbinu zifuatazo zinapaswa kutumiwa.

Kwanza, ni bora kutegemea **rasilimali** iliyomo nchini kwani suruali ya kuazima haisitiri matak. Ni lazima tukome kutegemea misaada kutoka ng'ambo. Wahenga hawakuwa wenda wazimu waliposema kuwa mtegemea cha nduguye hufa maskini.

Bidhaa zinazonunuliwa kutoka ng'ambo huigharimu serikali kiasi kikubwa sana cha fedha. Tukiyatosheleza mahitaji yetu kwa kutumia bidhaa zinazotayarishiwa humu nchini, uchumi wetu utaimarika. Rasilimali ya nchi hutokana na ardhi. Ardhi yetu ina rotuba katika sehemu nyingi. Tuna mito, maziwa, misitu na madini mbalimbali kama vile dhahabu na aina zingine ambazo hata hazijavumbuliwa bado.

Wakenya wengi hawaitamini kazi ya ukulima. Ukuzaji wa vyakula kwao ni kama kazi ya **kijungu jikoambayo** huachiwa wasio na tegemeo linguine maishani. Mwelekeo huu ukibadilishwa na tuwe na wakulima wathaminio ukulima, uchumi wa nchi utaboreshwa kwa kiwango kikubwa. Badala ya kukopa pesa nyingi ambazo mara nyingi huwa vigumu kulipa, nchi yetu inafaa iombe misaada. Jambo hili likitokea, wahisani wetu katika nchi za kigeni wataelewa kwani sisi tumo katika taifa ambalo halijastawi kiuchumi. Jambo la kudai malipo kwa kutoza riba kubwa hudhoofisha mno hali ya uchumi wa mataifa yanayoendelea. Riba hutatiza mataifa yanayokopa jinsi kupe afanyavyo anapofyonza damu ya ndama bila huruma wala karaha.

Kuwahimiza wananchi kujitegemea kwa kila njia jambo linaloweza kuifaidi nchi yetu. Si lazima kila mtu aajiriwe ili apate riziki. Sekta ya jua kali ni mfano mzuri wa kuigwa ili wananchi wajitegemee. Hali hii itahakikisha kuwa serikali haitataabika ikijaribu kuwaajiri watu kazi ambazo hazipatikani kwa urahisi. Hatua nyingine ni utulivu nchini. Nchi yoyote yenye rabsharabsha miongoni mwa wananchi wake haiwezi kupiga hatua mbele kiuchumi. Utulivu huwapa wananchi nafasi ya kushughulikia wajibu wao na ujenzi wa taifa. Michafuko ikiwepo, serikali hutumia pesa kununua zana za kivita kama vile bunduki za kutolea hewa ya kutoa machozi ili kukabiliana na sokomoko kila mara itokeapo.

Viongozi ni lazima wawe mfano mzuri katika harakati za kuboresha uchumi. Mti ukifa shinala na tanzuze hukauka. Viongozi wenye nyadhifa mbalimbali nchini huwa si mifano mizuri. Wengi wao hujiingiza katika lindi la ufisadi ili kujinufaisha binafsi. Jambo hili huwavunja mioyo akina yahe ambao hawana nafasi za kuwafisidi wenzao. Uchumi wan chi hauwezi kuendelezwa kwa njia hii.

Kazi za viwango vya juu kama vile uhandisi, urubani, unahodha na uanasheria nyakati nyingi hufanywa na wageni kutoka ng'ambo. Watu hawa hupata malipo ya hali ya juu sana. Ni bora serikali igeuze hali hii ili wenyeji wachukue nyadhifa hizi za kiasi cha mishahara kipunguzwe kidogo – na hapo nchi yetu ifaidike kiuchumi.

Kwa kununua hisa za makampuni ya nje, serikali itauendeleza uchumi kwa vile itakuwa na kibali cha kufaidika kutokana na faida zinazopatikana kwa makampuni kama hayo.

Maswali

(a) Eleza mabo yanayosaidia kuinua na kuendeleza uchumi.

(Maneno 60 – 70) (al. 7)

(b) Kwa kutejelea kifungu eleza mambo yanayokwamiza uchumi wan chi.

(maneno 60) (al. 6)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

SEHEMU C : SARUFI NA MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)

1. Eleza tofauti moja kati ya sauti zifuatazo. (al. 2)
 - (a) /b/ na /d/
 - (b) /z/ na /s/
2. Andika nomino katika sentensi hii. (al. 2)

Kuzembea kwake kulimsababishia ukata
3. Mofimu zifuatazo ni za aina gani? (al. 2)
 - i) alitufia
 - ii) lakini
4. Kwa kutumia mifano eleza matumizi ya alama ifuatayo ya uakifishaji. (al. 2)

Paradesi
5. Tunga sentensi zenye vivumishi vya pekee vya kuonyesha dhana zifuatazo. (al. 2)
 - (i) Umilikisho
 - (ii) Kutobagua
6. Bainisha virai viwili katika sentensi hii. (al. 2)

Mashamba mengi yataandaliwa tena msimu ujao.
7. Changanua kwa kutumia jedwali. (al. 4)

Nitakapofika shuleni kaka atakuwa ameondoka.
8. Eleza matumizi matatu ya kiambishi ji. (al. 3)
9. Andika katika usemi halisi. (al. 3)

Nilimwambia rafiki yangu kuwa siku hiyo ningejitahidi hadi nikamilishe kazi hiyo.
10. Fuata maagizo kwenye mabano kuandika upya sentensi hii. (al. 1)

Mama alimkaripia mtoto mtoro. (anza: kwa kitondo)
11. Tunga sentensi itakayodhihirisha kihusishi cha wakati. (al. 1)
12. Eleza matumizi ya kwa na na katika sentensi hizi. (al. 2)
 - a) Nyumbani kwao ni karibu kutoka hapa.
 - b) Tutatembeleana leo jioni.
13. Huku ukitumia mfano, eleza dhana ya kauli ya kutendata. (al. 2)
14. Bainisha vishazi katika sentensi hii. (al. 2)

Mhazili ambaye ni mzembe atapigwa kalamu.
15. Tambua aina za vitenzi katika sentensi ifuatayo. (al. 2)

Yule aliyekuwa hapa sio mgeni wetu.
16. Tumia neno **hoi** kama chagizo katika sentensi. (al. 1)
17. Andika katika ukubwa. (al. 2)

Mwanaume aliyekamatwa jana alikuwa gaidi.
18. Unda nomino kutokana na kivumishi **mfariji**. (al. 1)
19. Kanusha: (al. 2)

Utatuambia nyimbo tamutamu.
20. Eleza maana mbili za neno changa. (al. 2)
21. Neno mbuyu liko katika ngeli gani? (al. 1)

SEHEMU D: ISIMU JAMII (ALAMA 10)

- MHUSIKA 1: Nidhamu , Mheshimiwa Sudi. Hili ni onyo dhidi ya tabia hiyo.
- MHUSIKA II: Nisamehe Bwana.....
- MHUSIKA I: sasa ninakaribisha swali la tatu. Mheshimiwa Mambo, uliza swali lako.
- MHUSIKA III: Ninaomba kufahamishwa ni kwa nini Waziri wa Maji ameshindwa kusambaza huduma za maji katika kijiji cha Walalahoi.

Maswali

1. Bainisha sajili ya makala haya. (al. 2)
2. Fafanua sifa za sajili hii. (al. 8)

MURANGA SOUTH

102/3

KISWAHILI

KARATASI YA 3

FASIHI

SEHEMU I: SHAIRI - LAZIMA.

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Mwanadamu mambo yake, kueleweka muhali
Ubavuni umuweke, umtowedekule mbali
Maskanini afike, umtindie fahali Utamu anufaike, sima, bada au wali
Hatimaye ateuke, kwa viliwa vya samli
Mwanadamu simuamini, afadhali nyama lumbwi.

Mwanadamu umjenge, awe mwenye kutajika
Mambo yake uyapange, ukawa wahangaika
Uwashe wake muwenge, uhakikishe wawaka
Nao mkono umuunge, vyake viwe vyaungika
Dhorubani umkinge, asipate kudhurika
Mara atakusahau, wema wako kafukia.

Mwanadamu mpe cheo, kuwa akutumikie
Amani yako umpeo, fanaka uirajue
Kwake iwe kimbilio, wamini akukwamue
Mwisho takuwa kilio, shika sikio ujue
Ndio wake mwelekeo, yuauma avuvie
Mwanadamu mgeuze, pande zote umtizame.

Mwanadamu mfadhili, kwa kila lililo jema
Pasiwe hata dalili, ya kwake kukosa wema
Viteko siwe akali, kumbizo zikaterema
Binadamu takudhili, dhili zako kazitema
Licha ya zote jamili, mwanadamu si muema.
Mwanadamu ni mtu, lakini nusu mnyama.

Maswali

1. Andika anwani mwafaka ya shairi hili. (al. 1)
2. Fafanua dhamira ya mshairi (al. 2)
3. Huku ukitolea mfano onyesha tamathali moja ya usemi iliyotumiwa. (al. 2)
4. Andika ubeti wa pili kwa lugha ya nathari. (al. 4)
5. Dondoa mifano miwili ya idhini ya mshairi iliyotumiwa katika shairi. (al. 4)
6. Eleza toni ya mshairi. (al. 1)
7. Fafanua umbo la shairi. (al. 4)
8. Eleza maana ya msamiati ufuatao.
(i) Mfadhili
(ii) Muhali

SEHEMU II: TAMTHLIA - KIGOGO – PAULINE KEA

Jibu swali la 2 au la 3

2. — Mni ni mtu wa vitendo, si wa vishindo.”
- (a) Weka dondoo hili katika muktadha wake. (al. 4)
 - (b) Kwa kurejelea dondoo eleza sifa mbili za mnenaji (al. 4)
 - (c) Thibitisha ukweli wa kauli ya mnenaji. (al. 12)
3. Ukiukaji haki na uvunjaji sheria ni mambo yaliyokithiri katika jimbo la Sagamoyo. Thibitisha. (al. 20)

SEHEMU III: RIWAYA – KIDAGAA KIMEMWOZEA – KEN WALIBORA.

Jibu swali la 4 au la 5

4. —LoSijawahi kulia kama nilivyolia juzi usiku kaka aliponipiga pambaja na kuniaga akisema hatutadiriki kuonana tena.”
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (al. 4)
 - (b) Taja na utoe mifano miwili ya mbinu za lugha zilizotumika katika dondoo hili. (al. 4)
 - (c) Taja na ueleze sifa nne za msemaji wa dondoo hili. (al. 8)
 - (d) Eleza umuhimu wa mhusika huyu. (al. 4)
5. Jadili matumizi ya mbinu zifuatazo za lugha katika riwaya ya Kidagaa Kimemwozea. (al. 20)
- (i) Kisengere nyuma.
 - (ii) Uzungumzi nafsia.

SEHEMU IV: HADITHI FUPI;

Tumbo Lisiloshiba na hadithi Nyingine.

6. Kwa kurejelea hadithi ya Tumbo Lisiloshiba na ya Mapenzi ya Kifaurongo, fafania maudhui ya utabaka. (al. 20)

SEHEMU V: FASIHI SIMULIZI

- 7
- (i) (a) Misimu/simo ni nini? (al. 2)
 - (b) Eleza sifa bainifu zinazojitokeza katika misimu. (al. 5)
 - (c) Misimu ina umuhimu gani katika jamii? (al. 8)
 - (ii) (a) Eleza maana ya ngomezi. (al. 1)
 - (b) Ni wajibu gani ambao hutokelezwa na ngomezi. (al. 4)

KURIA EAST
102/1
KISWAHILI

1. **LAZIMA**

Umeteuliwa kuwa miongoni mwa watakaohutubia wananchi kuhusu hali ya usalama nchini Kenya. Andika hotuba utakayowasilisha siku hiyo kuhusu visababishi vya ukosefu wa usalama na upendekeze hatua zinazofaa kuchukuliwa ili kukabiliana na hali hii.

2. Katiba mpya nchini Kenya haijabadilisha maisha ya wananchi. Jadili
3. Ukiona cha mwenzako kikinyolewa na chako tia maji.
4. Andika insha itakayomalizikia kwa maneno haya:
.....nilitamani ardhi ipasuke na nitumbukie humo nisionekane tena.

KURIA EAST
102/2
KISWAHILI Karatasi ya 2
LUGHA

1. **UFAHAMU:** (Alama 15)

Soma kifungu kifuaicho kisha ujibu maswali.

Kamusi ya Kiswahili Sanifu inafasili neno "dawa" kama "kitu kinachopewa mtu ili apone ugonjwa alio nao". Neno "dawa" pia hutumiwa kumaanisha kitu kinachopumbaza au kutia sumu au kuzua tumbuizo kwa kuduwaza akili. Kwa mfano, wataalamu wamefikia tamuzi kuwa pombe, kwa mazoea, hutuliza ubongo wenye uchovu ilihali bangi hutuliza maumivu na kusababisha kusinzia; nayo majani ya mti unaotumiwa kutengeneza kokeini, hufisha ganzi na kumwezesha mtu kuvumilia uchungu au uchovu.

Na, je, uraibu ni nini? Uraibu ni hali ya kujizoeza au kutumia kitu mara kwa mara hadi kutegemea hicho ambacho mtu amekizoea. Kwa hivyo, uraibu ni mazoea ambayo mtumizi ameshindwa kuyaaacha. Hali hiyo ya uraibu huanza kwa kitendo ambacho huonekana kana kwamba hakiwezi kamwe kumdhuru anayetumia dawa. Lakini, baada ya muda, fikira zake huanza kuzoea hivi kwamba, hata kabla ya mwili kuanza kutegemea dawa hiyo, akili huitarajia. Hii ni kwa sababu, punde baada ya matumizi, mtu huhisi hali ya utulivu ambao, kwa kweli, si wa hakika bali ni kama uliotiwa chumvi kwani hasa, hauna mashiko.

Kuna aina tofauti za dawa ambazo hutumiwa vibaya na watu. Baadhi ya dawa hizo huzua hisia za kumtia mtu chonjo isiyo ya kawaida. Zingine husababisha ulegevu ambapo mtumizi huhisi usingizi au "ufu" baada ya uti wa mgongo kuathiriwa kisha mtu akakumbwa na hali ya usahaulifu halafu asiweze kufuatiliza fikira kwa mantiki kama kawaida ya binadamu mwenye akili razini hadi kufikia kupoteza fahamu.

Matokeo ya matumizi ya dawa zisizofaa huwa ni mtu kukumbwa na hali hiyo ambapo anajihisi "akiwa juu" na hutamani mno kuendeleza hisia hizo hadi anapokuwa hajiwezi wala kujimudu ndiposa watu huanza kumsema mtu kama huyo — kwamba amehusudu kupindukia hali hiyo ambapo, uraibu huwa umetimia.

Dawa za kulevya zinaweza kulinganishwa na kisu kinachotumiwa jikoni. Kisu hicho kina kazi maalumu. Kazi yake ni kukata mboga kama kabeji, karoti, nyanya, vitunguu na vyakula kama mikate na vinginevyo. Lakini kisu chicho hicho kinaweza kutumiwa kumkata shingo binadamu! Basi hapo kitakuwa kimenajisiwa — yaani kutumiwa kwa njia isiyofaa.

Kila mara mtu anapomeza tembe au dawa yoyote yenye uwezo wa kulisimua sehemu ya mbele ya ubongo. mtu huyo huhisi msisimko.

Bangi, miraa, pombe (kama chang'aa, busaa, muratina, kwete, kaluvu na zinginezo) na sigara zina mnato ambao humzuzua mtumizi hadi asiweze kujizuia na hata akapuuza mambo mengine muhimu angalau apate hisia hizo za kusisimua. Mtu kama huyo, ingawa anatambua kuwa anatumia dawa hizo, hatambui kamwe jinsi zinavyoathiri ubongo wake, na jinsi zitakavyomdhuru siku za usoni.

Baadhi ya wanaouza dawa hizo kwa vijana huwa wanahoji: "Iwapo vijana hawa ni wajinga kufikia kiwango cha kujiruhusu kukubali kuharibiwa miili yao hivyo, basi nami nitakuwa mjinga kama wao iwapo nami sitatumia ujinga huo wao kujipatia faida."

Kwa nduli mwenye maoni kama hayo, wasia ambao tunaweza kumpa ni huu: iwapo haja yako kuu maishani ni kujipatia faida, basi tambua kwamba hucheka kovu asiyefikwa na jeraha. Na iwapo wewe ni mmoja wa wanaotumia dawa za kulevya na unaishi kwa mwelekeo wa kujistarehesha kwazo, basi umo kwenye hatari kubwa ya kuwa mtumwa wa hao wanaotafuta faida. Je, unafikiri umo duniani kwa haja ya kujitumbuiza huku ukijidhuru mwenyewe? Matumizi mabaya ya dawa za kulevya huathiri mwili, akili na roho. Kila mtu anapaswa kujali maslahi ya wenzake katika jumuiya anamoishi na kwa hivyo ni wajibu wa kila mtu kudumisha desturi yenye maadili na kuepuka kutumia dawa zinazovuruga akili na kudhoofisha mwili. Kwa kifupi, matumizi ya dawa za kulevya ni upumbavu mtupu.

Baadhi ya matokeo ya matumizi mabaya ya dawa ni hisia za pumbao la mawazo, kutojali mambo hatari, hamu ya kula kupindukia, ulegevu, vitendo vya kihuni, wasiwasi usio na sababu na hata wazimu. Matokeo mengine hasa ya dawa kama bangi, changaa, pombe na nyingine zinapotumiwa kwa wingi ni kwamba humfanya mtu asiweze kupumua vyema, awe chonjo kuzidi kawaida, mkakamavu kuliko anavyopaswa, mwenye wasiwasi, anayesinzia kila mara, anayehisi kutapika, anayetetemeka viungo, anayeshuku watu kuwa wananuia kumdhuru, anayetenda vitendo hatari kwake mwenyewe na kwa wenzake na hatimaye husababisha kupoteza fahamu na hata kufariki.

Mtu anapokolewa na dawa mwilini, tabia zake hudhihirisha kuchanganyikiwa akili, kutotambua baina ya hali halisi na hali inayotokana na fikira potofu, kutotambua wakati na kutojali lolote.

MASWALI

- a) Teua Anwani mwafaka kwa taarifa hii. (alama 2)
- b) Taja matokeo ya matumizi mabaya ya dawa za kulevya kwa mujibu wa kifungu hiki. (alama 4)
- c) Eleza vile walanguzi wa dawa za kulevya wanavyohalalisha vitendo vyao. (alama 2)
- d) Taja dalili za kuthibitisha kuwa mtumiaji wa dawa za kulevya amezidiwa na kiwango cha dawa mwilini. (alama 3)
- e) Eleza maana ya maneno haya kama yalivyotumiwa katika kifungu. (alama 4)
 - i) Duwaza.....
 - (ii) Fisha ganzi
 - (iii) Razini.....
 - (iv) Mnato.....

2. UFUPISHO: (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Usasa na mabadiliko katika mitindo ya maisha ni miongoni mwa mambo yanayochangia kuongezeka kwa idadi ya wasichana wadogo kupata mimba. Katika jamii ya zamani ya Kenya, msichana ambaye hajaolewa alipata mimba kwa tukizi sana. Lakini maadili ya kungani yamedidimia sana siku hizi na hivyo kujenga mazingira mwafaka ya wasichana kubeba mimba wakiwa bado wadogo. Imekuwa hali ya watoto kuzaa watoto wenzao. Sambamba ni ongezeko la wasichana wadogo wanaoshika mimba kuondolewa shuleni kwa fedheha inayoambatana na mimba nje ya ndoa.

Usasa umesambaratisha mfumo wa kitamaduni uliohakikisha kwamba akina nyanya wanawafunza wasichana mambo ya kiutuuzima. Vivyo hivyo usasa umewatenganisha wavulana na babu zao waliokuwa chanzo cha hekima ya mambo ya kiutuuzima. Wasichana chungu nzima wanazaliwa na kulelewa katika majiji na miji — mbali na nyanya zao, Vijana wengine — wavulana kwa wasichana, wameachwa kutapatapa katika bahari ya maisha bila mwelekezo kwa vile wazazi wao wenye haya wanashindwa kuwakabili na kusema nao kuhusu mambo ya ngono. Wanabaki kuokotaokota porojo na hekaya za marika zao, majarida ya kutilika shaka, wavuti na sinema zisizoaminika. Vyanzo hivi vya maelezo kuhusu ngono vinachochea harara katika miili ya vijana hao wanaopitia mabadiliko ya kubalehe.

Utukuzaji wa ngono unatilia shadda na kugeuza ngono kuwa bidhaa ya kibiashara. Hili huchangia dhana potofu kwamba ngono si tu chanzo cha ureda bali chanzo cha kipato. Baadhi ya wasichana wanalazimika kuchuuza miili yao ili kusaidia uzumbuaji wa riziki kwa familia zao. Mara nyingine tokeo ni kupachikwa mimba. Kuenea kwa ufukara kunawasukumiza wasichana wengine kuzika aibu zao na kutumia miili yao kama bidhaa ya kuuza.

Jamii ya leo inayopenda raha ina wanaume wenye ashiki za kinyama wanaowadandia wasichana wadogo na

kuwabaka. Wakati mwingine huwaambukiza magonjwa ya zinaa sikwambii kuwapachika mimba.

Mimba nyingine za wasichana wadogo hutokana na matumizi ya mihadarati. Wasichana wanaotumia dawa za kulevya hawawezi kujidhibiti Wanapoteza uhalisia wao na mtazamo wao wa kimaadili. Kwa hivyo, sio mno wao kuhusika katika utovu wa nidhamu ya kingono. Wanaweza kujiingiza katika maisha yanayowaweka katika hatari ya kupata himila. Vivyo hivyo wavulana na wanaume wanaotumia dawa za kulevya wanaweza kuwashawishi au kuwashurutisha wasichana kufanya mapenzi ya kiholela.

Kwa kweli dunia imebadilika sana siku hizi. Siku hizi kuna wasichana wengi wanaopachikwa mimba kabla ya ndoa kuliko enzi ya kabla uhuru. Athari ya himila hizo za mapema ni nyingi. Wasichana wadogo hujipata wamekuwa wazazi wa watoto ingawa wenyewe wangali watoto. Jukumu la kulea vitoto vyao huwa gumu. Hali huwa mbaya zaidi wavulana au wanaume waliwapachika mimba wanapodinda kuhusika au kukataa kusaidia gharama ya malezi. Ndipo kukawepo watoto wengi wanaolelewa na mzazi mmoja – ambapo mara nyingi mzazi huyo mmoja tu ni mama. Baba anakuwa fumbo na tena mkimbizi mkubwa. Wakati mwingine msichana anapopata mimba hukataliwa na wazazi wake au kukatisha masomo yake. Aidha, anaweza akaadhirika kiafya kwa kubebeshwa mimba ilihali mwili wake haujakomaa vya kutosha. Maisha humgeukia kuwa sawa na kukwea mlima Kilimanjaro.

a) Ni kwa sababu gani idadi ya wasichana wadogo wanaopachikwa mimba imeongezeka. (Maneno 100)

(Alama 9, 1 utiririko)

b) Fupisha aya ya mwisho. (Maneno 40)

(Alama 6, 1 utiririko)

3. **MATUMIZI YA LUGHA:** (Alama 40)

a) Eleza sifa mbili mbili za sauti hizi. (alama 2)

/i/.....

/ch/.....

b) Huku ukitoa mifano tofautisha ala sogezi na ala tuli. (alama 2)

c) **Yakinisha.** (alama 1)

Mamlaka makubwa ya Rais hayakwazi juhudi za upinzani.

d) Huku ukitoa mifano, tofautisha silabi funge na silabi wazi. (alama 2)

e) Tia shadda katika neno lifuatalo ili litoe maana mbili tofauti. (alama 2)

Walakini

f) **Andika katika usemi wa taarifa.** (alama 2)

—Nawafuta kazi wafanyikazi wote wanaozembea kazini.” Waziri aliwaonya.

g) Tunga sentensi moja ukitumia nomino katika ngeli ya U - YA. (alama 2)

h) Tumia kitenzi –fa katika sentensi sahihi kuonyesha kauli ya kutendesha. (alama 1)

i) Tambua kiima na yambwa katika sentensi hii. (alama 2)

Mwanafunzi alipewa zawadi na mwalimu mkuu.

j) Tambua na ueleze hali na nyakati katika sentensi hii. (alama 2)

Sehemu hii yampendeza mtu ambaye anapenda kutalii.

k) Changanua kwa njia ya jedwali. (alama 3)

Wanafunzi wengi waliosoma kwa bidii hawakuathirika na udanganyifu wa mitihani.

l) Bainisha maana mbili zinazotokana na sentensi hii. (alama 2)

Wanafunzi walisomeana barua.

m) Tumia chagizo ya idadi badala ya uliyopewa katika sentensi ifuatayo. (alama 2)

Tulimtembelea nyanya Jumamosi iliyopita.

n) Bainisha matumizi ya kiambishi KU katika sentensi hii. (alama 3)

Mkurugenzi hakukusaidia ulipoenda kule Mombasa anakofanya kazi.

o) Andika Methali inayojumuisha ujumbe ufuatao. (alama 2)

Hata mtaalamu huhitaji kutafuta msaada wa wataalamu wenzake.

p) Bumba ni kwa nyuki ni kwa samaki na ni kwa siafu. (alama 2)

q) Tunga sentensi moja kutofautisha kimaana jozi lifuatalo. (alama 2)

Pure.....

Bure.....

r) Tunga sentensi moja kuonyesha maana mbili za neno: *Mradi*. (alama 2)

s) Taja dhana zinazowakilishwa na Mofimu zilizopigiwa mstari. (alama 2)

i) **Someni**.....

- ii) Ukuta (alama 2)
- t) Unda majina mawili kutokana na neno dhuru. (alama 2)
4. **ISIMUJAMII** (Alama 10)
- a) i) Eleza dhana ya misimu. (alama 1)
- ii) Taja sifa nne za misimu. (alama 4)
- (i) Eleza maana ya lakabu. (alama 1)
- (ii) Eleza dhima ya lakabu katika jamii. (alama 4)

for free past papers, visit: www.freekcsepastpapers.com

102/3

KISWAHILI

FASIHI

Karatasi ya 3

SWALI LA LAZIMA

KIGOGO

1. Hivi vishahada vyao wanavyovipata siku hizi vinawavimbisha kichwa! Mtu anaitwa daktari na hata kazi ya maana hana....
- a. Weka dondoo hili hili katika muktadha wake (Alama 4)
- b. Fafanua mbinu mbili za sanaa alizozitumia mwandishi (Alama 4)
- c. Ukirejelea tamthilia ya Kigogo, dhahirisha kuwa mtu anaitwa daktari na hata kazi ya maana hana. (Alama 12)

SEHEMU YA B: RIWAYA:

KIDAGAA KIMEMWOZEA – KEN WALIBORA

Jibu swali la 2 au 3

2. Ujenzi wa jamii mpya ni wajibu wa vijana. Thibitisha ukweli wa kauli hii ukirejelea riwaya ya Kidagaa Kimemwozea. (alama 20)
AU
3. —Lowela tunapendana mno na ni msiri wangu wala hakuogopa kuniambia yaliyojiri.
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (b) Fafanua 'yaliyojiri' kwa mujibu wa msemaji. (alama 8)
- (c) Lowela ni kielelezo kibaya cha msichana wa kisasa. Thibitisha. (alama 8)

SEHEMU C: HADITHI FUPI: TUMBO LISILOSHIBA

Jibu swali la 4 au 5

4. —Hakuchukua muda mrefu, akili zao zilipowaamsha kuwapeleka kwenye maana hasa ya kile kilichokuwa kikitokea ...”
- a. Eleza muktadha wa dondoo hili (Alama 4)
- b. Fafanua tamathali ya usemi aliyoitumia mwandishi katika dondoo hili (Alama 2)
- c. Fafanua kile kilichokuwa kikitokea (Alama 2)
- d. Eleza juhudi zilizofanywa kuzuia kilichokuwa kikitokea kisitokee (Alama 12)
- 5.
- a. Ulezi umewapa wazazi wengi changamoto nyingi. Ukirejelea hadithi ya shogake, dada ana ndevu dhahirisha ukweli wa kauli hii (Alama 10)
- b. Fafanua changamoto zinazokabili asasi ya ndoa ukirejelea hadithi ya Masharti ya kisasa (Alama 10)

SEHEMU YA D: USHAIRI

Jibu swali la 6 au 7

6. **Soma shairi hili kasha ujibu maswali yanayofuata:**

Jukwani naingia, huku hapa pasokota,
Kwa uchungu ninalia, hii tumbo nitaikata,
Msiba mejiletea, nimekila kiso takata,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wazee hata vijana, wote umewasubua,
Huruma nao hauna, heshima kawakosea,
Ukambani na Sagana, hata mbwa wararua,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wahasibu ofisini, kibwebwe mejifunga,
Miaka mingi vitabuni, ili wasikose unga,
Nadhari wanadhamini, hesabu wanazirenga,

We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wapenzi wa kiholela, pia wanakuogopa,
Baada yao kulala, wana wao wanatupa,
Wakihitaji chakula, wanachokora mapipa,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wafugaji hata nao, kama dawa wakwamini,
Hawajali jirania, wamesusia amani,
Wanaiba ng'ombe wao, na kuzua kisirani,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Nayo mizozo ya maji, kaonekana kwa mara,
Hiyo nayo ni dibaji, sababu sio harara,
Njaa wahepe wenyeji, huo ndio mkarara,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Ningeweza kukuuza, ingekuwa siku njema,
Tena kwa bei ya meza, sokoni nimesimama,
Wala tena singewaza, kuhusu wali na sima,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?
Hatima umefikika, naenda zangu nikale,
Mate yanidondoka, kwa mnukio wa wale,
Naomba kwenda kukaa, wala sio nikalale,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Maswali

- (i) Lipe anwani mwafaka shairi hili. (alama 2)
- (ii) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu. (alama 2)
- (iii) Huku ukitolea mifano mwafaka, taja arudhi zilizotumiwa katika ubeti wa tatu. (alama 4)
- (iv) Andika ubeti wa nne kwa lugha nathari. (alama 4)
- (v) Thibitisha kuwepo kwa idhini ya ushairi. (alama 2)
- (vi) Taja madhila anayoelezea mtunzi wa shairi hili yaletwayo na tumbo. (alama 4)
- (vii) Elezea maana ya maneno yafuatayo. (alama 2)
- (a) Dibaji
- (b) Harara

AU

7. FASIHI SIMULIZI.

- i) Eleza maana ya misimu. (alama 2)
- ii) Eleza dhima ya misimu. (alama 4)
- iii) Taja aina **nne** za ngomezi za kisasa. (alama 4)
- iv) Eleza sifa **nne** za maapizo. (alama 4)
- v) Eleza kikwazo **vitatu** vinavyokumba Fasihi simulizi. (alama 6)